આવૃત્તિ પહેલી—પ્રત ૧૦૦૦

ટલાક સંવાદો અને આત્મોદ્દગારો.

ભાગ ૧.

સંગ્રહ કર્ત્તા તથા પ્રસિદ્ધ કર્ત્તા

ચીમનલાલ વરજરાય દેસાઇ

તથા

કાન્તિલાલ સાકરલાલ દેસાઇ.

બ્રહ્મક્ષત્રીય એસોસીએશનના પેટ્રન

તથા બ્રહ્મક્ષત્રીય બંધુમંડળના પ્રમુખ.

અમદાવાદ.

અમદાવાદ ખાડીઆમાં 'હિતેચ્છુ પ્રેસ'માં

પિતાંબરદાસ મહેતાએ

આવૃત્તિ પહેલી–પ્રત ૧૦૦૦.

શ્લોક સંવાદો
અને
આત્મોદ્‌ગારો

ભાગ ૧.

સંગ્રહ કર્તા તથા પ્રસિદ્ધ કર્તા
ચીમનલાલ વરજરાય દેસાઇ
તથા
ક્રાન્તિલાલ સાકરલાલ દેસાઇ.
બ્રહ્મક્ષત્રીય એસોસીએશનના પેટ્રન
તથા બ્રહ્મક્ષત્રીય બ્રધરહુડના પ્રમુખ.

અમદાવાદ.

અમદાવાદ ખાડીઆમાં 'હિતેચ્છુ પ્રેસ'માં હરિપ્રસાદ
પિતાંબરદાસ મહેતાએ છાપ્યું.

મુલ્ય ૦–૮–૦

પ્રસ્તાવના.

આ સાથે કર્તાના તરફથી ચુંટી કહડાયેલા, તરજુમો કરાયેલા તથા લખાયેલા એવા કેટલાક સંવાદો અને આત્મોદ્ગારો (Dialogues and soliloquies)નો સંગ્રહ ગુજરાતી પ્રજા સમક્ષ મૂકવામાં આવે છે.

આ જાતનું આ લેખકના માનવા પ્રમાણે ગુજરાતી ભાષામાં આ પ્હેલું જ પુસ્તક છે. આ લેખો કોલેજો, સભાઓ તથા જાહેર સંસ્થાઓના સંમેલન સમયે સંવાદરૂપે ભજવાય તો તેથી કેટલીક પ્રકૃતિઓનું ભાન થાય અને આનંદ સાથે જ્ઞાન આપી શકાય. આ ઉદ્દેશથી આ રચના છે.

આવી જાતના અસંખ્ય સંવાદો ભેગા કરવામાં આવેલા છે જે આ પુસ્તક પ્રગટ થયા બાદ ક્રમે ક્રમે પ્રગટ કરવા ઈરાદો છે. દરમ્યાન ગુજરાતી જાણનારા તરફથી આવા કાર્યની કેવી તુલના થાય છે તે જોવાનું છે.

પહેલા ભાગના સંવાદોમાં સંભાળ લેવામાં આવેલી છે કે કોઇ સ્ત્રીના સંવાદ બહુ આવતા હોય નહિ. સ્ત્રીઓનાજ કેવળ સંવાદો પણ છે. જે હવે પછીના ભાગોમાં પ્રગટ કરવા વિચાર રાખેલો છે.

કેટલેક ઠેકાણે મૂળ કરતાં ટુંકાવવાની જરૂરીયાત જણાતાં ટુંકાણ કરવામાં આવેલ છે.

ફક્ત એકજ આત્મોદ્ગાર આમાં મૂકેલ છે. જો કે બીજા તૈયાર હતા પરંતુ અમુક કારણસર આ હાલના રૂપે તુરત મુકવું જરૂરનું જણાયાથી ન્હાની વ્હાણી કરી છે તે વાચકવર્ગ સ્વીકારી પોતાના અભિપ્રાય દર્શાવશે તો ભવિષ્યના ભાગોમાં સૂચનાઓનો અમલ કરાય.

અમદાવાદ }
તા. ૧૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૧. }

—સંગ્રહ કર્તા—

-કેટલાક સંવાદો-

અને

આત્મોદ્ગારો.

ભાગ ૧.

(Dialogues and Soliloquies.)

Part 1.

અનુક્રમણિકા.

કેટલાક સંવાદો

અને

આત્મોદ્‌ગારો.

ભાગ ૧.

૧

ખૂની પ્રતિજ્ઞા.

વસ્તુ—રાજા કરણ પોતાની પુત્રી દેવળદેવી મુસલમાનોના હાથમાં જશે એવી શંકાથી તેનું ખુન કરવા તૈયાર થાય છે પરન્તુ હૃદયની લાગણીઓથી તે તેમ કરી શકતો નથી. દેવળદેવી જાગે છે અને કરણ દીલગીરીમાં દુઃખી બને છે. દેવળદેવી પોતાના બાપને શાંત્વન દે છે અને છેવટે ખૂની પ્રતિજ્ઞા લઇ તેને સંતોષે છે.

સ્થળ—બાગલાણના કીલ્લામાં કરણનો ઉતારો.

દેખાવ—સૂતેલી દેવળ ઉપર હાથમાં ખંજર લઈ ઉભેલો, કરણ દેખાય છે.

કરણ—અરી ખંજર, પડ શરપર, કરી દે ઘા કારીથી
ખૂની ટુકડા કકડે કકડા કરી ચીરા દીલે આપે,
ભલે બહગો ચોમેરે ખુશીની સાથ સૌ ફેલે
પરન્તુ ખૂનના ખંજર જરા ઉંડે ઉતરતાં જો
આસ્માનના સિતારાની અગર આફતાબની રશ્મી
ઝબક તેજ ઝઝુમે જેમ નારી નૂર ચમક જો.
ખૂનની સરિતામાં ઉંડે ઉતર જરા ધારે
અને તે સ્નાનની કીમત સેવા દેશથી ઝાઝી.
નારી જીવન પવિત્રતા, શુરવીરની સ્વતંત્રતા,
દેહીની અમરતા ખંજર તુજ જીગરમાં!
જીગર તું ખોલ અને તું બોલ કઈ આપત્તિ વિપત્તિ
પડે પાષાણ શલ્યાએ હૃદયને તે નહી બાળે?
ખોલ, બોલ, અંતર પટ તું ખોલ,
વેરાન રાનમાં ગંભીર એકાંતમાં સુખની સહચરી,
દુઃખની દુઃખહરી, હૃદયની હામમાં સ્હાય તું થાય કે?
આપ તું હામ હૈયામાં કરી દે કામ જલ્લાદી
તરત જલ્દી ત્યજાવી મોહ અગર સ્નેહ સંસારી.
હા ધ્રૂજે કાં હાથ અને શાને? ખંજર શું તુજમાં દયા?
અગર શું હૃદય હીબકે છે કરતા કૃત્ય કાલવીરનું?
વીરની વીરતા, શૌર્યની શૌર્યતા, હાકની હાકલે
સ્હાય થાઓ જોર ઘો.
ખંજર, બન તું નીડર, કર તું કામ, જલ્દી કર

હીબક ના હ્રદય, તું લાગણીને દૂર કર.
અરરરર કામ આ ઘાતકી!
દૂર દૂર ખંજર, હરામી, તું દૂર થા.
અરે ક્રુર કરણ તું કાં થતો પુત્રીનો ઘાતક ?
ધીક્કાર. ધીક્કાર— (ખંજર દૂર ફેંકે છે.)

× × × ×

૨

ભાઈનો બદલો.

વસ્તુ—હલદીઘાટના યુદ્ધમાંથી નાઠેલો પ્રતાપ પોતાના વહાલા ઘોડાના મોત ઉપર શોક કરતો ઉભો છે તે દરમ્યાન શુક્તસિંહ (પ્રતાપનો નાનો ભાઇ જે કેટલાક કારણસર પ્રતિજ્ઞા કરી ગયો હતો કે તેના અપમાનને બદલે તે બદલો લેશ તે) આવી પહોંચે છે. હલદીઘાટના યુદ્ધમાં પ્રતાપની શક્તિ જોઈ તે ઘણો છક થયો હતો તેથી તે પોતાના અપમાનનો બદલો ઉપકારથી આપવા આવેલ પરન્તુ બન્ને ભાઇઓ વચ્ચે જરા ગેર સમજ રહે છે અને પછી શુક્તસિંહ અપકારનો બદલો ઉપકારથી વાળે છે.

દેખાવ—મરેલ ઘોડા પાસે ઉભેલો પ્રતાપ—જંગલમાં.

પ્રતાપ—ચેતક, ચેતક, ચેતના હીન ચેતક,
ગયો તું મ્હારા હૈયાની હામ।
પ્રભુ કર સહાય આત્માને
મલે ત્હેને સદા આરામ.
દુ:ખના ડુંગરે, સુખના સંગમાં
જ્યાં જ્યાં પ્રતાપ ત્યાં ત્યાં રહ્યા તું!
અંધાર એકાંતમાં ઉજવલ મેદાનમાં
ચેતક, ચતુર તું સાથે રહ્યો હું.
તે સ્નેહ, તે સ્નેહ આંસુ સરાવે

હૃદય ભરાવે-શોક કરાવે— (વિચારે છે)
શકે શું ધસારો દુશ્મનનો ! જોઇને)
અરે, આવે ભાઇ શકતો
દુશ્મનાઇ દાખવા દુઃખના સમે
ભાઇ આવતો કુલાંગાર આ મ્હણું !
(તલવાર કહાડી ઉભો રહે છે).

શક્ત—(પ્રવેશી)-ભીષ્મ પ્રચંડ યુદ્ધના
મેદાનથી નીકળી
પ્રતાપસિંહની પુઠે પડી
ભાળ મેળવતો આવ્યો.

મુગલ સ્વાર કરવા ખુવાર
મેવાડના સૂર્યને પુઠે પડ્યા હતા
કીધા પૂરા પહોંચાડ્યા જમદ્વાર
આવ્યો અહીં હું કરવાને જુહાર.

અહો, રાણો પ્રતાપ!
મેવાડનો નરમણી, સુરનો શુરમણી
શકતમાં શક્તિમાન, શો સુંદર લાગે છે!
વિપત્તિમાં વિજેતાની બુદ્ધિની બાહોસી
દેખાયે દુઃખમાં દયાતા ડુંગરે.
શકે શંકા લાવે પોતે-જઉ સ્થિર બની.
(નજદીક જઇ) મેવાડ રાજમણી !

પ્રતાપ— કુલાંગાર, દુરથી
વાત કર—કામ કહે.

શુક્ત—બદલો અપમાન મ્હારાનો
દેવા હું હાં આવ્યો
અને દોડી ઝપાટાથી
પાસ આવવામાં ફાવ્યો.

પ્રતાપ—ઉદયસિંહના ઉછાંછળા પૂત્ર,
સંગ્રામસિંહના પૌત્રને શરમ
શાને એ કામમાં ના આવે ?
બદલો, બદલો રજપુત ક્યારે દે?
જ્યારે યુદ્ધથી છુટા પડે.
ભાઇએ ભાઇની માફક બાથેબાથ રહી સાથે
કદા શત્રુ લ્હડે જોડે એ ક્ષત્રીની વડાઇ છે.

શુક્ત—ચૂક્યો નથી, ચૂક્યો નથી ક્ષત્રીનો ધર્મ હું ચૂક્યો નથી
સમય વિના હું આપની પાસ આવ્યો નથી.
બદલો દેવા સમય આજે યુદ્ધમાં છુટા પડે.

પ્રતાપ—એકાંત રાનમાં થાકથી થાકતાં
યુદ્ધના શ્રમથી હામને ભાગતાં
નિરાશના વાદળે હૃદય ઘેરાતાં
સમયે શરમ ના ત્હને આવતાં?

શુક્ત—શરમ! શરમ? શુભ કાર્યે શરમ શાની ?
પ્રતાપ— શરમ શાની?
સહોદર સ્નેહ વિસરવાની,
શત્રુ સાથ વસવાની,
ક્ષત્રીત્વ ભુલાવાની,

ધર્મ ત્યાગ કરવાની.

શુક્ત—સહોદર સ્નેહ વિસર્યો ? ના.
શત્રુ સાથ વરયો ? હા.
ક્ષત્રીત્વ ભૂલ્યું ન્હે ના
ધર્મ ત્યાગ થાગે ના.

પ્રતાપ—પડેલાને પાડવો તે ધર્મ ત્યાગ નહી શું ?
થાકેલાને મારવો તે ક્ષત્રીત્વ નાશ નહી શું ?
સહોદર સ્નેહ વિસાર નહી
ભાઇને હાઝથી હાબવો ?
યાદ રાખ પણ શુક્ત,
પડ્યો પડ્યો પણ છું હું સિંહ
ક્ષત્રી ધીર ન પાની ધરે
લ્હડે કરી કુળ શીર.
તૈયાર છું તૈયાર છું શુક્ત હું તૈયાર છું
લ્હડવા સાથ ત્હારી હું બદલો મેળવવા.
મરવું રખડી રવડી વનમાં
તેથી મરૂં નહી હું કાં રણમાં ? (તરવારથી તૈયાર બનેછે)

આવ્યો ફક્ત આપવા બદલો આપને
વિચાર નહી દંદનો સાથ આપ મ્હને. (હથીઆર નાખે છે)
શૌર્યના શુરવીરને હામના હિમ્મતવાનને
બદલો દેવાને આતુરતાએ શીર નમે.
નમું છું નાથ શીર મણી, મેવાડના મુકુટમણી,
દાસ આપનો અંહી પાય પડે છે

અપકારનો અપકારે બદલો ઘણો દેવાય છે
અપકારનો ઉપકારથી દેવો મહા મુસ્કેલ છે.
ક્ષત્રીયનો ધર્મ છે બદલો વાળવા
અપકારને ઉપકારથી ખુબ દાબી દાબવા. (નમે છે)

પ્રતાપ—શુકત, આ શું ?

શુકત—સ્નેહનો બદલો.

મ્હારા શિરમણી ભ્રાત, મેવાડના શુભ સૂર્યકાંત,
છતે હારે હલ્દીઘાટે નામના ત્હેં મેળવી છે.
સૌહાર્દ ભાવ ઉભરાતાં
ભેટ લેવા હું ધસ્યો
રસ્તે આવતા રોષથી
કાળ સર્પ બેને હું ડસ્યો.

પ્રતાપ—કોને ?

શુકત—આપ પુઠેના મુગલ સ્વારોને

પ્રતાપ—બદલાનો બદલો આ ભાઇ ત્હારા સ્નેહથી
રાણાના હૃદયને દબાવે પ્રેમથી. (ભેટેછે)
ભલે ખોયું રાજ્ય આજે લાભ મ્હોટો મળ્યો છે
ભાઈ જેવો ભાઇ આજે બદલાથી ફર્યોછે. (જાય છે).

૩

ગઢવીના ઘરના સમાચાર.

(વસ્તુ—ખેંગારજી ગઢવી પોતાનું ગામ છોડી ઘણા દીવસથી બહાર ગામ નીકળેલા છે. તેઓ દાયરામાં બેઠા છે તેવામાં તેના ઘરના સર્વનાશની ખબર લઇ તેનો વિશ્વાસુ રંગજો આવી પહોંચે છે. ગઢવી હબકી ન જાય તેટલા માટે રંગજો યુક્તિસર સઘળી ખરાબીની ખબર દે છે.)

દેખાવ—દાયરામાં ગરાશીયા.

ગરાશીયા. (અફીણ ખાતાં ખાતાં ગાય છે)

(અફીણ એક એકને પાય છે)

અભેસિંહ—કાં ખેંગારજીભાઇ હવે હુંગાનું શું કરવું?

ખેંગારજી—અફીણના હેવા કાંઇ હુંગા વિના રાખે?

લ્યો લ્યો આ જરા ફુલની પાંખડી.

લ્યો બાપુના હમ લ્યો, લ્યો—

(એક એકને આપે છે).

બાના હમ—બાના હમ.

અભેસિંહ—બાપુ, હવે હોકો તૈયાર કરવું?

ખેંગારજી—કરો બાપુ કરો. તેના વના કાંઇ ચ્હેન પડે!

હોકા, તારા પેટમાં પાણી, માંથે આગ

જાણે ગંગાજળ અને સૂરજનો તાપ—

હેંડ અલ્યા હોકા. ગાઓ ગરાસીઆ ગાઓ (ગાય છે)

હોકો હારો રે, લાગે પ્યારો રે.

પેટમાં તો જાણે ગંગા પડીને માથે ભરી છે આગ

લાંબી હરખી નેહ લાવીને મારી પાહે રાખ—હોકો હારો રે.

અરીણુ કહુંઓ મુજને ભાવે લાવો કોઇ આ વાર

આપુ તેને જે માગે તે કરૂં ના કાંઈ વાર—

આવો કોઇ જાઓ લગાડો ન વાર

તલપ જાય છે આજે મન મુંઝાય છે

સુઝ ન પડે લગાર રે હોકા વીના—હોકો હારો રે,

હગા કુટુંબી નહી કોઇ હંગી મારે મનથી આજ

જો પીવાડે હોકો મુજને, આપુ તુજને રાજ —હોકો હારો રે.

રંગલો—(પ્રવેશીને) ખમા, ખમા. બાપુઓને ખમા. ઘણી ખમા. મ્હારા બાપુઓને ઘણી ખમા—

ખેંગાર—અહો, અહો, રગલા કાં અ જ ભુલો?

રંગલો—મ્હારા બાપુના ખબર કહાડના—

કાં બાપુ મઝેકમાં— (ગળે ભેટે છે)

ખેંગાર—હા ભાઇ હા કાં ઘરના હમાચાર !

રંગલો—બધું હારી પેઠેમ છે. ઇશ્વરની લીલા લ્હેર છે. અને તેની બધે મ્હેર છે. પણ—ના, કંઇ નહિ.

ખેંગાર—હુ અલ્યા રંગલા બોલ તો ખરો બોલ તો ખરો ભાના હમ બોલ—

રંગલો—કાંઇ કહેવા જેવું નથી.

ખેંગાર—બોલ બોલ મ્હારી હોકલીના હમ બોલ બોલ આ બંધાણીના બોલ નહિ હાંભળે ?

રંગલો—આપણો બાઝીઓ કુતરો મરી ગયો.

ખેંગાર—બાઝીઓ કુતરો મરી ગયો? વાઘ જેવો ચપળ સહ જેવો શુરવીર, હાથી જેવો જોરવાળો; બાઝીઓ કુતરો મરી ગયો ? હેં રંગલા. ત્હેં કહ્યું બાઝીઓ કુતરો મરી ગયો. હેં શું બાઝીઓ કુતરો !? બાઝીઓ કુતરો !

રંગલો—હા (૨) બાઝીઓ કુતરો (૪) એક નહિ પણ લાખ વાર કહું છું બાઝીઓ કુતરો મરી ગયો (૨) કાં નવાઇ લાગી? મોત બધાને હરજ્યું છે.

ખેંગાર—હેં અલ્યા રંગલા તે હાથી મુઓ? ભાના હમ જો છુપુ રાખે ?

રંગલો—એતો જાણે-એતો જાણે

આપની ઘેડીનાં હાડકાં ખાઇને મુઓ.

ખેંગાર—મ્હારી ઘોડીનાં હાડકાં ! મ્હારી ઘોડીનાં? હેં અલ્યા રંગલા-ને તેને કયાંથી મળ્યાં ?

રંગલો—તમારી (૨) ઘોડીનાં-તે મુઇ એટલે તેને ખાધાં.

ખેંગાર -મ્હારી રવાલ ચાલ ચાલનારી ઘેડી મુઇ ! ઘેડી ? ઘોડી (૨) હું ઘેડી મુઇ ઘોડી (૨) (હું) (૨) ભાના હમ કહે તો હાથી મુઇ?

રંગલો—એ શાથી મુઇ-એ મુઇ ખાવા વિના—મમમમ તો જોઇએ ને મમમમ ?

ખેંગાર—અલ્યા ખાવાના વખા કેમ પડ્યા ખાવાના વખા ? ભાના હમ કહે તો ?

રંગલો—ચાર નહતી ચાર. ચાર વિના ખાય શું ધુળ?

ખેંગાર—તો ચાર ક્યાં ગઈ? મ્હોટી મંજીના મંજ બધી હતી
તે ક્યાં ગયા? કહેતો બાના હમ-મ્હારા હમ.

રંગલો—એ તો બધા વપરાઈ ગયા.

ખેંગાર—બધાએ વપરાઈ ગયા! એટલા બધા હાથી વાપર્યા?
અલ્યા રંગલા ત્હેં ઘર પણ ના સમાલ્યું? એટલી બધી
ચાર બાર વરસ ચાલે એટલી બધી વપરાણી? શેમાં
વપરાણી? મ્હને કહેતો બાના હમ બાના કહમ

રંગલો—એ તો મજીના કારજમાં વપરાઇ કારજમાં. બધી
પૂળીઓ ભાટને, ભાટડાને, વસવઈઆને, રસવઇઆને,
હજામોને બધાને, ટચો બા ટચો કહીને આપ્યા. પછી
શું રહે? શું? ઘોડી ખાસ શું ધૂળ.

ખેંગાર—અરેરે રંગલા, માજી પણ મૂઆં? અરે કાળમૂખા, તું
શું ખબર લાવ્યો? મારી માજી હાથી મુઆં? કહે તો
બાના હમ કહે તો?

રંગલો—માણસ મરે તેમ મૂઆં-મોતથી.

ખેંગાર—અલ્યા પણ જુવાન જોધ જેવાં માજી કેમ મૂઆં?
કાંઇ કારણ? કાંઈ તાવ, તરીઓ, ઉધરસ, ઉંટાટીઓ,
કાંઈ પણ થયું કે એમને એમજ મુઆં? મરજી આવી
ને મુઆં? કહે તો મ્હારા બાના હમ કહે તો.!

રંગલો—ઓ મ્હારા નધરોળ ગઢવી, એ તો મુઆં શોક લાગ્યો
તેથી-દીલગીરીથી-દુઃખથી.

ખેંગાર—અલ્યા કોના શોકથી કહે તો! બાના હમ કહે તો.

રંગલો—કોના શોકથી કેમ પૂછોછો! કુમારના શોકથી!

ખેંગાર—હેં, કુમારના હોકથી ! હેં તે પણ મૂઓ ? કહે કહે તો, બાના હમ મ્હારા બાપલીઆ, કહે બા કહે, બાના હમ ના કહે તો.

રંગલો—કુમાર તો મુઆ ધાવ્યા વિના

ખેંગાર—અલ્યા ધાવ્યા વિના મૂઆ ? હાચુ કહે છે ! બાના હમ કહે તો.

રંગલો—તો શું જુઠું ઝીસીએ છે? ધાવણ મળ્યું નહી એટલે મૂઆ.

ખેંગાર—અલ્યા એ હાચુ? તો ઠકરાળાએ ધવડાવ્યો કેમ નહી?

રંગલો—ક્યાંથી ધવડાવે ? હરગમાંથી ! એ તો સૌથી પ્હેલાં પહોંચી ગયાં?

ખેંગાર—તું શું કહે છે રંગલા? તે પણ મૂઆ ? તો રહ્યું કોણ ?

રંગલો—હું ને તમે બે. બીજા બધા ખલાસ. ખેલ ખલાસ ને બાબ તમામ. તમે શેઠ અને નોકર હું.

ખેંગાર—અરે રંગલા, ત્હેં મ્હને દુઃખના હમાચાર કહ્યા હો. પણ મૂઆ, પહેલેથી ભહવું તુંને કે આમ થીયું ને આમ થીયું. લાંબા લીપટા કર્યા પછી કહ્યું અને કહ્યું તો બધા હનાનના હમાચાર. (દીલગીર થાય છે.)

રંગલો—હમાચાર હોય તે દઉના? કાંઇ ઘરમાંથી લાવું ઘરમાંથી? પહેલા કહ્યું હોત તો હબકી જાત હબકી મ્હારા ગઢવી મહેરબાન.

ખેંગાર—અલ્યા ત્હેં આપણું ઘર ક્યાં સોંપ્યું? બધું ઠેકાણાહર રાખ્યું કે નાહી આવ્યો.

રંગલો—એ તો બધું સોંપી દીધું ઇશ્વરને.

ખેંગાર—એટલે !

રંગલો—એટલે, એટલે, એટલે એ કે લાલબાઇની ચોકી મુકી ચોતરફ અને અહીં આવ્યો.

ખેંગાર—લાલબાઇ કઇ? એ વળી કોણ મૂઇ છે?

રંગલો—એ તો હળગી ગયુ હળગી-લાલબાઇએ માલમીલકત ઘરેણા દાગીના બધુ ફૂ કરી નાખ્યું. અને ત્યાં તો છે હવે રાખનો ઢગલો. હમજ્યા મ્હારા મહેરબાન?

ખેંગાર—તો હવે હું શું કરીશ? હું પાયમાલ થઇ ગયો.

રંગલો—પાયમાલી દુશ્મનને આપણુ બે આનંદમાં
રહીશું જેમ રહેતાં એકમેકશું રંગમાં.

૪
સેવક ધર્મ સિદ્ધી.

વસ્તુ—દુઃખપર દુઃખ આવતાં સહનશીલ પ્રતાપની સહનશક્તિ વિસરાય છે. જીતવાની હામ હૃદયમાં ન રહેતાં કેશરીયા કરી મરવું કે મેવાડ ત્યાગી બીજે જવું તે વિચાર સભામાં મૂકાતાં પાછલી દરખાસ્ત મંજુર થાય છે. તેના આધારે મેવાડી સૈન્ય મેવાડ ત્યાગવા તૈયારી કરે છે તે દરમ્યાન ભામાશા પ્રતાપનો પ્રધાન આવી પોતાની મીલકત સુપરત કરે છે.

દેખાવ—જંગલના એક ભાગમાં પોતાના રહેઠાણના બારણા આગળ પ્રતાપ એકલો વિચારગ્રસ્ત જણાય છે.

પ્રતાપ—ભૂમી પોતાની ભૂમી પોતાની
એવી વાણી વદી દુઃખે દટાવું
અથવા ત્યાગી તે ભૂમી
દૂર સ્વતંત્ર રાજ્ય વસાવું ?
એ પ્રશ્ન આજની સભામાં થયો
અને સભાએ દૂર જવા નિશ્ચય કર્યો.
(અંદર જોઈ) વ્હાલી રાણી, ત્હારી શિક્ષાથી
સીસોદીઆની મતી સૂધરી છે
બાપાની બુદ્ધિએ ચાલવા
મેવાડ મુકી દૂર દેશ જવા
લાજ પરીઆની સમાળવા
એકમતે સૌ કબુલ થયા છે.

રાણી—વ્હાલા વિરમણી, શત્રુની સ્હે મહી
સદા રખડતા રહી—પ્રજાને નિરખવી
તે મૂકી પ્રજાને સુખી કરવા
યત્ન કરવા હામ ના બીડવી !
પ્રતાપ—સત્ય વચન ત્હારાં,
વ્હાલીની વિદ્વતાથી
પ્રતાપની જીન્દગી ઉજળી છે.
હોત ના વિદ્વાન રાણી તો
પ્રતાપે કાળી ટીલી હોરી હોત.
આર્યની આર્યા સલામત તું રહે
ઇતિહાસે લખાઈ અમરતા ધરે (રાણી જાય છે)
જેતસિંહ—(પ્રવેશી) મુકુટમણી મ્હારાણાની શિક્ષા શિર ધરી
રાજપુતો ભેગા મળી સજ્જ થઇ બેઠા છે, પધારો,
પધારો આપની આજ્ઞા સંભળાવવા
પ્રતાપ—વ્હાલા સલુંબ્રા
આ ભૂમી આ ભૂમી મ્હારી કહેવાતી તે
ત્યાગીને હા જાવું શલ્ય શું લાગે છે.
જેતસિંહ—ભૂમી નહી કોઇની જબરાની તે જોરૂ
એવું દેખી અંતરમાં હાય ખૂબ ભરાય છે.
સતી જે સત્યને માટે પરકર ત્યાગે પ્રાણ
ભૂંડી ભુમી ભુવનને આવે શત્ ધીક્કાર.
પ્રતાપ—સલુંમ્બ્રાની શિક્ષા ઠીક છે પરન્તુ જન્મ—
ભૂમીને માન હર હમેશ છે ચાલો હવે સજ્જ
બનો (બન્ને જાય છે.)

પ્રતાપ (પાછો ફરીને)—શુર સાંમતો. આગના અંગારા
નિરાશી દેખીને ત્યાગતા દેશને.
દોષ કર્મનો નહી પુરૂષાર્થનો.
પ્રતાપની ભૂમીને રામ રામ છે.
અરેરે રામ રામ ભૂમીને, મ્હારી જન્મ ભૂમીને,
જનેતા ભૂમીને!
હા તે કેવા હ્રદયને શોકથી ભરે છે?
મ્હારી ભૂમી, ત્હારા ચરણ ચૂમી
ગગનચુંબી કિર્તિસ્થંભ અમર બનાવ્યો
તે ભુમી વખતની વિપરિતતાએ
ત્યાગી અહહ જતું ? !
તેજ—તેજ હવે રસ્તો.
મ્હારી ભુમી જુહાર છે જુહાર !
ત્યાગી દેશ જાતું તે અંતરમાં અધીકું બળે
પરન્તુ ભાવિના લેખ નહી કદી ટળે.
પુરૂષાર્થ માનનાર પ્રારબ્ધને ધીક્કારનાર
કેમ આ માન્યતા સત્ય ના ગણે ?

(નેપથ્ય તરફે) શુરાઓ, કુચ કરો તૈયાર બનો
ત્યાગો ત્યાગો જન્મ ભૂમી તમારી.
સારો મા આંસુ—ગંભીરતાથી પળો
અને ઇશ્વરની આશીશ સર્વદા ફળો.

ભામાશા—ઇશ્વરની આશીશ સર્વદા ફળો
મ્હારા મહારાણાને ઇશ્વરની આશીશ સર્વદા ફળો.

પ્રતાપ—અહો ભામાશા ! અહીં ક્યાંથી ?

ભામાશા—આપના ચરણ ચુમવાને:
આપના નિશ્ચય ટાળવાને.

પ્રતાપ—એટલે પ્રધાનજી ?

ભામાશા—વિનવું આપને નિશ્ચય ટાળવા
અથવા દો રજા સાથ આવવા.

પ્રતાપ—ઘરબાર, રાજ્ય રચીશ્યાં ત્યાગી વૈરાગી
બનવા શાને વિચાર ?

ભામાશા—ઝલકાવનાર જગતમાં યશને દૂર ભાગતા
દેખીને ભામાના હૃદયમાં કેમ રહે શાંતતા ?
ભામાની કિર્તિઓ, ભામાની રિદ્ધિઓ
આપ રાજવીના નેક કદમ વડે.

પ્રતાપ—અમારા કુલની કૃપાઓથી મેળવેલા લાભ
અને જમાવો તમને સહી સલામત રહો.
સુખ ભોગવો દુ:ખમાં નહી દબાઓ;
મૂકો મૂકો ભ્રમણા ભામાશા સાથ ચાલવા.

ભામાશા—ચાહે તો આવવા રજા ઘો અથવા અહીં સ્થિરતા કરો.

પ્રતાપ—ભામાશા, મ્હારા એક દીલ નેક ટેકી
ભામાશા, કાં આપ જાણો ના
અધોગતી દેશની ? કાં આપ
જાણો ના સ્થિતિ અબલ પ્રતાપની ?
કાં આપ જાણો ના
શક્તિ અકબર શાહની ? આવા
સમામાં, આવા સંજોગોમાં આપની

આંગણી કેમ ખળાય ? ખાવાના
સાંસામાં ભૂખે રહી દુઃખ ખમે
મ્હારા સર્વ શીશોદીઆઓ—
મ્હારા સર્વે સામંતો !
તે કેમ ખમાય ? કેમ સંખાય ?
જઈશું દૂર દેશ સ્થાપશું રાજને
ઝલકાવશું કિર્તિને સુખ સૌ પામશે.

ભામા—સુખ સૌ પામશે પહાડી મેવાડમાં
સૌ રહેલ છે રાણાના હકારમાં.

પ્રતાપ—હકારમાં ? મ્હારા શા હકારમાં ?
જો મ્હારા હકારથી સૈન્ય સૌ બચે
જો મ્હારા હકારથી મેવાડ નામ રહે
જો મ્હારા હકારથી કિર્તિ સંઘરે
તો મ્હારા હકારને વિરોધ ન રહે.

ભામાશા—કૃપાવંત, મુરબ્બી રાણાજી, તો તે શરતે આપનો હકાર ખરા ?

પ્રતાપ—ખરો ખરો ભામાશા ખરો. ક્ષત્રીના વચનથી કહું છું તે ખરો.

ભામાશા—પેઢી દરપેઢીથી ગુલામ આપના
કૃપા રાણાની લીલા લ્હેરમાં
કંઈ જરા ભર્યું ગરીબ નિવાસમાં
ભામાશા ધરે આપના પાયમાં.

પ્રતાપ—(આશ્ચર્યથી) એટલે ભામાશા ?

ભામાશા—આપના પુણ્ય પ્રતાપે વડીલોની પ્રસાદીથી આ રંકના
ઘરમાં ધન ભર્યું છે. આપના લશ્કરના પચીસ હજાર
માણસને બાર વર્ષ ચાલે એટલું ભર્યું છે તે આ
સેવકે આપની આગળ ધર્યું છે. સૈન્ય બચશે, મે-
વાડ નામ રહેશે—કીર્તિ સંઘરાશે. સરતો પલાણી?
કેમ રાણાજીને કબૂલ?

પ્રતાપ—વચનથી બંધાયેલો રાણો તે કબૂલ કરે
નહી તો મેવાડનો પ્રતાપ નહી કદી કર ધરે.

ભામા—કર ધરવાના નથી આપનું છે આપ લ્યો છો.

પ્રતાપ—ધન્ય છે કૃતજ્ઞી, વીરમણી, રત્ન ચૂડામણી, સ્વદેશ સેવામાં-
રાજ્યની રીદ્ધીમાં ભામાશા જીવાડે છે મરેલ શું રાણાને।

ભામા—એમ કહો મા—એમ કહો મા.
અમાપ ઉપકારોનો બદલો ઉપકારે દીધો
સેવકનો સેવક ધર્મ સેવકે સિદ્ધ કીધો.

ટેબ્લો.

૫

બે લુંટારા.

વસ્તુ—મહાન્ અલેકઝાંડરના સમક્ષ થેરેસીઅન લુંટારાને લાવવામાં આવેલ છે. છુટથી વાત કરવાની ઇચ્છાથી લુંટારો કેટલીક વાતચીત કરી સંભાષણથી અલેકઝાંડરને ખાત્રી કરાવે છે કે તે બન્ને મ્હોટા અને સરખા લુંટારા છે.

દેખાવ—અલેકઝાંડર પોતાના ભભકામાં લશ્કર સાથે સિંહાસન ઉપર અને એક માણસ ભયંકર મ્હેરાવાળો હાથે પગે બેડીથી સીકડાયેલો તેની આગળ લાવવામાં આવે છે.

અલેકઝાં—છું શું તું થરેસીયન લુટનાર?
જેના વીશે હું આટલો માહીતગાર!

લુંટારો—છું હું થરેસીયન શુરવીર.

અલેકઝાં—શુરવીર !
ચોર, લુંટારા, ખૂની દેશના સીતમગાર,
હીમતવાન, વખાણું હીમત પણ ગુનેહગાર
ધીક્કારી શીક્ષા કર તુજ ગુનાહની.

લુંટારો—કર્યું શું મ્હેં જેથી ફરીયાદ કરો ગુનાહની?

અલેકઝાં—મારી સત્તા ધીક્કારી, પ્રજા શાંતી ઉકળાવી, જાત
મીલકત મારી પ્રજાની તુકશાને નાંખી નથી શું ?

લુંટારો—અલેકઝાંડર, હું તારો કેદી છું તેથી તારાં વચન સાંભળવાં

અને શીક્ષા માનવી પડશે. પણ મારો આત્મા અજીત
છે. જો જવાબ દઉં તો સ્વતંત્રતાથી દઈશ.

અલેકઝાં—છુટ છે બોલવાની.
કરૂં હું વાત જે સાથે લાભ શકતીનો તેમાં
દૂર રહે મારાથી ચુપકીદીમાં લેવા.

લુંટારો—તો તમારા પ્રશ્ન સામા પ્રશ્ન પુછીશ.
તમારી જીંદગી તમે કેમ ગાળી?

અલેકઝાં—વીરનર જેમ. પુછ કીરતીને સત્ય કહેશે.
શુરવીર વીરમણી, ભુપતીમાં ઉચ્ચ મતી,
વીજેતામાં શકતીમાન જીંદગી ગુજારી મ્હેં.

લુંટારો—અને શું? કીર્તી મ્હને નહી કહે!
તમારી સેનાની શુરતાથી મ્હાન
શુરવીરોમાં વીરમણી મારા સમાન
કોણ અને કેટલા?
ધીક્કારૂ આત્મ પ્રશંસા પરંતુ જાણો છો આપ પકડતાં
મુસ્કેલી?

અલેકઝાં—પરંતુ તોયે શું? લુટારો તું:
નીચ અપ્રમાણીક લુટારો છું?

લુંટારો—અને વીજેતા શું?
શું તમે દુરબુદ્ધિથી શાંતી અને ઉદ્યોગોનાં પકવ ફળ
બગાડવા પૃથ્વીઅટન કર્યું ના? ભુમીના ભાગ માટે,
અસંતુષ્ટ લોભ માટે, વિના નીયમે વિના ન્યાયે લૂંટફાટ,
ખૂન કર્યાં ના?
સો જેવી સંખ્યાથી લુંટયા પ્રાંતને અમે
લાખ જેવી સંખ્યાથી લુંટયા દેશને તમે.

ઝુંપડાં થોડાંઓ આગથી બાળ્યાં અમે
સામ્રાજ્યો, શહેરોને, ખંડેર બનાવ્યાં તમે.
ફેર માત્ર એજ છે રાજા જનમ્યા તમે
ગરીબ થયું હું તેથી મહાન લુટારા તમે.

અલેકઝાં— લીધું જો મ્હેં રાજા માફક
દીધું પણ મ્હે તે માફક.
બદદયાતી કીધી રાજ્યોની તો સ્થાપના કીધી મોટાની.
હુન્નર, વૃદ્ધી, ફીલોસોફી સ્થાપી મ્હે તે વીચારવું.

લુંટારો—અદ્ધર પાસે મેં લીધું, ગરીબને તે આપ્યું:
અતી ક્રુર માણસોમાં, રાજ્ય મારૂં મ્હે સ્થાપ્યું.
ફીલોસોફી નહી જાણું પણ જાણું આટલું
ખરાબી જગતની બન્નેએ જે કીધી
તેનો બદલો નહી અપાય.

અલેકઝાં—દૂર થા. લઇ લો જંજીર
અને કરો પરોણાગત ઠીક. (લુટારો જાય છે.)
અલેકઝાંડર અને લુટારો એક સરખા
જઇને વીચારૂં પૂર ધ્યાનમાં.

૬

ઉદારતાનો નમૂનો.

વસ્તુ—મહારાણા પ્રતાપને ભામાશાની મદદ મળવાથી મેવાડની ભૂમી ફરી ધમધમાવી શૈર્યતા બતાવતાં શહેનશાહ અકબર ઘણો ખુશ થયો અને તેથી રાણાને જાતે મળવાની ઇચ્છા થવાથી શુકતસિંહ મારફતે તેવા મેળાપની ગોઠવણ થઇ છે. કેટલીક આનાકાનીથી શુક્તસિંહ મેળાપ કરાવે છે અને શાહ અકબર મેવાડને નહી કનડવા અને હીંદુ તેમ મુસલમાન ધર્મ એક કરવામાં એક્તા કરવા વચન દે છે અને પોતાની ઉદારતા બતાવે છે.

દેખાવ—શુક્તસિંહના ઉતારાનો એક ભાગ—

પાત્રોઃ શુક્તસિંહ તથા અકબર.

શુકત—માનલોભી માનસિંહના કૃત્યનું ફળ આ
લાવ્યો જહાંપનાહને હું દેખાડવા.
સત્યના, શિયળના, ટેકના વડે
પ્રતાપ નામ અમર આ જગત્માં કરે.

અકબર—દેખીને ત્હેના ભાવો ખુશ હું બન્યો છું,
દેખીને ત્હેની રીતો દંગ હું થયો છું.
છું ઉત્સુક મળવાને મેળવ શુક્ત તું રાજને.

શુક્ત—ધર્મોની તડામારી બન્નેને જુદા કરે
નહી તો મહારાણો શુભ મિત્ર તે ઠરે

અકબર—હિન્દુ ને મુસલમાન ભાઇ કેમ બને
તે યત્ન મ્હારો તો સફળ કેમ થશે ?

શુક્ત—મેળાપ મહારાણાનો રાહ સૂઝાડશે
શહેનશાહને સૌ સાર બતાવશે.

અકબર—ઉત્કંઠા મળવાની ઘડી ઘડી વધે
શુક્તસિંહ ઢીલ તું કેમ હવે કરે ?

શુક્ત—હ્રદયની શંકાઓ જરા ઢીલ કરે.

અકબર—શંકાવાન થા માં બે તુખમનો નથી હું
કુરાનને માનનાર કુરાનના કસમ લઉં.

શુક્ત—સલાહ માનસિંહની લીધા વિના આપથી મળાશે! ?

અકબર—મહારા કામમાં કેમ તેનાથી વચમાં પડાશે?

શુક્ત—તો સબૂર—ધીરે ધીરે
આપના નેક કદમ જરા ધીરે ધીરે
આંખ બંધ કરો. આપ પ્રતાપને જુઓ
આપનો શત્રુ તે જુઓ પ્હણે ઉભો.

અકબર—નૂરે અલ્લાહી, નૂરે આલમ,
અહા શું તરે મુખ ઉપર તે
રાણા સાહેબ,—

પ્રતાપ—(પ્રવેશી) શહેનશાહ!

અકબર—શહેનશાહ પદે શહેનશાહ બન્યો
રાણા પદે રાણા બનો

પ્રતાપ—શાહ અકબર, શૌર્યતાના શોખીન,
ઉદારતાના એકકા—આપના ચરણથી ભૂમી આનંદે છે.
રજપુતોનો ધર્મ છે અતીથી સંતોષવા

સંતોષુ આપને જેમ યોગ્ય હોય.
પધારો.

અકબર—હેરત બન્યો વચનથી
હેરાન બનુ વર્તનથી
માનસીંહની મૂર્ખાઇએ
અધમ દશા આવી છે.
લઉ સોગંદ હું આજે કનડવા નહી મેવાડને
કરી એ યત્ન એકતાનો મળી આપણુ દોસ્ત બન્ને.

—ટેબ્લો—

૭

વિઘ્નમાં સંતોષ.

જગલો અને ભગલો બે વિઘ્નસંતોષીયા નીશાળીયા છે. તેઓ તેમના એક સોબતી ગીરધરને મળનાર ઇનામ માટે દીલગીરી બતાવે છે તેમાં એક સુબુદ્ધિવાન નરોતમ આવી કેટલાક પ્રશ્નો પુછે છે તેને તુચ્છકારી કાઢે છે. ગીરધર પોતાની ચીત્રેલી છબી પરીક્ષક કમીટીમાં પસાર કરવા મુકવા આવે છે અને તે મૂકી ગયા પછી બન્ને જણ તે ચીત્ર બગાડે છે. જેના પરીણામે ગીરધરને ઇનામ મળતું નથી. છતાં ગીરધરની સંતોષ અને ઉચ્ચમનભાવનાથી પરીક્ષક ખુશ થઈ પોતાનું ઘડીયાળ ઇનામ આપે છે જેથી બન્ને વિઘ્નસંતોષીઆ ઘણા બળે છે અને ઘડીઆળ ભાંગવા વિચાર કરે છે. મહેતાજી હકીકત જાણી જવાથી તે કામ તેમનાથી થતું નથી. છેવટે પેટ બળ્યા રહી દુઃખ પામે છેઅને જીવ બાળે છે.

દેખાવ—ચિત્રના કામનું પ્રદર્શન—

જગલો તથા ભગલો પ્રવેશ છે સ્હામ સ્હામેથી.

જગલો—હાય હાયરે, અલ્યા ભગલા !

ભગલો—ઓય ઓયરે, અલ્યા જગલા !

જગલો—અરે ભગલા, આતો સત્યાનાશ:

અલ્યા ગીરધર પામશે ઇનામ.
હાય હાયરે, અલ્યા ભગલા!

ભગલો—અરે જગલા, મ્હારૂ પેટ બળી જાય;
અંગમાં હાય હાય લ્હાય લ્હાય થાય.
ઓય ઓયરે, અલ્યા જગલા.

જગલો—અલ્યા બધા કામમાં પહેલો નંબર
અને બધા કહેતા વાહ્ વાહ્ વાહ્
સાંભળી મ્હારા અંતરમાં થાય હાય હાય હાય

હાય હાયરે અલ્યા ભગલા.

ભગલો—જગતમાં રૂડુ દેખી કાંઈ ના ખમાય
ભુંડા સઘળા ભુંડા થાયે તોજ સારૂ થાય.
ઓય ઓયરે અલ્યા જગલા.

જગલો—રોતા જન્મે રોતા મરે રોતા ફરે નહી
તો આખી દુનીઆમાંથી બાજી દૂર ગઈ.
એ આપણો નિશ્ચય અલ્યા ભગલા.

ભગલો—બાંધી મુઠે જન્મી બાંધી મૂઠે મરે
તો બાંધી મૂઠે નીત્યે શાને કહો ના ફરે?
એ આપણો નિશ્ચય અલ્યા જગલા.

જગલો—તો આવ ભાઇ હરખા આપણ બન્ને સરખા
મ્હારૂ નામ જગલો ત્હારૂ નામ ભગલો
ભલી લગાવીશું ભવાઈ—ચાલ ભગલા (૨)
ચાલ ભગલા (૨) ચાલ ચાલ ભાઈ—
ભલી ભજવીએ આપણે ભવાઇ.

નરોત્તમ (આવીને)—અરે ભગલા જગલા આ શું ધીંગા મસ્તી?

ભગલો—હાય હાયરે અલ્યા જગલા.
જગલો—હાય હાયરે અલ્યા ભગલા.
બન્ને—ઓય ઓયરે બાપલીઆ ! (બન્ને બેઠે છે)
નરોત્તમ—ઓ મૂર્ખાઓ આ શા ઢોંગ માંડ્યા ?
અને શેના ચેડા કહાડ્યાં ?
ભગલો—અરે ઓ ભૂતના ભાઇ, કેમ ના દીલગીર હું થાઉં
પેલો ગીરધર ઇનામ લઇ જાય.
હાય હાયરે અલ્યા જગલા.
નરો—તો શું તે પરીક્ષામાં તમે ચીત્ર ચીત્ર્યું છે ?
જગલો—અરે ના ભાઇ ના અમે કોઇએ મુકયું નથી
પણ પેલો ગીરધર ઇનામ લઇ જાય
હાય હાય અલ્યા ભગલા.
નરો—સારા કામને સારો બદલો મળે
તેમાં તમે કેમ દીલગીર થાઓ છો ?
ભગલો—તેને મળનારા ઇનામ માટે.
જગલો—તેને થનારા લાભ માટે.
ભગલો—તેના સરસ કામ માટે.
જગલો—તેના રૂડા નામ માટે.
નરો—કાંઇ પેટબળ્યા જણાઓ છો પેટબળ્યા.
બન્ને—જા જા પેટ બળ્યા, તું પેટબળ્યો
અમે વિઘ્નસંતોષીયા.
નરો—કરો તમારૂં કામ વિઘ્નસંતોષીયા. (જાય છે).
ભગલો—આમ આવ અલ્યા જગલા.
જગલો—શું કહે અલ્યા ભગલા.

ભગલો—જો પેલો ગીરધર આવતો જણાય છે
તેનું ચીત્ર હમણું મુકશે અને જશે
પછી આપણુ તે બગાડશું

જગલો—હા હા યાર.

ભગલો—દોસ્ત વફાદાર. (તાલી દે છે).

જગલો—ચૂપ, સાવચેત—છૂપા. (છૂપાય છે)

ગીરધર—(પ્રવેશ) પરીક્ષક કમીટીએ ચીત્ર પાસ કર્યું
અને વધુ ફરી નીરખવા આજ આવશે
તો તે ચીત્ર અહીં ઠેકાણે મૂકું
અને પછી જરા આરામ લઉ. (મૂકીને જાય છે)

જગલો—(કુદી આવીને) હાશ હાશ ભગલા.

ભગલો—(કુદ તો) હા, હા, જગલા.

(બન્ને ધીરે કદમે દબાપાંઉ ચીત્ર પાસે જઇને હાથમાં લેછે.)

જગલો—અરે જો ભગલા શું બગાડશું?

ભગલો—તેનું નાક લાંબુ કરશું.

જગલો—માથે ટોપલી મુકીશું.

ભગલો—અને ગળામાં માળા મુકીશું.
(તેમ કરી ઠેકાણે મૂકી છુપાઈ જાય છે).
(પરીક્ષક કમીટીના સભાસદો બધાં ચીત્રો જોતા જોતા આવે છે.)

પરીક્ષક—ચીત્ર ગીરધરનું મ્હને લાયક લાગે છે.

મહેતાજી—જી મ્હને પણ એમ લાગે છે
આપ જરા જુઓ.

પરીક્ષક—(જોઇ) અરે આ તો ત્હેને બગાડયું લાગે છે.
કયાં છે ગીરધર ?

ગીરધર—(પ્રવેશી સલામ કરી ઉભો રહે છે).

પરીક્ષક—આ ત્હારૂંજ ચીત્ર, ગીરધર !

ગીરધર—જી હા. પરન્તુ કોઇએ બગાડયું દેખાય છે !

મહેતાજી—ત્હને કોઇના ઉપર વ્હેમ આવે છે ?

ગીરધર—કોના ઉપર વ્હેમ લાવું સાહેબ ?
જેણે બગાડયું હશે તેને ખબર !

પરીક્ષક—ગીરધર બગડેલા ચીત્ર સારૂ ત્હારૂં ઇનામ જશે!

ગીરધર—ભલે જાય—બીજો જે પહેલે નંબર આવે
તેને આપો.

પરીક્ષક—ત્હારી મહેનત અફળ જશે.

ગીરધર—ફરીથી ચીત્રીશ, સરસ બનાવીશ.
આજ નહી તો ફરી ઇનામ મેળવીશ
ધૈર્યને ખંત ડુંગરા ત્રોડી શકે છે.

માસ્તર—ત્હને કોઇના ઉપર વ્હેમ હોય તો કહે
ત્હેને શીક્ષા થશે.
અને સાબીત થતાં બડું ઇનામ તું મેળવશે.

ગીરધર—મ્હારે વ્હેમ લાવવા પ્રયોજન નથી.
ઇશ્વર ત્હેનું સારૂ કરો.
બગાડનારનું બગાડવું તે ઇષ્ટ નથી.

પરીક્ષક—ગીરધર, ગીરધર. ત્હારી ઉચ્ચમનભાવનાથી
હું પ્રસન્ન થઉં છું.

દીલગીર છું હું તને ઇનામ આપી શકતો નથી
પણ લે આ ઘડીઆળ મ્હારી ભેટ કરૂં છું.
ઇર્ષ્યાને અળગી કરે, મચે પોતાને કામ;
તે જન નીશ્ચે પામશે ધન, તન બળ, આરામ.
(ઈનામ બાદ સૌ જાય છે).

ભગલો—(દોડી આવી) હાય હાયરે અલ્યા જગલા
ઓય ઓયરે બાપલ્યા.

જગલો—હાય હાયરે અલ્યા ભગલા
ઓય ઓયરે બાપલ્યા.

ભગલો—અલ્યા જગલા, આ તો ઇનામથી ડબલ મળ્યું ડબલ.

જગલો—અલ્યા ભગલા, લાગવગ લગાવી
લાગવગ ચાલ તેને લુંટી લઇ
ઘડીઆળ ફોડી નાંખીએ.

માસ્તર—ઉભા રહો, ઉભા રહો, લુચ્ચા ભગલા જગલા
તમારી વાત મ્હે સાંભળી છે.
કમબખ્ત હરામીઓ, ચાડીઆઓ, લુચ્ચાઓ
તમે આ ચીત્ર ખરાબ કર્યું છે.

નરોતમ—(પ્રવેશી) જીહા તે બન્નેએજ ખરાબ કર્યું છે.

માસ્તર—તમને શીક્ષા વિશ્વસંતોષીઆ,
શી કરવી તે સુઝતું નથી?
જાઓ, દૂર જાઓ-શરમાવો-કાળુ કરી જાઓ.

જગલો—(સ્વગત) અલ્યા ભગલા હવે શું કરીશું?

ભગલો—અરે ઝેર ખાઈ મરીશું ચાલ તો ખરો.

જમલો—પેટનો બળ્યો ગામને બાળે
પણ તું તો આપણને મારે.
ભગલો—અરે ચાલ ચાલ જગત્માં જીવવાનું કામ શું
જો આપણા જીવ ના બળે—

૮

કેન્યુટ અને તેના ખુશામતીઆ.

વસ્તુ—ઈંગ્લાંડના રાજા કેન્યુટને તેના હજુરીઆઓ વારંવાર ઘણાં વખાણ અને વડાઈખોર વચનો કહેવાથી તેમને પુરતી સમજ આપવા દરીઆકિનારે બેઠક ગોઠવે છે અને ચર્ચામાં દરીઆને હુકમ કરી થાંભવા કહે છે. પરન્તુ તેના ઉછાળાથી સઘળા ભીંજાતાં કેન્યુટ ઠપકો દેઇ તેઓની મૂર્ખાઇ બતાવે છે.

પાત્રો—કેન્યુટ .. ..ઈંગ્લેંડનો રાજા

ઓસ્વાલ્ડ }
ઓફા } .. ..ખીજમતગારો.

સમય દરીઆ ઉપર ભરતીનો.

કેન્યુટ—હાજરીન, સત્ય શું એ કહેવું કે હું સામર્થ્યવાન શહેનશાહ? હજારવાર તમારા તેવા ઉદ્ગારો મેં સાંભળ્યા.

ઓફા—હાં જીનાબ આપ સર્વ ભૂપતિના શક્તિમાન સરદાર.

ઓસ્વાલ્ડ—અમો ગુલામ આપના પાય ચુમનાર.

ઓફા—ફક્ત નહિ અમો સર્વ તત્વ આ
પૃથ્વી અખૂટ ને સર્વ દરીઆ
આપના ગુલામ પાય ચુમનાર

કેન્યુટ—શું આ સમુદ્રના તુફાનગર્જીત મોજાઓ

સંસારનું ભયાનક તત્વ
મારી આજ્ઞા માનશે ?

ઓફા—જરૂર શીર નમાવશે.
તરંગો તેનાપર વહાણ આપનાં લાવવા
ધસડવા પૃથ્વિના સર્વ રત્ન ઢગલા આપના પાયમાં
પરમાત્માએ સરજ્યો તે
શત્રુનો શત્રુ તે રાય આપને ગણે.

કેન્યુટ—શું ભરતી વેળા થઇ ?

ઓસ્વાલ્ડ—જી હજુર ઉછાળા જોવાય છે.

કેન્યુટ—લાવી ખુરસી મુકો રેતીપર.

ઓફા—જહાંપનાહ, જ્યાં ભરતી આવતી દીસે તે પર ?

કેન્યુટ—અવસ્ય ગોઠવો ત્યાં.

ઓસ્વાલ્ડ—(સ્વગત) ન ધારી શકું તે શું કરે ?

ઓફા—(સ્વગત) મૂર્ખ નથી તે આપણું કહેણું સાચું ગણે.

કેન્યુટ—શક્ત સમુદ્ર, તું મ્હારી પ્રજા છે.
મ્હારા ખીજમતગાર તેમ ગણાવે છે,
અને તારી ફર્જ છે આજ્ઞા માનવા:
આપું છું હું આજ્ઞા આ રાજદંડથી.
તને ત્યાંથી પાછા નાસવા.
વાલ પુંઠે ઉભરાતા મોજાઓ
રખે તારા સ્વામીના પગથી ભીંજાય.

ઓસ્વાલ્ડ—(સ્વગત) રાજ્યશિક્ષા સમુદ્ર કાને નહી ધરે.

ઓફા—અરે, જુવો ભરતી જલ્દી ભરે.

ઓસ્વાલ્ડ—વધુ મોજુ ખુરશીપર આવશે

અને ખારે પાણીએ ભીંજાવશે.
થોભતું મૂર્ખાઈ છે.

કેન્ચુટ—શું આજ્ઞા પળાય છે?
જો તે મ્હારી પ્રજા તો છે તે બંડખોર
જો અથડાયે મોજા કરીને જોર
અને પવિત્ર રાજાને ભીંજાડતા
દૂર દુષ્ટ ખુશામતીઓ દૂર થાઓ,
મ્હોં છુપાવો-ભાગી જાઓ.

૯

આંખોનું લ્હેણું.

વસ્તુ—ઈંગ્લંડના રાજા જોનના ભત્રીજા આરથરની આંખો ફોડવા હ્યુબર્ટ નામના પુરૂષને મોકલે છે જે પોતાના કડક મીજાજથી કામ પાર પાડવા નિશ્ચય કરી આવેલ છે છતાં કુમારના હૃદયવેધક શબ્દોથી તે પોતાનો નિશ્ચય ત્યાગે છે.

(શેકસપીયર–કીંગ જોન)

હ્યુબર્ટ ને બે નોકર પ્રવેશે છે.

હ્યુ—તપાવો ગરમ આ શળીઆ અને રહો અટારીપર
દોડી આવો તમો જ્યારે પછાડું પગ ભૂમીપર.
અને બાંધો બાળકને જુવો મારા સાથેનો
ખુરશીની સાથે. સમાલો, જાવ—અને જુવો.

પહેલો—ઈચ્છું કુશળ કામ આપનું.

હ્યુબર્ટ—દૂર વહેમ વસે—ધ્યાન રાખવું. (બે જાય છે)
કુમાર, આવ બ્હાર વાતપર ધર ધ્યાન.
(આરથર પ્રવેશે છે.)

આરથર—ગુડ મોરો હ્યુબર્ટ.

હ્યુબર્ટ—ગુડ મોરો કુમાર.

આરથર—કુમાર! ઉપાધી કુમારની ખરી!
બની શકે તેટલો કુમાર!
હ્યુબર્ટ, છો તમે દીલગીર?

હ્યુબર્ટ—નહિ, નથી હું ગમગીન.

આરથર—વિના મારા નહિં કોઇ હોય ગીરફતાર
એવી મારી ધારણા હતી બેવિચાર
છતાં મેં દીઠા ફ્રાન્સમાં ઘણા
રજની શોક ધરતાં કામના વિના.
કેસમ ક્રાઇસ્ટના જો હું કેદ બહાર જઉં
ચારી મેંઢાંને સુખનો સ્વાદ લઉં
આનંદ અહિં ગણું ખરો પણ સતાવવા
કાકા યત્ન આદરે.
છે શું હું છું જ્યોફ્રેનો પુત્ર તે મારો ગુન્હો?
નહિંજ, ખચીત નહિંજ. હ્યુબર્ટ, હ્યુબર્ટ, ઇશ્વર પાસે માગુ છું ને ઇચ્છું છું જો હોત દીકરો તારો તો તમે મને કેવા પ્રેમથી ચાહત?

હ્યુબર્ટ—(સ્વગત) મરેલી દયા લાગણી રખે તેના વચનથી
નવ જીવે જાગ્રત બને વાત તેની નરમથી.
તુરત બની કરી દઉં કામગીરી માહરી.

આરથર—હ્યુબર્ટ, છે શું શરીર તમારૂં કાંઇ બગડેલું? કેમ દીલગીર જણાઓ છો?
હ્યુબર્ટ ઇચ્છું છું હું કે તમે માંદગીમાં રહો જેથી બતાવી શકું કે તમો મને ચાહો છો તેથી અધિક હું ચાહું છું.

હ્યુબર્ટ—(સ્વગત) હૃદયને જીતતા શબ્દ તેના!
(પ્રકાશ) કુમાર, વાંચ આ લેખ.
(સ્વગત) મસ્તિકનાં મૂર્ખ તોફાનો

ધિક્કારયુક્ત કર્કશ વિચારો દૂર કરે !
દુઃઠાણુમાં પતવું. રખે હરાવ મારો નારીનૂર
આંસુથી આંખથી ઝરે.

(પ્રકાશ) વાંચ્યું કે કુમાર ? અક્ષર ઓળખ્યા ?

આરથર—પૂરૂં વાંચ્યું. નિર્દય કામ માટે અક્ષર ખુલા છે.
હ્યુબર્ટ ગરમ સળીયાથી આરથરની આંખ બાળશે !

હ્યુબર્ટ—કુમાર તેમ થશે.

આરથર—અને તમે બાળશો ?

હ્યુબર્ટ—તેમાં સવાલ શો ?

આરથર—એમ કામ ચાલશે ? હ્યુબર્ટ, હ્યુબર્ટ તારૂં જરા શિર
દુખતાં કુંવરીના વણેલા સરસ રૂમાલને તારા માથાની
આસપાસ બાંધતાં મને જોયો છે.
તેવા રૂમાલને મેં તે આગળ તુચ્છ ગણ્યો છે.
તારા દુઃખને દુર કરવા આ હાથેથી તારૂં શિર દબાવ્યું છે.
જેમાં ઘડીયાળની મીનીટો કલાકને જેમ
નોકરી આપે તેમ નોકરી આપી છે.
"શું જોઇએ ?" "કાં દિલગીર ?" "કંઇ ઇચ્છા ?"
વિગેરે સવાલોથી તારી નોકરી બજાવી છે.
ગરિબીમાં જીંદગી ગાળનારને કેટલા
કેટલી મદદ કરે છે તે વિચાર.
યાદ રાખ તારો વિશ્વાસુ રહ્યો હતો આ કુમાર.
મારૂં હેત બહારનું–દેખાવનું હતું એમ ભલે ધાર
અને હું તર્કટી રીતે પ્રેમ બતાવતો હતો એમ ભલે ધાર.
મને કહે કે તું મારી આંખો

જેણે કદી પણ ભૂત કાળમાં
તારા સામો ગુસ્સો કર્યો નથી
જે ભવિષ્યકાળમાં તારા સામે ગુસ્સો કરશે નહિ
તે તું ફોડીશ ? બોલ.

હ્યુબર્ટ—લોખંડના તપાવેલા સળીઆથી બાળવા
આંખને સોગંદ છે.

આરથર—કળિયુગના પાસ વિના
નહિ તું તેવી હિમ્મત ધરે
સાંભળ તારૂં તપાવેલું લોઢું
આંખ આગળ આવતાં
અશ્રુથી પલળતાં
તપ્ત તાપને શોશષે.
દીન જતાં તે મારે માટે અગ્નિ ઉપર રહેવાના
કારણના લીધે ખુબ કાટે સડશે.
હ્યુબર્ટ કદી આકાશથી દેવદૂત ઉતરી મને કહેત
કે હ્યુબર્ટ, મારી આંખ ફોડવા આતુર બનશે
તો હું માનત ના. પણ જ્યારે તારા મુખથી સાંભળું છું
છતાં ઇચ્છું છું કે તું આ લોખંડના સળીઆથી વધુ
હઠીલો નથી.

હ્યુબર્ટ—(પગ પછાડી) આગળ આવો (માણસો આવે છે.)
કરો હુકમનું કામ.

આરથર—બચાવ, બચાવ, હ્યુબર્ટ, બચાવ મને.
આ ભયાનક દેખાવવાળા
દુષ્ટ પિશાચી મુખવાળા

મનુષ્યોના આગમને
મારી છતી આંખે આંખ ફુટી છે.

હ્યુબર્ટ— દો મને તપ્ત સળીઆ
અને બાંધો આને હ્યાં.

આરથર—હ્યુબર્ટ, થા ન તું બહુ ક્રુર
નહિ પડું નહિ પડું વચ્ચે હું તારા કામમાં
રહીશ સ્થિર હું અહિજ આરામમાં.
ઈશ્વરના માટે હ્યુબર્ટ મને બંધાવના.
સાંભળ, મારી આ નમ્ર યાચના
દૂર કર આ તારા સાથિઓ
અને હું ઘેટા માફક નમ્ર બની
હાલીશ નહિ, ધ્રુજીશ નહિ, શબ્દ એક પણ કહિશ નહિ.
નહિં કદી ક્રોધથી હું એક શબ્દ કહું.
નિકાલો આ મનુષ્યોને દઈ ક્ષમા દિલથી સાચા
કરાશે કૃત્ય કચરવાનાં તારાથી સામે મારા.

હ્યુબર્ટ—જાવ દૂર થોભો, એકાંત દો.

પહેલો—ક્રુર કૃત્યથી દૂર જાતાં સંતોષ મળ્યો.

(બંને જાય છે).

આરથર—નમ્ર હૃદયી—પરંતુ કઠોર દેખાવમાં,
કાઢયો મિત્રને અહિંથી દૂર જવા.
આવવા ધો પાછો તેને
સંભળાવે દયાની જીંદગી.

હ્યુબર્ટ—કુમાર, થા તૈયાર આંખ છેદવા.

આરથર—નથી ઉપાય કાંઇ ઉગરવા ?

હ્યુબર્ટ—નહિં આંખ ખોવા શિવાય.

આરથર—અરે પ્રભુ!

હોય જો આનામાં શુદ્ધી અણુભર ઇશ્વરની
તો ભાગે જરૂર આ વિચાર ક્રુર અને ધાતકી.

હ્યુબર્ટ—આ તારૂં વચન? બોલવું બંધ કર.

આરથર—બે આંખોને માટે જીભ આજીજી વદે
તે જીભને નહિં તું ના, ના, ના કહે.
આંખને બદલે જીભ લે
આંખને ટકવા દે.
તારા મુખ જોવાને
નહિં બીજાને માટે.
જો થયા સળીયા ઠંડાગાર
હવે કેમ થશે તે દુઃખ દેનાર?

હ્યુબર્ટ—હું તપાવી શકીશ કુમાર.

આરથર—અશક્ય છે તે બનવાનું.
સુખ માટે સર્જેલો દુઃખ માટે વપરાતા,
દિલગીરીમાં આવીને જોયો અગ્નિ ભૂજાતાં.
દયાવાન આતશને પવનના ફુંફાટાથી
સહાય દઈ હોલવી રાખ પશ્ચાતાપની બનાવી.

હ્યુબર્ટ—પરંતુ મારી ફુંકથી સતેજ બનશે.

આરથર—સતેજ બનશે તને ધિક્કાર આપવા
શરમિંદગી થકી બહાર આવતાં
પાળેલ શ્વાનને કોઈ ઈચ્છા વિના
લડાઇમાં મોકલે

પ્રાણદાન જેમ સ્વામીને મળે,
તેમ કેમ ના ગણે? તને આંખને સતાવે?
દયાહિન ગણેલાં જે આગ ને ઓજારો
નકારે છે તારી આજ્ઞા
દયા કેમ તેટલી તને આવે ના?

હ્યુબર્ટ—તારા કાકાના ભવ્ય ભંડારમાંથી
મળનાર નાણાં ને ધિક્કારી
તારી આંખ નહિં લઉં—જા જીવ;
પરન્તુ આ ઓજારોની મદદથી
તારી આંખ ફોડવા મેં સપથ લીધા હતા—સોગંદ લીધા
હતા તે વિસરીશ.

આરથર—હવેજ તું હ્યુબર્ટ એમ દેખાય છે.
તારા ગુણો આ અગાઉ ઢંકાયેલા હતા.

હ્યુબર્ટ—બસ વધુ નહિં. ખલાસ.
તારા કાકા જાણશે તે જીવન ત્યાગ્યું છે.
આ ચાડીઆઓને બરોબર ખબર દઈશ
ઉંઘ તું નિંદ્રામાં સ્વસ્થતા ધારીને
જગતના ધનને માટે હ્યુબર્ટ દુઃખ ના દઈ શકે.

આરથર—પાડ પ્રભુનો,—ઉપકાર હ્યુબર્ટનો.

હ્યુ—બસ ચુપ હવે, ચાલ અંદર તું
લઉં ભારી ભય તુજ માટે હું.

૧૦

પાજી નવાબ.

(પાજી નવાબને એક સોદાગર ઘોડા વેચવા આવે છે તે ઘોડાની કીમત આપતાં દરમ્યાન તેમની જ્ઞાનશક્તિનો ચિતાર બતાવેલ છે. રાજ્યના જુલમને કાન ન દઈ પોતે બેવકુફીમાં બેહુદી બતાવે છે તેનો ચિતાર.)

દેખાવ—જનાનખાનાની બ્હાર દીવાનખાનામાં વેશ વગરના વિચીત્ર રીતના બેઠેલા નવાબ સાહેબ અલેકારો સાથે ખુશ મીજાજમાં.

નવાબ—અહલેકારો સબકુ બુલાવ, તાજ પહેનાવ, સબ હાજર હો જાવ, દરબાર સજાવ, પાંઉ દબાવ. (તેમ થાય છે)

નકીબ—હજુર, એક સોદાગર ઠેર રહા હય—આનેકી મંજુરી ચાહતા હય.

નવાબ—આને દો, કયા ઘોડે લાયે ઔર ગદ્ધે. આને દો, આને દો, કયું દેર લગાતે હો ? (સોદાગર પ્રવેશે છે)

સોદાગર—બંદગી, નવાબ સાહેબ, બંદગી. મયેં સોદાગર હું. અચ્છે ઘોડે લાયા હું. નઝર કરૂં.

નવાબ—કયસા અચ્છા ઘોડા સૌદાગર-મુઝે તારીફ સુનાવ તારીફ.

સોદાગર—વો ઘોડેકી તારીફ જબાં ન કર શક્તી હય. ઉસ્કા ખું અયસા તેજદાર હય-ઉસકા ચાલ અયસા જોરદાર હય જીસકા જોડા સારી જહાન્મે ન મીલે. હીમાલયકા પહા-

ઠસે ઓ ઘોડા ગીરાથા ગંગા નદીમે ગીર કે સમુદ્રમે ચલ ગયા થા વાંસે બી ઓહી આપસ ભાગ આયે-જોરસે આયે અયસા તિલેસ્માતી ઘોડા.

નવાબ—તિલેસ્માતી ઘોડા હય, તિલેસ્માતી ઘોડા. તો જરૂર અયસા રખના હી ઠીક હયે. કયા ઉસકા બાવા બપાવા ઓર નના દદા ચચા અયસા તાજુબીકા થા જીસ્સે અયસી તિલેસ્માતી પયદા હુઇ?

સોદાગર—હજુર ઓ અયસા બાત હય ગોયા પસીનેસે માંકડ પયદા હો સકતા હય અયસા વોહી પયદા હુવા હય. ઉસકા અમાકા પસીનાસે પયદા હુવા હય-એ હેરત હય.

નવાબ—બેશક હયરત હય, અહેલેકારો કયું!

અહલેકારો—હાં હજુર, જી જીનાબ બરી હયરત-બરી હયરત.

નવાબ—બંદે સોદાગર, દેખ મયે સોદા કરૂં. કયા દામ લેયગા?

સોદાગર—ઉસકા દામ બહુત નહી હે. હજુર ચાહે સો દે.

નવાબ—અમેરી મુન્સફી તેરેકો કયા દીલવાયગી? બોલ?

સોદાગર—આપ કદરદાન હો. આપ મહેરબાન હો.

નવાબ—મયે કદરદાન હું, મયે મહેરબાન હું. લેકીન અયસા હય જો આતા હે અમેરી પાસ ઓ નાખુશ હોકે જાતે હય કયોં કે અયસા હોતા હે ઉસકી મુરાદ બર આનેકી બડી મુસ્કેલી આ જાતી હય ઓર અમેરા એક બડા અમલદાર ગરબડ કરનેકા ઇરાદા રખતા હય. વયસા હોને કે લીયે આપકુ મયે વયસા બોલતા હું. આપહી દામ બોલો.

સોદા—હજુર કા ફરમાન મે શીરપર ઉઠાતા હું લેકીન

સારે આલમ ભી ઢુંઢો અયસા માલ નહી મીલનેકા.
આપકા મુરાદ કે લીયે મેં પચાસ રૂપીયા લઉંગા.

નવાબ—મેં પચાસ નહી દઉંગા એ બ્હોત જાસ્તી હય. બ્યાજબી રાહસે મંગનેસે તુમારી બાત મનાયેંગી.

સોદા—આપકા ફરમાન ક્યા? હજુર દામ બોલે.

નવાબ—હજુર બોલે? હજુરકી ઇચ્છા હય તુમકુ સો રૂપીયા મીલે. સોસે જાસ્તી નહી મીલેગા પચાસ મેં નહી દઉંગા.

સોદા—જયસી હજુરકી મુન્સફી. હુકુમ ફરમાઇએ. ઘોડા આપ કે તએલેમે રખનેકી મજુરી દીલવાઇએ.

નવાબ—અચ્છા નકીબ હાજર કરો ઓ સોદાગરકુ દીવાન સાહેબ કે હજુર ફરમા દો ઉસકો સો રૂપીએ દેનેકા ઓર ઘોડેકી તજવીજ કરનેકા. (બન્ને જાય છે)

નવાબ—ક્યું નકીબ અબી કયોં કુછ ફરીયાદ નહી આઈ? બીના ફરીયાદ ધંદા જાવે ઓ કયસા કમબખ્તીકા દીન!

નકીબ—હજુર ફરીયાદ કે લીયે એક હજામ ખડા હય.

નવાબ—આને દો ઇધર.

હજામ—(સલામ કરી ઉભો રહે છે)

નવાબ—ક્યું હજામ, ક્યા ફરીયાદ હય?

હજામ—ફરીયાદ આપજી શી કરૂં? આપકા ફોજદાર સાહેબ અપના ઉપર બહુ જુલમ ગુજારેસે બાપજી ઘણા દીવસ થયા મેરેકુ હજામત કરવાઇ લેકીન પૈસા નથી આપતા હે.

નવાબ—તુમ કમબખ્ત આદમી હય. એક અમારા ફોજદાર ઓ ન દેવે પયસા હજામતકા ઓ હો કે કયસા? તુમ જુઠે હો. દેખા તુમ સચ્ચા હોવે તો ઇસકા બાલ લાવ. મુંહપર

લગાવ દેખ માફકસર હોતા હય. જાઓ. જલ્દી શીરકા કટા હુવા બાલ લાવ.

હજામ—કયું સાબ એ ચ્યમ બનનેકા હયે. ? માથાકા બાળ કાંઇ પટારેમેં હમ નહી રખતા છીએ. પીછે આપ ફરમાઓ તો બાપજી અમો આપ ગુલામ તાબેદાર હે. આપ ફરમાવો તો પછી ચ્યમ કરીએ? હવેથી નહી બોલુ.

નવાબ—અચ્છા જાવ. બાલ લાવ મગર તું બાલ નહી લાયગા તો તેરેકું જીંદા જલાઉંગા. હાથીકે પાંવસે દબાઉંગા. હેરાન હેરાન કરૂંગા. જાઓ-નકીબ કોટવાલકુ હુકમ ભેજો. ઇસકે લીયે તરફ બનાયે. (જાય છે)

કયું અહલેકારો કયસા ?

અહે—જી હજુર કયા કહેના ?

નકીબ—જીનાબે આલી, એક ધોબી આકે બહાર ખડા રહ્યા હય ઓર ફરીયાદકી બુમ દેતા હય.

નવાબ—આને દો. અચ્છા ધોબી તેરી કયા ફરીયાદ હયે ?

ધોબી—આપકા ફોજદાર સાહેબને કપડા ધુલવાએ સારા બરસ તક. અમેરા રૂપઇઆ બારા નહી દેતા હય. કોઇ બી અમેરી ફર્યાદ નહી સુનતે હય.

નવાબ—અચ્છા. ઉસમે કયા. જાઓ ગટરસે પાની નીકાલો, ફોજદાર કે વાંહ જાકે સબ કપડે ખરડાવો, ભીંજવા દો, ગંદે કર દો. પીછે ધોનેકો લેજાઓ, ઇધર લાઓ, દેખો પીછે કયસા તુમેરા નાણા આજાતા હય. જાઓ જલ્દી કરો. દેખ ધોબી તુમ અયસા ન કરેગા તો તેરે શીર કટા જાયગા. જાઓ.

સોદાગર—(પ્રવેશી) હજુર, દીવાન સાહેબ ના બોલતા હય સો રૂપીયા દેને કો.

નવાબ—અચ્છા નકીબ જાઓ. ફરમાન લેજાઓ અઢઈસે રૂપીયા દેનેકો ઓ સોદાગરકો. (ખુદસે) આધા બી ન દેગા અયસા મતહે.

નકીબ—હજુરે આલી, એક દરજી આકે ફરીયાદ પુકારતા હય.

નવાબ—આનેદો. કયું દરજી તેરી કયા અરજી હય?

દરજી—સાબ આપણા ફોજદાર સાહેબે કપડા સીવડાવ્યા તેનાં નાણાં નથી આપતા.

નવાબ—અયસા! બોલ કપડાં કીધર હય?

દરજી— એ તો દેઈ દીધા સાબ.

નવાબ—તો મયે કયસા ઇન્સાફ કરૂં. અચ્છા નકીબ ફોજદારકુ બુલવાવો. જલ્દી બુલ્વાવો. (નકીબ જાતા હય.) દરજી, વ્હાં બેઠો.

નકીબ—થોડે લોક આપકી હજુર આનેકી ઈતિજારી રખતા હય.

નવાબ—અચ્છા આને દો. અચ્છા લોક આપને તશરીફ કયું લીઈ.

૧—અહીંના ફોજદાર બુધાલાલે ગઈ કાલે રાતના અમારી નાતમાં આવી તોફાન કર્યું અને અમોને માર્યા.

નવાબ—તુમકુ! તુમકો કયા હુવા?

૧—અમકુ મારા બહોત માર દીયા?

નવાબ—કીસને દીયા?

૧—આપકા ફોજદારને.

નવાબ—અમેરા ફોજદાર અયસા તોફાન કરે ઓ બાત તદન જુઠા હય. જાઓ બયઠો. વાંહ બયઠો. અબી ફોજદાર આયગા.

સોદાગર—હજુરે આલી, દીવાન સાબ ના બોલતા હય. અઢીસો દેનેકો ના મંજુર કરતા હય.

નવાબ—ઓ કયસા! સોદાગર સાહેબ મયે આપકુ પહીલેસે એ બોલ દીયાથા. ઓ આદમી અયસા હરબખ્ત કરતા હય. લો દેખો મયે પીરસેહી બાત કરતા હું. નકીબ જાઓ દીવાનં સાહેબકુ બોલ દો અમેરા ગુસ્સા મત બઢાવો. ઓ સોદાગરકુ અઢીસો. દેનેકા જાસ્તી હોવે તો પાનસો દો પાનસો. જાઓ બોલો. (ખુદસે) પા ભાગ નહી દેગા અયસા મૂરખા નવ હોગા. (જાય છે સોદાગર સાથે નકીબ).

ફોજદાર—(પ્રવેશે છે).

નવાબ—અચ્છા ફોજદાર સાહેબ, ઓ લોક આપકા સામને ફરીયાદ લાએ હયે. ચલાવ દરજી ઈધર આવો. કયું તેરી કયા ફરીયાદ હય ?

દરજી—સાહેબ મ્હારા કપડાના નાણા નથી આપતા.

નવાબ—કયું ફોજદાર સાબ તુમ કયા કહેતા. અમકુ ખાત્રી હય ઓ લોક બદમાશ હય. અચ્છા આપ આપકા જવાબ દેદો.

ફોજદાર—સાહેબ, આવાં કપડાં તે શીવી શકે છે? પુછો.

નવાબ—ઓ સચ હય. કયું અયસા કપડા તું તૈયાર કર શકતા હય ?

દરજી— જી હા.

નવાબ—અચ્છા તો તુમ જાઓ ઓ ફોજદાર સાહેબ સાથ. તુમને કપડા સીલવાયા હોય ઓ સબ લે જાઓ ઓર

તુમેરા દોરા ઓર સોય ઓર સીલાઇ પીછે લે જાઓ. જાઓ અયસા કરો. (દરજી જાય છે.)

નવાબ—અચ્છા ફોજદાર સાહેબ, એ લોકકી ક્યા બાત હય ?

ફોજદાર—સાબ એ સબ જુઠ્ઠે હય, કાલ એ સામને આયા હે એ કચરા પુંજાને એક ડાંગ લાકર તોફાન બનાયા. એ મોંઘા પથરાને દો ડાંગ લેકર તોફાન બનાયા. એ ઠોકરા ઇંટાલાને ચાર ડાંગ લેકર તોફાન બનાયા ઔર એ હરખા ભરખાને તો સારા સ્હેરકા ઝાડકી ડાંગ બના કે તોફાન કર દીયા. અયસા હે હજુર. અમેરા ગુન્હા હોવે તો શિક્ષા ફરમાના.

નવાબ—કયું લોક એ કયા સચ હય ?

(બધા ગરબડાટ કરી મુકે છે).

ફોજદાર—દેખો સાબ એ કયસા ઘોંઘાટ કરતે હય એસા હી ઘોંઘાટસે અમેરા કાન ફોડ ડાલે ઓર ઉસીકા તોફાનસે ભાંગફોડ કર દીઇ.

૧—સાબ એ વાત બરાબર નથી. અમોએ તેવું કાંઈ તોફાન કર્યું નથી. જમવા જઇએ ત્યાં ડાંગ લઇને જઇએ એ કેમ બને ?

ફોજદાર—હજુર એ સબ બદમાશ હય.

નવાબ—બરા બદમાશ હય.

ફોજદાર—હજુર ગાંવમે જા કર દેખો અબી એક ભી ઝાડ છ-પરેપર માલુમ ન હોતા. ચાર ચંદરોજપે વહાં સબ દપ્ત

હોતે યે વાંહુ આજ કુછ બી નહીં હય. સબ ઝાડ તો-ડકે તુફાન મચાયા, ઘુંઘાટ બનાયા ઓર સારી પોલીસકુ હેરાન હેરાન કર દીયા. અબી કયાજી. બોલો ?

નવાબ—બરોબર હય. સચ હય. ફોજદાર સાહબ એ સબ લોકકુ આપ લે જાઓ. જેલમેં બેઠાવો ઓર દંડ કરો જ-યસા આપકી મુન્સફી. ઇસકો એયસા કરો જયસા સારી જીંદગી અમેરા મહેલકા ઓર સારા ગાંવકા છપરેપર રહેતા હોવે અયસા ઝાડ ન બિગાડે. અયસી સખ્ત શિક્ષા કરો.

૧—સાબ કાંઇ છાપરા ઉપર ઝાડ ઉગતાં હશે !

નવાબ—તો કયા ફોજદાર મારામારી કરતા હશે ?

૧—સાહેબ, અમો તો ફરીયાદ કરવા આવ્યા ત્યાં અમનેજ ધકેલશો.

નવાબ—જુઠ્ઠા ફરીયાદ લેકર આઓ મગર મયે તુમકો શિક્ષા ન કરૂં ?

૧—અમારા બારીસ્ટરને આવવા દો. તેમને આપને કહેવા દો. પછી આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો.

નવાબ—અમકુ બેરીસ્ટરકા જરૂરીયાત નહી હય. બેરીસ્ટર અં-ગ્રેજી અદાલતમેં બકબકાટ કરતા હય. અમેરે વાંહુ અયસા બેરીસ્ટરકી કુછબી જરૂરત નહી. જાઓ જી. ફોજદાર સાહેબ લે જાઓ. (ઘોંઘાટ કરતા જાય છે)

નવાબ—અહેલેકારો કયસા કમબખ્ત એ લોક.

અહલેકારો—તદન નાપાક તદન નાપાક.

નવાબ—ક્યું ફયસા મેને કીયા ઇન્સાફ ?

અહલેકારો—આફ્રીન, હજુર આફ્રીન.

સોદાગર—મહેરબાન નવાબ સાહેબ, હજુરે આલી, ઓ દીવાન સાબ પાંચરો: બી દેનેકા ના બોલતે હય.

નવાબ—એ કયા જુલુમ હય. દીવાન સાબકુ આનેદો. નકીબ સંદેશા ભેજ્જો. સોદાગર સાબ આઇએ આપ બયઠીએ.

બેરીસ્ટર—ગુડમોરનીંગ નવાબ સાહેબ.

નવાબ—તુમ કોન હો?

બેરીસ્ટર—મયે બેરીસ્ટર હું.

નવાબ—કોનસા બેરીસ્ટર—? કાયદેકા ઓર ફાયદેકા ?

બેરીસ્ટર—આપકી અદાલતકા બેરીસ્ટર હું.

નવાબ—અદાલતમે જાઓ ઇધર કાયકો આયા? કુછ કામ હયે?

બેરીસ્ટર—ઓ લોક જો આયાથા ફરીઆદ કરનેકો ઉસકા કેસ લેકે મયે આયા હું.

નવાબ—ઉસીકા કેસ ! કીધર હયે?

બેરીસ્ટર—મયે ઉસકા બેરીસ્ટર બનકે આયા હું.

નવાબ—અચ્છા દેખો મયે તુંમકુ બેરીસ્ટર કબુલ રખતાહું. અચ્છાં બેરીસ્ટર સાહેબ ફરમાઇએ કયું તસરીફ લીધ?

બેરીસ્ટર—આપકા ચુકાદાપે અપીલ કરને કે લીયે ?

નવાબ—ઓ લોક બડા બદમાશ હય.

બેરીસ્ટર—શાહુકાર હય.

નવાબ—સુવરકા સૌહર હય.

બેરીસ્ટર—ખુશબખ્ત હય.

નવાબ—કમબખ્ત હય.

બેરીસ્ટર—અયસા ન હો હજુર આપકા કાન ભરમાગે.

નવાબ—અયસા ન હો બેરીસ્ટર સાબ આપકા કાનસે સાન નીકલ જાવે. અચ્છા. બોલો બેરીસ્ટર સાબ તુમેરી અપીલ મેયે સૂનતા હું. બોલો આપ કયસી તરહસે આ કર મોજુદ હુવે હય?

બેરીસ્ટર—રાજ્યકા કાનુનોસે.

નવાબ—અચ્છા ઠેરીયે. નકીબ, માસ્તરકુ બુલવાવો. અચ્છા માસ્તર બો અંગ્રેજ લોક પઢતે હે બાદશાહકી બાતકા બો આપને સુનાયાથા બો કયા?

માસ્તર—કીંગ્સ વીલ ઇઝ લો.

નવાબ—દેખો બેરીસ્ટર સાબ ઇસકા માયના પઢો. બાદશાહકી મરજી બોહી કાનુન હય.

બેરીસ્ટર—ઇન્સાફકી રાહ કે લીયે બો નહી હય. ઇન્સાફ મે બાદશાહ બદ નહી હો શકતા હય.

નવાબ—સચ હય. પઢો માસ્તર બો બાત બી. અંગ્રેજી કીતાબોમેં હય વોં પઢો.

માસ્તર—કીંગ કમીટ્સ નો રોંગ.

નવાબ—સુનીયે બેરીસ્ટર સાબ બો કીતાબકી સાહદત.

બેરીસ્ટર—માયના ગયર માયના હોતા હય.

નવાબ—અચ્છા બેરીસ્ટર સાબ આપકુ પરશીયન આતા હય?

બેરીસ્ટર—જી આતા હય.

નવાબ—આપકુ સંસ્કૃત આતા હય? ઓ બામન લોક પઢતે હય વો?

બેરીસ્ટર—જી આતા હય.

નવાબ—અચ્છા તુમકુ રસીયન આતા હય?

બેરીસ્ટર—ઓ બેમાલુમ હય.

નવાબ—દેખો આપકું ઇટાલીયન આતા હય?

બેરીસ્ટર—વો બેમાલુમ હય.

નવાબ—અચ્છા આપકુ ફ્રેંચ આતા હય?

બેરીસ્ટર—વો બેમાલુમ હય.

નવાબ—દેખો આપકુ બંગાલી આતા હય?

બેરીસ્ટર—વો બેમાલુમ હય.

નવાબ—અચ્છા તો દેખો તુમેરી બેરીસ્ટરીકી પરીક્ષા હો ચુકી. તુમ બેમાલુમ હો જહાનકે કાયદાસે. માસ્તર રસીઅન સુનાઓ.

માસ્તર—જહન જહાન્ના જખી જાલા, જહન રસીઆ ઝુનની

નવાબ—ઇસકા માઅના અયસા હય. કાયદેકી અદાલતમાં કોઇ બી આદમી કો દાખલ કરના હો અગર ના ઓ મુન્સફી ઝુન માયના બાદશાહકા હય. કયું માસ્તર સાહેબ?

માસ્તર—જી હજુર.

નવાબ—અચ્છા ઇટાલીયનકી શાદત સુનાઓ.

માસ્તર—પ્રોઓનો પબ્લીકો રીઆલ્ટો ઇમપીરીએટા.

નવાબ—ઉસીકા માયના અયસા હોતા હય. બાદશાહતકુ અયસી સત્તા દીજાતી હે જીસ્કા જોરસે સારી આમકુ જેલમે ભેજ શકતા હય. કયું મારતર સાહેબ?

માસ્તર—જી હજુર.

નવાબ—અચ્છા ફ્રેંચ ચલાવ.

માસ્તર—દેન દીનો દીના દીના દીનો દીનું રેક્ષ રીજીના.

નવાબ—માયના અયસા હય. બાદશાહ ઔર બેગમ સબ જહાનકા બાબા અમ્મા હય. લોકકુ મારના હોવે ઔર કય-દખાનેમેં રખના હોવે ઉસકી મુન્સફી ઉસકે હાથમેં હય. કયું મારતર સાહેબ?

માસ્તર—જી હજુર.

નવાબ—અચ્છા અબી બંગાલી શાકત સુનાઓ.

માસ્તર—દુર્ગેર રાજા દુર્ગેર પ્રજા પક્ષ્યે મરન કાર.

નવાબ—માયના અયસા હય જો લોક રાજા કા હુકમ ના ફરમાન કરતે હયે ઉસકા બેજાન હોના ચહીએ. કયું મારતર સાબ?

માસ્તર—જી હજુર.

નવાબ—અચ્છા દેખો બેરીસ્ટર સાબ તુમેરા બાત સુના, ઔર અંગ્રેજી, ફારસી, રસીઆઇ, ઇટાલીઅન, ફ્રેન્ચ ઔર બંગાલી જબાનકા સાકત સુનાયા. અબી બોલો આપ કયા કહે શકતે હો.

બારીસ્ટર—ઓ સબ જુલુમ હય.

નવાબ—દેખો બેરીસ્ટર સાબ હમ જુલમ કરનેવાલે, તો પીછે
તુમ નીકલ જાઓ ઇધરસે કરકે મું કાલે. જાઓ દીવાન
સાબકુ સુનાવો આપકી બારીસ્ટકી ટર ।।
અમ નહી સુનોગા જાઓ.
અચ્છા નકીબ—દીવાન સાહેબ આયા?
મુઆફ કરના. સૌદાગર સાબ ઢીલ હુઇ.

નકીબ—હજુર. વો આપહી દેરસે આ રહા હય?
દીવાનખાનેમે રાહત લેતા હય.

નવાબ—ખબર દો. આને દો. આઇએ હજુર દીવાન સાબ
આજ બોત ગુંચાડેકા કામ આ રહા હય.
આપ અભી ઓ સબકા સુનકે ઇન્સાફ કરો.
લેકીન ઓ સોદાગરકા કયા હય?
કયું નહીં દેતે હો આપ રૂપીએ?

દીવાન—દેખો સાબ ઓ થેલીયાં હય ઉસમે એક પચાસ
કી હય, એક સોકી હય, એક અઢીસોકી હય, ઓર
એક પાંચસોકી હય. આપકી મરજી હોવે સો દો.

નવાબ—ઓ છોટી દે દો. ઓ બરીકા કયા કામ હય.
લીજીએ સોદાગર સાબ હુકમ ભેજીએ.

સોદાગર—(ખુદસે) બડા પાજી બેવકુફ નવાબ. (સલામ કર કે
જાતા હય.)

નવાબ—અચ્છા દીવાન સાબ પહીલેસેહી મેં બોલા થા
ઇતના રૂપીઆ દો દીયા હોતા તો કયા હોતા?

દીવાન—એકીલા બાત કરેંગા. અહેલેકારો તખ્લીઆ-(સૌ જાયછે)
નવાબ સાબ દેખો. ઓ બેરીસ્ટરકુ આપને નીકાલા ઓ

જાયગા બડા સાબકે વહાં ઓર પીછે કરેગા કજીઆ.

નવાબ—કયા અમ ઓ બડા સાબકા નોકર?—અમ અમેરા કરેગા. ઓ કયા કરેગા?

દીવાન—તાજ છીના જાયગા. કયા હોગા કયા?

નવાબ—તો છોડ દો સબકુ ઓર દો દો રૂપીયે સબ લોકકુ ઓર બેરીસ્ટરકુ બી અઢાઇ રૂપીએ દો, પીછે વો કયા બોલેગા ?

દીવાન—હજુર, માસ્તરકી પાસ અબી જાણુલો.
એકુ દો પાંચ પચાસકા માયના.
નહી જાનો હોયગા બેજાનકા રાસ્તા.

નવાબ—અચ્છા જી ફરમાઓ આપ જાઓ. (જાય છે)

૧૧

કૃષ્ણની વિદાયગીરી.

વસ્તુ—મથુરાથી રાજા કંસનું તેડું લઇ આવેલા અક્રુરને લઈ કૃષ્ણ બહાર ફરવા નીકળ્યા છે. તેઓનો સંવાદ મામાના કપટ તરફ દોરાય છે અને કૃષ્ણ પોતાના મર્મ ટાળે છે. છેવટે બન્ને જણ સાથે નીકળવા નક્કી કરે છે.

બળભદ્ર— (ગાયન).

શક્તી અતુલીત, વચન અમુલીત, વાણી સુધારસ ?
અસલ રસીક—રસીક વર એ
મહાવીર ગંભીર, ધીર વીર નર એ
કહે જનો સાહાબાશ. શક્તિ—

ખરે શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતી કરતાં
સર્વે રૈયત ભક્ત ભાવના વાળા
ભાવીકોને આપેલો જવાબ
વિસ્મય પમાડે એવો છે.
તહેમની અથાગ શક્તી તે
પોતાના માત પીતાના અપુર્વ
મનોબળનું સામર્થ્ય જણાવે છે.
હશે. તે વીષય અગમ્ય છે.
અક્રુરજીનું અંહી આવવું થયું

તે વીષે બીજા જુદા વીચાર કરે છે
પરંતુ મને અક્રુર
શુદ્ધ નીષ્ટાથી આવ્યો જણાય છે.
શ્રીકૃષ્ણે ત્હેને તપાસવા
આજે ગોઠવણ કરી—રમત રમવા
બન્ને સાથે નીસરી પડ્યા છે;
આખો દીવસ બહાર રહ્યા છે
અને આ વખતે આવવા કહેલું છે
તે આશાએ અહીં થંભુ છું.
અહો આવ્યા બાજુએ રહું. (બાજુએ રહે છે)

કૃષ્ણ—(પ્રવેશી) અક્રુરજી, મામાને વાત્સલ્ય વધ્યું
તે તમારી વાત શી રીતે રૂચે ?
શત્રુ મીત્ર થાય કે ?
ગળીનો રંગ અગર કોયલાનો રંગ
લાખો, કરોડો સાબુથી ધોતાં
શું બદલાશે કે ?

અક્રુર—સ્નેહીના સ્નેહ શ્યામ હોતા નથી
પરંતુ મન ઉપરની મેશ
હર હમેશના ખટપટ થવથી
વધી જાય તે જરૂર
પશ્ચાતાપ જળથી પલળી
સૌહાર્દ સાબુએ ધોવાય
તે શું સ્વાભાવીક નથી ?

કૃષ્ણ—ભાઈ, સ્નેહીના સ્નેહ શ્યામ હોતા નથી
પરંતુ શત્રુના સ્નેહ કેવા હોય ?
કંસ મારો સ્નેહી કે શત્રુ
તે આપ જરા વીચારશો !
મારા બાળપણની વાત
ગોકુલ અને વંદ્રાવનમાં સુપ્રસીધ છે
તે જરા સંભારશો ?
પુતના અને બીજા રાક્ષસી સ્વભાવના
ગોઝારાં કૃત્ય કરવા આવેલા
છેવટે પ્રલંબનની બીના
તે શું સ્નેહ બતાવે છે કે ?
આપ પોતેજ આપને
છેલ્લાં આપને ગમે તે પ્રકારે
મ્હને સમજાવી લઇજવા સમજાવ્યું
તે કેમ વીસરો છો ?

અક્રુર—એતો સ્નેહનો ઉભરાટ
વ્હાલાને બોલાવવા
વારંવાર દબાણ દરશાવે ?
આપને મળવા ઉત્સુક છે એટલુંજ નહી
પણ આપને તેઓ પાસે લઇ જનારને
અઢળક ધન આપવા તૈયાર છે.

કૃષ્ણ—આપને આપવા કહેલું કે ?

અક્રુર—અવશ્ય, મહા પુરૂષોનાં વચન
કદી પણ અફળ બનેજ નહી.

સ્નેહની સાંકળો સબળ બળે
બંધાયલી તેથીજ તેવો ભોગ
આપવા રાજા તૈયાર છે.

કૃષ્ણ—અકપટી મન કપટાચરણ કયાંથી જાણે !
અક્રુરજી આપની ગણનામાં આપ
અવશ્ય તદન ભુલ્યા છો.
આપના છેલ્લા વચને
મ્હારા મર્મ ટાળ્યા છે
અને કંસનું કપટ ચેત્યો છું
છતાં આપનું દુત કાર્ય અફળ
જવા નહી દઉં. ચાલો તૈયાર
થઈ આપણે જઈએ   (બન્ને જાય છે).

બળરામ—કૃષ્ણની મન શક્તી કેવી વિશાલ !
બ્હાર જનોને ઉમર બાળ
સદા સર્વદા છે છતાં
શાં ત્હેનાં મર્મ વચનો !
પ્રભુ, ત્હારી પુર્ણ કૃપા
કેવી રીતે અવતરે છે !
ધન્ય હો, માત પીતા તમને
અહાવો ધર્મ વીર ઉપજાવ્યો !

(જાય છે)

૧૨.

મારવાડીનો પંજો.

(વસ્તુ—વેનીસના એક બેસાનીઓને નાણાંની જરૂરત હોવાથી તે એક શાયલોક નામના જ્યુ પાસે ઉછીના લેવા આવેલ છે નાણાની જામીનગીરી તરીકે એન્ટોનીઓ નામના એક મ્હોટા વેપારીને કબુલ રાખવામાં આવે છે અને તે સાથે એવી શરત કરવામાં આવે છે કે જો પાકે દીને નાણાં પાછાં વાળવામાં ન આવે તો એન્ટોનીઓના શરીરનું એક રતલ માંસ જ્યુને મળે.)

(મરચંટ ઓફ વેનીસ (શેકસપીયર) અંક ૧: પ્રવેશ ૩)

સ્થળ—વેનીસ—રસ્તો.

બેસાનીઓ અને શાયલોક પ્રવેશ કરે છે.

શાય—ત્રણ હજાર ડયુકેટ?—ઠીક.

બેસા—હા અને ત્રણ મહીના માટે.

શાય—ત્રણ મહીના માટે—ઠીક.

બેસા—જેને માટે મ્હેં કહ્યું તેમ એન્ટોનીઓ જામીન થશે.

શાય—એન્ટોનીઓ જામીન થશે—ઠીક.

બેસા—મ્હને મદદ કરશો? મ્હને સહાય દેશો? આપનો જવાબ જાણું?

શાય—ત્રણ હજાર ડ્યુકેટ, ત્રણ માસ માટે અને એન્ટોનીઓ જામીન.

બેસા—ત્હેનો જવાબ ?

શાય—એન્ટોનીઓ સારી આશામી છે.

બેસા—ત્હેના વિરૂદ્ધ કાંઈ સાંભળ્યું છે?

શાય—અરે ના ના ના ના ના મ્હેં ત્હેને સારી આસામી કહ્યો તેનો માયનો એટલોજ કે તે ફક્ત જામીનગીરીમાં ચાલી શકશે—પણ—પણ તેની સ્થીતિ વિચારનીજ છે. ત્હેણે એક વ્હાણ ટ્રીપોલી મોકલ્યું છે. બીજું ઇન્ડીસ મોકલ્યું છે. અને મ્હેં રીઆલ્ટોપર સાંભળ્યું તેમ ત્રીજું મેક્ષીકો મોકલ્યું છે અને ચોથું ઈંગ્લાંડ મોકલ્યું છે, અને બીજા સાહસો જુદા જુદા તે કરેછે. પણ ભાઇ, વ્હાણો લાકડાં અને ખલાસી માણુસો છે. જમીન ચુવા અને જળ ચુવા હોય છે. જળચોર અને જમીન ચોર હોય છે એટલે કે—ચાંચીઆ અને બીજું દરીઆમાં પણ ભય હોય છે—તોફાની હવા અને ખડકો. પણ તે છતાં આશામીની જામીનગીરી પુરતી છે. ત્રણ હજાર ડ્યુકેટ, હું ધારૂં છું તેની જામીનગીરી લઉં.

બેસા—ખચીત તમે લેજો.

શાય—હું પોતે ખાત્રીથી લઈશ અને હું ખાત્રી કરી લઇશ. હું એન્ટોનીઓ સાથે વાત કરૂં ?

બેસા—તમારી ઇચ્છા હોય તો ખાણા ઉપર આવો તો.

શાય—×—×—× હું તમારી સાથે ખરીદી કરીશ વેચાણ કરીશ, વાત કરીશ, અને એવું કરીશ. પણ હું તમારી

જોડે જમીશ નહી પીશ નહી તમારી જોડે પ્રાર્થના કરીશ નહી. રીઆલ્ટોની ખબર—કોણછે ? (એન્ટોનીઓ પ્રવેશ છે)

બેસા—આ સીનોર એન્ટોનીઓ.

શાય—(સ્વગત)   ધુરકતો પ્રજાપક્ષી જેવો દેખાય છે.

વેનીસમાં અમારા વ્યાજના દરથી
ઓછા દરની તેની ધીરધાર
ક્રીશ્ચયનના ધીક્કારથી
વધુ ધીક્કારે ધીક્કારાવે છે.
જો તે ઝલાય અને અંહી ફસાય
તો મ્હારૂ જુનું વેર વળાય.
વેપારી મંડળમાં અમારી પવિત્ર પ્રજાને
અમારી કર કસર અમારા નફાને
વ્યાજ કહી મ્હને વગોવે છે.
ધીક્કાર હોજો ધર્મપર જો માફ કરૂં તો.

બેસા—શાયલોક, મ્હારૂ સાંભળ્યું ?

શાય—હું મ્હારી અનામતપર વિચારૂ છું
અને યાદ શક્તિના જોરે ધારૂ છું
કે પુરા ત્રણ હજાર ડચુકેટ ભેગા કરવા
ભારી છે. તોએ શું ? અમારી જાતનો
હીબ્રુ ટયુબાળ મ્હને નાણા ધીરશે.
પણ સબુર. કેટલા મહીના તમારે જોઇએ ?
(એન્ટોનીઓને) કાં સીનોર તબીઅત મજેહમાં ?
આપનુ નામ છેલ્લા યાદ કરતા હતા.

એન્ટોનીઓ - શાયલોક, વધુ નાણા લઈ યા આપીને
નાણા આપતો અગર હું લેતો નથી.
પરન્તુ મીત્રની ખરી તંગીમાં
સહાય થાવા નિયમ ત્રોડુંછું.
કેટલાં નાણાં જોઈશે તેની ખબર છે?

શાયલોક—હા. હા ત્રણ હજાર ડ્યુકેટ.

એન્ટો—અને ત્રણ મહીના માટે.

શાય—હું તે ભૂલ્યો. ત્રણ મહીના—તમે મ્હને કહ્યું
ત્રણ મહીના. ઠીક. તો તમારી જામીનગીરી. અને મ્હને
વિચારવા દો—પણ મ્હને સાંભરે છે કે તમે કહ્યું કે નાણાના
લાભ માટે નાણાં ધીરતા અગર લેતા નથી.

એન્ટો—હું કદી તેમ કરતો નથી.

× × × ×

શાય—ત્રણ હજાર ડ્યુકેટ-મ્હેટી રકમ,
બારને બદલે ત્રણ માસ—તો હું ધારૂં છું,
હું વિચારૂ—દર ?!

એન્ટો—શાયલોક, તો અમારે રોકાવું કે?

શાય—સીનોર-એન્ટોનીઓ, ઘણી વખ્ત અને વારંવાર
રીઆલ્ટોપર મ્હારે માટે મારા નાણા માટે
અને મ્હારા લાભ માટે મ્હને વગોવ્યો છે.
છતાં સહનશીલતાથી મેં સહ્યું છે.
સહનશીલતા અમારી જાતીનો ધર્મ છે.
તમે મ્હને અધર્મી તૃષાતુર કુતરો કહ્યો છે
અને મ્હારાં કપડાં તરફ થુંક્યા છો.

અને આ સઘળું મ્હારાજ નાણા માટે !
અને હવે લાગે છે કે તમારે મ્હારી મદદ જોઇએ
મ્હને મળોછો અને કહો છો:
'શાયલોક, અમારે નાણા જોઇએ'
તમે તેમ કહો છો.
મ્હારી દાઢીને વગોવનાર,
રખડેલ કુત્રાને લાતથી મારવા સમાન અપમાન કરનાર
તમે મ્હારી પાસે માંગોછો.
નાણાં તમારી માંગણી છે.
મ્હારે તમને શું કહેવું ?
જવાબ આપુ ના શાને કે
'કુતરા પાસે પૈસા હોય ના
કુતરા પાસે ત્રણ હજાર ડચુકેટ
તે અસંભવીત' અથવા
નમ્રતાથી તમો આગળ નમી જઇને
'મહેરબાન, ગયા બુધવારે
મ્હારા ઉપર થુંક્યા હતા.
બીજીવાર કુત્રો કહ્યો હતો
અને આ હાવભાવે
હું આટલાં નાણાં ધીરૂં છું ?'
એન્ટો—હું તેજ છું અને તેજ રહીશ.
થુંકીશ અને વગોવીશ
જો નાણાં ધીરવાં હોય તો
ધીરીશ ના જેમ મીત્રને.

મીત્ર લે કદી નહી વધારો વિત્તનો,
પણુ ધીર જેમ ધીરતો હોય
ત્હારા કટ્ટા શત્રુને
જો તે પાળે નહી શર્ત તો
લેવી નુકશાની જે ઘટે.

શાય—આ શાને ? સાંભળો,
હું કરીશ મીત્રાઇ સાથ તમારી અને જીતીશ પ્રીતને
ભૂલી જઇશ શર્મોને અને સઘળી ચીડને.
આપીશ નાણાં જરૂર જોગા વિના કાંઇ વધારાથી
ધારૂં થશે સંતોષ તમને આ મારા ઇરાદાથી.

બેસા—અલબત્ત તે દયા.

શાય— આ દયા હું બતાવીશ.
ચાલો મ્હારી સાથે વકીલને ત્યાં
અને ત્યાં તમારો લેખ લખી આપો
અને એક આનંદી લેખ માંગુ છું.
કે જો તમે તમારાં નાણાં પાછાં દીને
લખ્યા મુજબ આપો ના
તો માંસ શરીર તમારાનું
ગમે મ્હને તે ભાગનું
એક રતલ લેવાનો
અધીકાર મ્હને આપજો.

એન્ટો—બસ એજ ? હું તેવો લેખ લખી આપીશ
અને ધારીશ દયા જ્યુ ત્હારી.

બેસા—મ્હારે માટે તેવો લેખ લખશો ના.

અઠ્ઠાવીશ ભીડ મ્હારી નાણાના વીના.

એન્ટો—ડર મા. મ્હારે તે દેવાનું નથી.

આ બે માસમાં-પાકયા દીનની એક માસ અગાઉ.
હું ધારૂ છું લેખની રકમથી
ત્રણથી ત્રણ ગણી રકમ પાસે હશે.

શાય—ઓ અબ્રામ, આ ક્રીશ્ચીઅન કેવા ? તેમનાં કઠણ હૃદય
કઠણતા બધે ભાસે છે, મહેરબાન, મ્હને કહો. જો તે
પોતાનો કરાર પાળે નહી તો સરત પળાયે શું મળે ?
માણસનું માંસ મ્હને શા કામનું ?
નહી કીમત અને તે કોડી કામનું.
સાંભળો,
ત્હેની કૃપાને માટે આ મૈત્રી બતાવુછું
માનો તો પાળો તે અગર નહી તો જાઉછું
અને મ્હારા સ્નેહને માટે મ્હને દુ:ખી મા કરો.

એન્ટો—બસ શાયલોક—હું તે બોન્ડ લખી આપીશ.

શાય—તો ચાલો વકીલને ત્યાં અને આ રમુજી લેખ લખવા
આપો તેને સવલતા. અને હું જઇ ડયુકેટસ લઇ
સોંપેલ ગુલામને ઘર સંભાળી તરત સાથ થાઉ છું.

એન્ટો—જલ્દી કર કૃપાળુ જયુ. (શાયલોક જાય છે પછી) હીબ્રુ
ક્રીશ્ચીયન થશે દયા વધી છે.

બેસા—સારી શર્ત અને લુચ્ચાનું મન પ્રસન્નતા ત્યગાવે છે.

એન્ટો- ચાલ લઇ રૂખશદ દીલગીરી દૂર કર
વ્હાણુ મ્હારા પહોંચશે એક માસ અગાઉ પર.

૧૩

ઈર્ષ્યાનો જુલમ.

વસ્તુ—આગળના સંવાદમાં જણાવ્યા મુજબ દસ્તાવેજ થયા બાદ ત્રણ મહીના વીતતાં સુધીમાં એન્ટોનીઓને જબરા ફટકા પડવાથી નીરાધાર સ્થીતિમાં પડ્યો. પાકે દીને જ્યુને નાણાં નહી મળ્યાથી ફરીઆદ નોંધાવી છે. જેલર સાથે એન્ટોનીઓ જ્યુની માફી માંગવા આવે છે. જ્યુ તે સાંભળતો નથી.

(મરચંટ ઑફ વેનીસ) (શેકસપીયર) અંક ૩ પ્રવેશ ૩)
શાયલોક—સેલારીનો. એન્ટોનીઓ અને જેલર પ્રવેશે છે).

શાયલોક—જેલર, આ જુઓ. દયાની વાત કરો ના આ મૂર્ખ
મફત નાણા ધીરનાર તેની આ દશા!

એન્ટો—સાંભળ, સાંભળ, મ્હને ભલા શાયલોક.

શાય—મ્હને મ્હારો લેખ, લેખ વિરૂદ્ધ બોલ મા.
લીધો છે પણ મ્હેં લેવા લેખની રકમ.
વિના કારણ મ્હને કહેતો કુત્રો તો સમાલ કુત્રાના પંજા;
ડ્યુક પાસે ન્યાય પાસે જા—
અરે જેલર, અચંબો છે લઇ એને આવ્યા ક્યાં સાથે!

એન્ટો—મ્હારી પ્રાર્થના સાંભળ મ્હારી વાત સાંભળ—

શાય—મ્હારે મ્હારી શર્ત જોઇએ. મ્હારે સાંભળવું નથી.

મ્હારે લેખની શર્ત જોઇએ. બોલ ના વધુ.
ક્રીશ્ચીઅનોની સાથે નમી, પસ્તાઇ, નીરાશામાં નમ્ર બની
મુર્ખ બનુ તે બને ના.
પુઠે આવ ના. હું સાંભળીશ ના.
મ્હને મ્હારી શર્ત જોઇએ. (જાય છે)

સાલા—મનુષ્ય સાથે રહેવાસ કરે એવો કઠોર હૃદયી કુતરો છે.

એન્ટો— જવા દો એને.
નિષ્ફલી પ્રાર્થનાથી પાછલ જાતું ના ઘટે
કારણ હું પુરા જાણું માંગે મ્હારા જીવનને
તેના ક્રુર પંજાથી બચાવ્યા મ્હે ઝાઝાને
પાળીને ત્હેની શર્તો તેથી તે ધીક્કારે છે.

સાલારી—ડયુક આ લેખની શર્તોને નહી પલાવે ધારૂ છું.

એન્ટો—કાયદાના નીયમો તે તોડી શકે ના. વેનીસમાં વસતી
પરદેશી પ્રજાના લેવડ દેવડના લાભાર્થે કાયદાનો રાહ
કદી ત્રુટે (તો) સ્ટેટનો ન્યાય બત્રીસે મ્હડે કારણ સ્હેરના
વેપાર અને લાભો પચરંગી પ્રજાનેજ વડે. ચાલો, આ
દુઃખો અને ખોટો એ નરમ મ્હને બનાવ્યો છે. કાલના
મ્હારા કાળરૂપક લેણદારના લેણા પેટે એક રતલ માંસ
ના ધરી શકુ. ઠીક, જેલર. ચાલો.
માંગુ છું પ્રભુજી પાસે બેસનીઓ અંહી આવે
તેનું દેણું પતવતા મીત્રને તે ભાળે.

(જાય છે.)

૧૪

પોરશીયાનો ન્યાય.

(વસ્તુ—ડ્યુકની કચેરીમાં બન્ને પક્ષ ન્યાય માટે આવે છે. ડ્યુક શાયલોકને ઘણું સમજાવે છે છતાં તે સમજતો નથી. તે હઠથી પોતાનો ન્યાય અને હક માગે છે. ડ્યુક કોર્ટ બરખાસ્ત કરવાની તૈયારીમાં છે પરન્તુ પાદુઆથી ડૉક્ટર બેલથેઝાર નામના ગૃહસ્થને ભળાવવામાં આવેલ છે તે આવી પહોંચે છે (આ પોરશીયા બેસાનીઓની પત્ની વેશ બદલી આવેલ છે). જ્યુને પહેલાં તે ઘણું સમજાવે છે. જ્યુ તે માનતો નથી. પછી જ્યુનો ઇરાદો ફક્ત પ્રતિવાદીને હેરાન કરવાનો અને તેના ખૂનનો છે તે બાબતનો પૂરાવો પોતે સાબીત કરે છે. છેવટે જ્યુને તેનાજ શબ્દોમાં બાંધે છે અને જ્યુને તેને ઘટતી શીક્ષા કરવામાં આવે છે.)

પાત્રો—ડ્યુક તેના ભભકા સાથે, એન્ટોનીઓ, બેસાનીઓ, ગ્રેશીઆનો, સાલાનો, સાલારીનો અને બીજા.

ડ્યુક—એન્ટોનીઓ હાજર છે?

એન્ટો—તૈયાર હજુર આપની રૂબરૂ.

ડ્યુક—હું ત્હારે માટે દીલગીર છું. એક પાષાણ હૃદયના અમાનુષી દયા વગરના ચંડાલ-ક્ષમાની રજકણ વિનાના અને તે રાખવાની શક્તિ વિનાના પ્રતિપક્ષીને જવાબ વાળવા ત્હારે આવવું પડ્યું છે.

એન્ટો—મ્હેં સાંભળ્યું છે હજુરે તેના સખ્ત વલણને બીજે માર્ગે દોરવા ઘણો યત્ન કર્યા છે પણ જ્યારે તે એકલહઠો બને છે અને કાંઇ પણ કાયદેસર પગલાંથી ત્હેની ઈર્ષ્યાના પંજામાંથી દૂર જવાય એમ નથી તો

ત્હેના કોપના સ્હામે ધૈર્યને ઢાલ ગણું
અને આત્મ શાંતિથી દુઃખ ખમવા તૈયાર બનું.
જુલ્મ અને ગુસ્સાનું.

ડ્યુક—જાઓ અને જ્યુને કોર્ટમાં લાવો.

સાલાનીઓ—તે બ્હાર તૈયાર છે. તે આવે છે હજુર.

(શાયલોક પ્રવેશે છે.)

ડ્યુક—જગા ધો. અને તેને સ્હામે થોભવા ધો શાયલોક, જગત્ ધારે છે અને હું પણ ધારૂં છું કે ત્હારી ઇર્ષ્યાની આ રીત છેલ્લી ઘડી સુધી તું રાખીશ અને પછી એમ મનાય છે કે તું ક્ષમા અને પશ્ચાત્તાપ ત્હારી આશ્ચર્યકારક દેખાઇતી ક્રુરતાથી વધુ આશ્ચર્યથી પ્રગટાવીશ અને જ્યાં તું આ ગરીબ વ્યાપારીના એક રતલ માંસની શીક્ષા છે તે મુકી દઇશ એટલુંજ નહી પણ એવા મ્હાન વ્યાપારીને બેસાડી દેવા સમર્થ એવી મહોટી આફતની દયા રાખી મુદ્દલમાંથી પણ કેટલીક છૂટ મૂકીશ. અમો ત્હારા તરફથી નમ્ર જવાબ ચાહીએ છે.

શાય—મ્હેં મ્હારો નિશ્ચય આપ નામદારને જણાવી દીધો છે. અને મ્હારા પવિત્ર સાબાથના સોગન લીધા છે કે મ્હારો લેખના રૂઇએ થતો હક હું લઇશ. જો તે હક આપો ના તો તમારા ચારટર અને સ્હેરની સ્વતંત્રતા પર

સઘળી ભીતીઓ તુટી પડો. તમો પૂછશો શા માટે હું એક મનુષ્યનું માંસ ત્રણ હજાર ડ્યુકેટ લેવા કરતાં વધુ પસંદ કરૂં છું તો તેનો જવાબ હું દઇશ નહી. પણ કહીશ મ્હારી તે ઇચ્છા છે. જવાબ મળ્યો? મકાન મ્હારામાં ઉંદર ઘોંઘાટ કહે તેને નીકાળવા દસ હજાર ડ્યુકેટ દઉ તો શું? હવે જવાબ મળ્યો? કુક્કરને ઘણા લોકો દૂરથી દૂર કરે છે. મીનડીને જોવાથી ઘણા ખુશી બને છે. સંગીતના શોખીનો હવસની રાણીને પ્રીતને માટે તેના તાનને માનતા. તેમજ તમારા જવાબ માટે. કુક્કર મીનડી કે સંગીતા વિના કારણ દર્શાવે મ્હવાય કે દૂર કરાય છે. તેના કારણ ના મળે તેમજ મ્હારી બાબતે. આપી શકુ ના અગર ઇચ્છા રાખુ ના. ફક્ત મ્હારા ધીક્કાર માટે, એન્ટોનીઓ તરફ મ્હારા વેર માટે હું આ ખોતો દાવો રાખું છું. હવે જવાબ મળ્યો?

બેસા—ક્રૂરતાનો પ્રવાહ વ્હેવા બહાના આવાં કહાડવા
કઠોર હૃદયી મનુષ્ય, જવાબ ના આ વેવલાં.

શાય—મ્હારાં જવાબે તહને ખુશ કરવાનો નથી.

બેસા—અણગમી ચીજોને માણસ નાશ કરતા હશે?

શાય—જીવતી રાખવાની ચીજ માણસ ધીક્કારતા હશે?

બેસા—દરેક ગુન્હો પ્રથમ ધીક્કાર નથી.

શાય—સાપને બેવાર ઇચ્છીશ તું શું કરડવા?

એન્ટો—સબુર, યાદ રાખો તમો જ્યુ સાથે દલીલ કરો છો.

જઇ દરીઆના કીનારે દો આજ્ઞા નહી ભરતીની
જઇ વરૂને પૂછો કીધી ઘાત ઘેટા સારૂ કાં ઘેટીની.
પવનના સુસ્વાટાએ હાલી ધ્રોપતા ઝાડને

જઈ કહો ધ્રુજવાને પણ નહી ઘોંચ કરવાને!
એથી પણ કઠીણ કાંઇ કામ કરવું તે
જયુના હૃદયથી કઠણ ઘણું થોડુ છે.
તેથી મ્હારી વીનંતી સાંભળો. કૃપા કરી વધુ વાત કરો
ના. વધુ લાગવગ ચલાવો ના. પણ ટુંકાણથી અને સીધે
રસ્તે મ્હને મ્હારો હુકમ ઘો જયુને તેની ઇચ્છા પુરો.

બેસા—ત્રણ હજાર ડ્યુકેટ બદલે આ લે છ.

શાય—જો છ હજાર ડ્યુકેટો દરેક છ ભાગના હોત અને દરેક
ભાગ બે ડ્યુકેટ હોય તો પણ હું લઈશ નહી. મ્હને
મ્હારો હક ઘો.

ડ્યુક—ક્ષમાથી દૂર જે ક્ષમા ઇચ્છે કયાંથી?

શાય—પાપ નહી કરવાથી ડર ન્યાયને શાથી?
તમો ગુલામો રાખો છો. ગધેડા કુત્રા અને ખચ્ચરોની
માફક મરજીમાં આવે તેમ વાપરો છો. કારણ? તે વેચાણ
લીધા છે. જો હુ કહી શકીશ કે તેમને છુટા કરો તમારા
વારસો સાથ પરણાવો? શાને મહેનતે પરસેવે પલળે?
તેમને તમારી શય્યા માફક સુવાનું ઘો. સ્વાદ માફક ખાવાનું
ઘો? તમે જવાબ આપશો 'તે ગુલામ અમારા છે'. તેમજ
હું જવાબ આપુ છું. એક રતલ માંસ જે હુ તેની પાસે
માંગુ છું તે મોંઘી કીમતે વેચાણ લીધું છે. તે મ્હારૂં છે
અને હું લઇશજ.
તે ના કહો ધીક્કાર પડો તમારા કાયદાપર
વેનીસના કાયદાને અમલ નથી.
હું ન્યાય માંગુછું. જવાબ ઘો મ્હને તે મળશે?

ડ્યુક—હુંસીઆર ધારા શાસ્ત્રી બેલારીઓ જેને આ કજીઆનો નીવેડો આણવા બોલાવ્યો છે તે આવે નહી તો મ્હારી સત્તાથી હું આ કોર્ટ બરખાસ્ત કરી શકું છું.

સેલાનીઓ—પાડુઆથી દાકતરનો કાગળ લઇ તુરત આવેલો એક ખેપીઓ બ્હાર થોભેલ છે.

ડ્યુક—અમને કાગળ દ્યો. ખેપીઆને બોલાવો.

બેસાની—આનંદ રાખ એન્ટોનીઓ. શું હજુ ત્હને હીમત છે? ત્હારૂં એક પણ ટીપું પડે. અગાઉ જ્યુ મ્હારાં માંસ હાડકાં લોહી અને સઘળું લેશે.

એન્ટો—સૌમાં હું નકામોછું. મૃત્યુ મારે માફકછું.
નબળું ફળ જમીન ઉપર વ્હેલું પડે છે અને તેમ મ્હને પડવા દો.
બેસાનીઓ મ્હારી પુઠે જીવી મ્હારા ઉપર લેખ લખે
તે શીવાય બીજે સારે રસ્તે ક્યાં રોકાઇ શકે?
(નેરીસા વકીલના કલાર્કના ડ્રેસમાં આવે છે)

ડ્યુક—પાડુઆથી આવ્યા છો. બેલારીઓ પાસેથી?

નેરી—બન્ને તરફથી હજુર. બેલારીઓ હજુરને સલામ બંદગી મોકલે છે.

બેસા—ચકચકાવે છે ત્હારો છરો એટલો ઉત્સુકતાથી શાને?

શાય—પેલા દેવાળીઆનું દેણુ કાપવાને?

ગ્રેસા—નહી જુતી સાથે પણ જ્યોતિ સાથે. ક્રુર જ્યુ. જ્યુ, તું ત્હારૂં હથીઆર તીક્ષણ બનાવે છે પરંતુ કોઇ પણ જલ્લાદની કુહાડી ત્હારી તીક્ષણ ઇર્ષ્યાની અડધી પણ તીક્ષ્ણતાથી ખમી શકે નહી. કાંઇ પણ પ્રાર્થના ત્હને અસર કરશે નહી?

શાય—ત્હારી શક્તી મુજબની કોઇ પણ નહી ?

બેસા—પીશાચી કુત્રા, ધીક્કાર ત્હને હોજો.

અને ત્હારી જીંદગી કાજે લ્યાનત ન્યાયને હોજો.

તું મ્હને મ્હારા ધર્મની માન્યતાથી લગભગ ફેરવે છે અને પાયથા ગોરાસના મતને મેળવે છે કે પશુઓના આત્માઓ આદમીમાં પ્રવેશે છે. ત્હારો કુત્રાનો સ્વભાવ સાથે મનુષ્યની કતલને માટે ફાંસીએ લટકાવેલા વરૂનો આત્મા ત્યાંથી ભાગી ત્હારા શરીરમાં પ્રવેશ્યો છે. ત્હારી ઇચ્છાઓ વરૂ જેવી રક્ત પિપાશી, ક્ષુધાતુર અને વૈરી છે.

શાય—જ્યાં લગી મ્હારા ખત ઉપર સહી છે ત્યાં લગી તું મોહડે બોલી ફેફસાને તસ્દિ દે માં. જરા સંભાલ નહી તો સુધારી શકાય નહી એવા નાશે ચડશે હું અંહી ન્યાય માટે છું.

ડયુક—આ બેલારીઓનો કાગળ અમારી કોર્ટમાં એક યુવાન હુંસીઆર વિદ્વાનને ભળાવે છે. કયાં છે તે?

નેરી—તે નજદીકમાં આપ તેમને દાખલ કરશો કે કેમ તે જવાબ જાણવા હાજર છે.

ડયુક—મ્હારી ખુશીથી દાખલ કરીશ. તમારામાંથી ત્રણ ચાર જણ જાઓ. જાઓ તેમને સન્માન દો. અને દરમ્યાન કોર્ટ બેલારીઓનો કાગળ સાંભળશે.

કલાર્ક (વાંચે છે) આપ હજુરને વિદિત કરવા દો કે આપનો પત્ર મળ્યો તે ઘડી હું ઘણો માંદો છું પણ જ્યારે આપ નામદારનો ખેપીઓ આવ્યો તે વખતે મ્હારી સ્નેહ મુલાકાતે રોમનો એક યુવાન વિદ્વાન હતો. તેનું નામ બાલથેઝાર છે.

જ્યુ અને એન્ટોનીઆના સંબંધની બીના મ્હેં જણાવી છે. અમોએ સાથે રહી ઘણાં પુસ્તકો જોયાં છે જેથી તેનું જ્ઞાન જેનો હું અંદાજ કરી શક્યો નહિ તેમાં પણ સારો વધારો થયો છે તેને મ્હારી જગોએ મ્હેં મોકલેલ છે. હું આપને વિનંતી કરૂં છું કે તેની નાની ઉમર તેના માનસ્ રતબા માટે એને મુસ્કેલી ના નાખે. મ્હેં એટલા ઉમરના મનુષ્યના એવા મહાન્ મગજવાળું જોયેલ નથી. હું તેને આપની ઈચ્છા માટે મોકલું છું તેને તક આપતાં તેના ગુણો જણાઈ આવશે.

ડ્યુક—તમે સાંભળ્યું બેલારીઓ લખે છે તે અને હું ધારૂં છું કે ડાકટર આવે છે (પોરશીયા ડૉકટર ઑફ લૉઝના પોશાકમાં દાખલ થાય છે) તમારો હાથ આપો. વૃદ્ધ બેલારીઓ તરફથી આવો છો?

પોર—હજુર.

ડ્યુક—પધારો—આસન લ્યો. આ કોર્ટમાં હાલ જે મુકદ્દમો છે તે બાબત આપ માહેત છો?

પોર—મ્હેં આખો કેસ સમજેલ છે. વેપારી કયાં છે અને કયાં છે જ્યુ?

ડ્યુક—એન્ટોનીઓ અને શાયલોક બન્ને આગળ આવો.

પોર—તમારૂં નામ શાયલોક છે?

શાય—શાયલોક મારૂં નામ છે.

પોર—વિચિત્ર પ્રકારની માગણી તમારી છે. પરન્તુ વેનીસનો કાયદો તમારી તપાસમાં વચ્ચે આવી શકે નહિ. તમે તેના ભયમાં છો નહિ?

એન્ટો—હા તે તેમ કહે છે.

પોર—તમો લેખ કબુલ રાખો છો?

એન્ટો—હું કબુલું છું.

પોર—તો જ્યુએ દયા બતાવવી જોઇએ.

શાય—શા ખાતે મ્હારે? મ્હને કહો.

પોર—

આણુઉજુપ છે ક્ષમાના ગુણ
આકાશેથી નીચે પડતા મધુર
વર્ષાદસુ તે ઉતરે છે
અને બે બાજુ આશીષે છે
તે દેનાર લેનારને આશીશ દે છે.
આદીપતી બાદશાહને મુકુટથી વધુ શોભા તે દે છે.
રાજ્યદંડ પૃથ્વીની સત્તાને બતાવે છે—ભપકાના મહત્તાનું તે ચિન્હ છે
અને તેમાં રાજાઓની બ્હીક અને ભય નિવાસ કરે છે.
પરન્તુ ક્ષમા દંડના અમલથી મહત્તર છે.
ઇશ્વરના ઐશ્વર્યનું અણું છે

અને જ્યારે દયાયુક્ત ન્યાય થાય ત્યારે પાર્થિવ શક્તિ ઐશ્વરી ભાસ આપે છે. તેથી જ્યુ જો ન્યાય તેજ ત્હારી દલીલ હોય તો આ વિચાર કે ન્યાયના રાહથી આપણને મુક્તિ નથી. આપણે ક્ષમા માટે પ્રર્થના કરીએ છીએ તેજ પ્રાર્થના ક્ષમા દેતાં શીખવે છે. આ મ્હેં કહ્યું છે ફકત ત્હારી ન્યાયની દલીલને બદલવા. જો તું તે માનીશ તો આ વેનીસની સખ્ત અદાલત પેહેલીના વેપારી ઉપર શીક્ષા ફરમાવશે.

શાય—મ્હારા કામનો બદલો મ્હારી સાથે. હું કાયદો માગું છું—મ્હારા લેખ મુજબની શીક્ષા અને દંડ.

પોર—તે નાણાં આપી શકે તેમ નથી?

બેસા—હું અહીઆં કોર્ટ સન્મુખ તેનાથી બેવડી રકમ આપવા લાવ્યો છું જો તે પુરતું ન થાય તો દસગણી હું આપવા બંધાઈશ અને તે મ્હારા હાથ, માથુ અને હૃદય ના જોખમે. જો આથી સંતોષ ન મળે તો નક્કાજ છે કે ઈર્ષા સત્યને દબાવે છે અને હું વિનવું છું કે એક વખત કાયદાને હાથમાં લ્યો અને એક મહાન્ સત્ય કાર્યને માટે એક જરા ખોટું કામ કરો અને આ ક્રૂર નરપીશાચને મસળી નાંખો.

પોર—તે બને ના. નથી સત્તા વેનીસમાં સ્થાપેલા કાનુનો બદલવા. તેનાથી પડશે રાહ અને તે દાખલે ઘણી ભૂલો સ્ટેટમાં પ્રવેશશે. તે બની શકે ના.

શાય—ડેનીઅલ. ન્યાય કરનાર ડેનીઅલ. ઓ વિદ્વાન જજ. કુરબાન, આફરીન.

પોર—મ્હને તે ખત જોવા દ્યો.

શાય—આ રહ્યું, વિદ્વાન ડૉક્ટર આ રહ્યું.

પોર—શાયલોક, ત્હારાં ત્રણગણાં નાણાં આપવામાં આવે છે.

શાય—સોગન, સોગન, મ્હેં પરમેશ્વરના સોગન લીધા છે. હું આત્માને દાધ આપીશ ના. આખા વેનીસના રાજ્ય માટે પણ નહી.

પોર—શા માટે? આ બોન્ડ ચોખું છે અને કાયદેસર રીતે જ્યુ તે

વ્હેપારીના હૃદયની પાસેથી એક રતલ માંસ કાપી લેવા હક ધરાવી શકે. પણ ધ્યાન રાખ ત્હારાં નાણાંથી ત્રણગણાં નાણાં લે અને આ ખત ફાડવા દે.

શાય—જ્યારે તેની શરતો પળાય ત્યારે. સર્વેને જણાય છે કે આપ વિદ્વાન ન્યાયમૂર્તિ છો, ધારા શાસ્ત્રી છો, આપના ખુલાસા ઘણા ચોક્કસ છે. હું કાયદેસર વર્તવા જણાવું છું. કાયદાના ખેરખાંહ અને સ્તંભ તમો છો હવે ચુકાદો દ્યો. મ્હારા પોતાના સોગંદથી કહું છું કે મનુષ્યની જીભમાં કોઇ પણ સત્તા નથી કે મ્હને ફેરવી શકે—મ્હને મ્હારૂં ખત પળાવો.

એન્ટો—હું અંતઃકરણથી માંગું છું કે નામદાર કોર્ટ તુરત ચુકાદો આપવો.

પોર—તો શાને? આમ છે તો તમારી છાતી તેની છૂરી માટે તૈયાર કરો.

શાય—આફરીન જજ. સરસ યુવાન આફરીન.

પોર—કાયદાના વિચાર અને કામને માટે આ લેખ ઉપર જણાતા દંડનો સંપુર્ણ સંબંધ છે.

શાય—સત્ય છે. ઓ ડહાપણના સાગર, ન્હાના દેખાવથી તું કેવો મહાન્ છે.

પોર—તો તમારી છાતી ખુલ્લી કરો.

શાય—હા છાતી, એમજ કહે છે આ ખત નહી? વિદ્વાન નામદાર, 'હૃદયની પાસે' એજ ચોખ્ખા શબ્દ છે.

પોર—હા તેમજ છે. માંસ જોખવા ત્રાજવાં હાજર છે?

શાય—મારી પાસે તૈયાર છે.

પોર—કોઇ સરજનને શાયલોક હાજર રાખો તેના ઘા રૂઝાવવા રખે તે લોહીલુહાણ થઇ મરે.

શાય—તેમ શું ખતમાં લખેલું છે?

પોર—તે નથી લખેલું તેમાં શું? પરોપકાર તરીકે તેટલું સારૂ કરવું.

શાય—મ્હને તે જડતું નથી. તે ખતમાં નથી.

પોર—એન્ટોનીઓ, તમારે કાંઇ કહેવું છે?

એન્ટો—ઘણુંજ થોડું. હું સજ્જ અને તૈયાર છું. બેસાનીઓ, ત્હારો હાથ દે. છેલ્લી સલામ. દીલગીર થા મા કે હું ત્હારે લીધે મરૂં છું કારણ નશીબ તેના રીવાજથી વધુ અહીં માયાળુ બન્યું છે. હજુ પણ તે નાદાન મનુષ્યને પોતાનાં નાણાંની બરબાદીથી વધુ વખત જીવાડે છે. તે ફક્ત જોવાને ગરીબીની જીંદગી. આવા દુઃખજનક તપથી મ્હને જલ્દી લઈ લે છે. ત્હારી વ્હાલીના સમક્ષ સંભારજે. એન્ટોનીઓના મૃત્યુની રીત કહેજે. મ્હેં ત્હને કેટલા પ્રેમથી ચ્હાયો છે. મ્હારા મૃત્યુની બાબતમાં શુદ્ધ બોલજે અને જ્યારે વાત પુરી થાય ત્યારે ત્હેને તુલના કરવા કહેજે કે બેસાનીઓને પણ શું એક વખત પ્રેમ ન હતો?

દીલગીર થાઓ તમે મિત્રને ખોતાં
દીલગીર નથી તે દેવું તુજ પતવતાં.
કારણ, જો જ્યુ કાપશે વધુ ઉંડે
આપીશ હું સઘળું ખરા અંતરથી.

બેસા—એન્ટોનીઓ, મ્હને મ્હારી સ્ત્રી મ્હારી જીંદગી જેટલી વ્હાલી છે. પરન્તુ આ જીંદગી, એ સ્ત્રી અને આ સઘળી

જહાન્ ત્હારી જીંદગીના પ્રમાણમાં કાંઇ નથી. હું સઘળુ ખોઇશ, સઘળું દઇશ બચાવવા તને આ નરપિશાચથી.

પોર—તમારી સ્ત્રી તે માટે થોડો ઉપકાર દેશે જો તે તમને સાંભળવા પાસે હોય તો.

ગ્રેશા—મ્હને મ્હારી સ્ત્રી છે જેને હું ચાહું છું.
ઇચ્છુંછું જાયે સ્વર્ગમાં જો જઇ શકે તો
સમજાવે કોઇ સત્તાને ફેરવવા જ્યુ કુતરાને.

નેરી—બોલવું પુઠે ભલું છે નહી તો ઘર થાશે અશાંત.

શાય—(બાજુ) આ ક્રીશ્ચીઅન ધણીઓ! મ્હને મ્હારી દીકરી છે. હું ઇચ્છુંછું કે બારાબાસના કુટુંબના તેના ધણી થાય નહી કે કોઇ ક્રીશ્ચીઅન.

(પ્રકાશ) ટાઇમ જાય છે મહેરબાન—શિક્ષા ફરમાવો.

પોર—રતલ માંસ વેપારીનું કાયદેસર ત્હારૂં છે
અદાલત તે અપાવે છે કાયદો આપે છે.

શાય—ન્યાયમૂર્તિ આફરીન!

પોર—છાતીથી કાપી લેવા માંસના કટકાને
અદાલત તે અપાવે છે—કાયદો આપે છે.

શાય—ન્યાયમૂર્તિ આફરીન—શિક્ષા—ચલાવ તૈયાર.

પોર—સબુર, જરા અને એક વધુ છે. આ લેખ ત્હને એક રક્તનું બીંદુ આપવા જણાવે ના. શબ્દો ચોખ્ખા છે 'એક રતલ માંસ'ના પરન્તુ તે કાપતાં જો પડશે રક્ત બીંદુ—એક પણ—ક્રીશ્ચીયન લોહીના ટીપા બદલ ત્હારી જમીન ને માલમિલ્કત વેનીસના કાયદાથી વેનીસના રાજ્યમાં જપ્ત થશે.

ગ્રેશા—ઓ વિદ્વાન્ જજ્જ, આફરીન ઓ જયુ, વિદ્વાન્ ન્યાયમૂર્તિ.
સાય— તે કાયદો છે ?
પોર—તું પોતેજ જો.

કારણ તું માંગે છે ન્યાય તો ધીરજ ધરજે
ન્યાય તુજ ઇચ્છાથી પણ વધુ તુજને મલશે.

ગ્રે—ઓ વિદ્વાન્ જજ્જ! જયુ, આફરીન! વિદ્વાન્ જજ્જ!
શા—તો માનું છું તેની માગણી આપે રકમ મ્હને ત્રણગણી અને તે છુટે રૂણથી.
બેસા—લે આ નાણું.
પોર—સબુર,

જયુને ન્યાય મળશે, સબુર, ન ઉતાવળ,
ત્હેને મળશે નહી બીજુ શીવાય ખતનો દંડ.

ગ્રે—ઓ જયુ, વિદ્વાન્ જજ્જ, વિદ્વાન્ જજ્જ !
પો—થા તૈયાર તે માટે રતલ એક માંસનો લેવા
રખે તુ પાડતો બિન્દુ રક્તનું કામે તેમાં
નહી ઓછુ નહી અદકુ પુખ્ત એક રતલ પ્રમાણ
તેજ અને તેટલું લેવાનું છે જાણ:
સુક્ષ્મ પણ તંતુથી અધીક કે ઓછુ હોય
મૃત્યુ અવસ્ય ને મિલ્કત રાજ્યે સુપરત હોય.
ગ્રે—બીજો ડેનીયલ, ડેનીયલ જયુ. કાફર, હવે તું આવ્યો ત્હારા વચને !
પોર—શાને જયુ રોકાય ? લે ત્હારા દંડ ને ન્યાય.
શાય—મ્હારૂ મુદ્દલ આપો. મ્હને જવા દો.

બેસા—આ રહ્યું તૈયાર ત્હારે માટે, લે.

પાર—ખુલ્લી અદાલતે તેણે કહ્યો નકાર
મળશે ફક્ત તેને તેનો દંડ ને ન્યાય.

બેસા—ડેનીઅલ, બીજો ડેનીઅલ. ધન્ય જ્યુ ત્હેં શબ્દ શીખવ્યો.

શાય—મ્હને મ્હારૂં મુદ્દલ નહિ મળે?

પાર—મળશે ફક્ત ત્હને દંડ ને ન્યાય
અને તે પણ ત્હારા જોખમે થાય.

શાય—શાને, તો ભલે તેને મળે, હું હવે તેનો સવાલ નહિ કરૂં (જવા ઇચ્છે છે)

પાર— થોભ—જ્યુ,
હજુ પણ કાયદાને ત્હારા ઉપર સત્તા છે. એવું લખેલું છે વેનીસના કાયદામાં: જો કોઇ પરદેશીના વિરૂદ્ધ, કોઇ સ્હેરીની જીંદગી સ્હામા સિદ્ધિ અથવા આડકતરી રીતે કાંઇ પણ હુમલો લેવા સાબીત થાય તો જેના વિરૂદ્ધ તે કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હોય તે તેની અડધી મીલકત લેશે અને બીજી અડધી રાજ્યના કોશમાં રહેશે અને ગુન્હેગારની જીંદગી ડ્યુકની ક્ષમાપર રહેશે. તે કાયદાના અમલમાં તું મુકાયો છે કારણ કે આ થયેલા મુકર્દમામાં આડાં તેમજ સીદ્ધાં પ્રતિવાદીની જીંદગી સામે યત્ન ત્હેં આદર્યો છે અને તેથી ત્હેં તારા શીરે જોખમદારીઓ અગાઉ દર્શાવી તે હોરી છે. પડ નીચે અને માગ માફી ડ્યુકની.

બેસા— માંગ તું રજા ટાંગવા તુજને
અને હવે જતાં મિલકત સ્ટેટને

દોરડીની કીમત આપવા નહી બને—
તેથી ફાંસીનું ખર્ચ સ્ટેટ ભોગવે.

ડયુક— તું આપણા નિયમોનું વિરૂદ્ધ વર્તન જો,
તું માગે જીંદગી અગાઉ બક્ષી તે તને.
અડધી માલ મિલ્કત છે એન્ટોનીઓની
બીજી અડધપર માલેકી સ્ટેટની
જે નમ્રપણે દંડ કહેવાશે.

પોર—તે સ્ટેટને માટે નહિ એન્ટોનીઓને.

શાય—નહિ, લ્યો મ્હારી જીંદગી ને સઘલું મ્હારૂ ઘર લ્યો જ્યારે લ્યો છો મ્હારા ઘરનો ટેકો, મ્હારી જીંદગી લ્યો જ્યારે લ્યો છો જીંદગીનાં સાધન.

પોર—શી દયા બતાવશો એન્ટોનીઓ ?—

એન્ટો—જો નામદાર તથા કોર્ટ સઘળી અડધા માલનો દંડ રદ કરે. મ્હને બસ છે તેથી તે પોતાનો બીજો અડધો ભાગ વાપરવા દે જે તે ગ્રહસ્થ જેણે તેની દીકરી ચોરી તેને મળે. બે ચીજ આથી વધારે એક ત્હેને માટે કે ત્હેણે તુરત ક્રીશ્ચીયન બનવું અને બીજુ ત્હેણે અંહી કોર્ટમાં તે મરે તે ઘડી સઘળું તેની દીકરા તથા દીકરા લોરેન્ઝોને મળે એવું વીલ કરે ને નોંધાવે.

ડયુક—તે તે કરશે અથવા પાછું ખેંચું છું બક્ષેલી માફી આ અગાઉ અહીંઆ.

પોર—હવે સંતોષ થયો જયુ? ત્હારે શું કહેવું છે?

શાય—થયો સંતોષ !

પોર—કલાર્ક, બક્ષીસનામું તૈયાર કરો.

સાય—કૃપા કરી મ્હને અંહીથી જવા દો. મ્હારી તબીયત ઠીક નથી. તે દસ્તાવેજ પુઠે મોકલજો અને હું સહી કરીશ.

ડયુક—જા પણ તેમ કરજે.

બેસા—ક્રીશ્ચીયન થતાં બે ગોડફાધર થશે. જો હું જજજ હોત તો ત્હને ફાંસીએ ચ્હડાવવા દસ ગોડફાધર કરવા ફરમાવત.

ડયુક—સાહેબ, આપને જમવા નોતરૂં તો?

પોર—માફ કરો નામદાર, અવિનય હોય તો. જવુ ઘરે પાડુઆ રાતના અગાઉ અને તેથી તુરત નીકળવું યોગ્ય છે.

ડયુક—હું દીલગીર છું તમને નવરાશ નથી. એન્ટોનીઓ; સંતોષ આ ગૃહસ્થને ત્હેમણેજ ત્હારે માટે સઘળું કર્યું છે.

× × × ×

૧૫

મિત્રને સુપરત.

વસ્તુ—આસપાસ યુદ્ધની વાતાવરણ હોવાથી કુમુદસિંહ (નાયક) પોતાની પત્નીને સમાલવા પોતાના મિત્રને સુપરત કરી જાય છે.

કુમુદસિંહ—(પ્રવેશી)

સંસારના અટપટા સંજોગોના
વિકાલ ઊર્મિથી ભરપૂર દરીઆમાં.
નવિન નવિન નાવો ખડબચડા ખડકો
અગર ઝાકળથી ના દેખાતાં કીનારાઓ
ન દેખતાં અથડાય છે—ભાંગે છે.
તેજ સંજોગોમાં સાવચેત વ્હાણો
અગાઉથી લંગર તૈયાર રાખી
દરમાં ડહાપણ વાપરી
તુફાન શાંત થતાં લગણ મુકામ કરે છે
અથવા ધીમે અને ધીરજથી આગળ વધે છે
તે અંતે સલામત રહેતા.
તો તે સંજોગોના ભોગ બનતા અગાઉ
પ્રિયવસ્તુ સોંપવા આ સ્થલે આવ્યો છું.
રાજનગરની ચોમેરની વાતાવરણ યુદ્ધમય છે

તે વખતે પ્રેમની શાંતિ મ્હને શાંતતા ઘોષે છે.

(બારણું ધક્કેલે છે)

નોકર—(આગળ આવી) ખમા બાપું, આગ્ના!

કુમુદ—ચંદ્રસિંહ છે?

નોકર—જી. બાપુ. બોલાવું છું. પધારો.

કુમુદ—હું અહીંજ છું. ખબર દો. (નોકર જાય છે)

ચંદ્રસિંહ—(પ્રવેશી) ખમા, કુમુદસિંહ, અટાણે ક્યાંથી?

આસપાસ યુદ્ધની ચકરીઓમાંથી

આપ ક્યાંથી છુટા ગળ્યા?

કુમુદ—ભાઈ સર્વ સંકટની પરંપરામાં પણ

પ્રેમ પરાગ ભુંસાતો નથી.

ચંદ્ર— અલબત્ત.

કુમુદ—તો ત્હારા આશ્રયે મ્હારી કુમુદા દઈ જાઉં એ ઇચ્છા થઈ.

ચંદ્ર—અવસ્ય કુમાર આપની ઇચ્છા બનો.

ભાભીને જીવ જતાં સુધી સાચવીશ—ડરશો ના.

કુમુદ—ભાઈ યુદ્ધ તે પ્રલય સમાન છે.

જો કદી મ્હારૂં અહિત થાય

તો વિજય* ને તે ભાળવજે.

ચંદ્ર—ભાઇ તે શબ્દો શાને વાપરો?

સત્યનો જય શ્રી હરી સદા દેછેજ.

કુમુદ—પિતાજીના હૃદયમાં માતાજીની પીડા સાલતી લાગે છે

અને પોતે દરેક કાર્યમાં શંકાવાન બને છે.

તેમજ ઉત્સાહશુન્ય જણાય છે.

---

*કુમુદસિંહનો ભાઇ.

તેનુ ફલ આ યુદ્ધમાં પરાજય આવે
તે અસંભવીત જણાતું નથી.

ચંદ્ર—એમ ધારો મા. આપનો જય થાઓ.

કુમુદ—હૃદયનો હેત એમ કહેવરાવે છે
તે માટે ધન્યવાદ દઉ છું.
પણ ભાઇ, જો પરાજય થશે
તો અમારૂ મરણ સમજજે.
અને તેમ થતાં મ્હારી કુમુદાને—

ચંદ્ર—કુમુદ, કુમુદ—વિચાર મા.
જગત્માં જયાં લગી ચંદ્ર સૂરજ તપે છે
તારા ગણો પોતાની ગતીમાં છે
ત્યાં લગણ ચંદ્ર કુમુદ ત્યજશે ના.
વ્હાલા કુમુદ, ઉત્સાહી બની
પ્રિયાની પીડા ત્યાગ.

કુમુદ—ભાઇ, ત્હારામાં મ્હારો વિશ્વાસ
વ્હાલસોયા સ્નેહ ભરપુરતાથી
પુર્ણપણે છે તેથી ભાલવું છું
મ્હારી હૃદય મૂર્તિને.

ચંદ્ર—મ્હારૂ વચન છે.

કુમુદ—ભાઈ, પરન્તુ મ્હને સાંભર્યું.
પિતાજી રાજનગરનો અધિકાર
ડને દેનાર જણાય છે તો—

કુમુદ—તો પ્હેલા ત્હારી ફરજ કરજે
નગરને પ્હેલાં સાચવજે.
બાદ જો સમય હોય રાજ્ય સેવા કરજે
પછી કરજે મિત્ર ધર્મ.

ચંદ્ર—ધન્ય કુમુદ. વ્હાલા કુમુદ, ધન્ય ત્હને.
આજ પરમાર્થે.

કુમુદ—આ રાજ્યની રિદ્ધિઓ—સિદ્ધિઓ લુંટાય
તે કરતાં ભલે મ્હારૂ સર્વસ્વ જાય
ત્હેની ફીકર કરીશ મા.

ચંદ્ર—ત્હારા શબ્દ માથે ચ્હડાવું છું.
ભાઇ, ત્હમારો વખત થયો—પધારો.
હું પણ વખતસર આવું છું.

કુમુદ—ભાઇ, યુદ્ધના સૈન્યમાં
ત્હને ભેટવા પ્રસંગ રહેશે નહી
તો મ્હને હ્યાં ભેટ જોઇએ
આપણો બાલ્ય સ્નેહ
એક અડગ અને અણઉણપછે.
તો તે પ્રકટાવતો. (ભેટે છે)
અહ હા, આ શાંતિ સુહૃદયના સ્નેહની!

ચંદ્ર—આંસુ સાર મા ભાઈ,—
પ્રેમ અને સ્નેહના નિયમવાન
સર્વદા હોય છે વિજયવાન.
ભાઈ સેંકડો યજ્ઞો કરી દેવસંતુષ્ટિ ધારો
તે કરતાં સ્નેહ યજ્ઞ અધિક છે.

સ્નેહ તુરીનો તિક્ષણ નાદ
વિશ્વના સર્વ અણુઓ છેદીને
વિશ્વનાથના અંતર ભેદે છે.

કુમુદ—ત્હારૂં કહેવું સત્ય બનો—
છેલ્લી ભેટ અને વિદાયગીરી—

(ભેટી જુદા પડે છે)

સમાપ્ત.

કેટલાક સંવાદો
અને
આત્મોદ્દગારો.

ભાગ ૨

વિષયો.

ઉપર મુજબના સંવાદો અને આત્મોદ્દગારો આ

લગભગ ૨૫૦ પાના થશે.

વેપારની કુંચી.

ચેમ્બર્સ ઉપરથી.

એમ. એચ. મેહેરઅલી.

હરેકને ઉપયોગી

વેપારી અને વહેવારી પુસ્તક–

વેપારની કુંચી

પુસ્તક ૧ લું

ભાગ ૧ થી ૧૦ સંપૂર્ણ.

રચનાર

એમ. એચ. મેહેરઅલી

કળજુગના કૌતક–અરેબિયન નાઇટ્સ–યુનાની ટેબલ–હકી મુ–સંચળના ચમતકાર–હારમોનિયમ ચાવીબુક–કનસર્ટિના ચાવી–બુક–ફિડલ ચાવી બુક–ઉસ્તાદે કનસર્ટિના–એકાર્ડિયન ચાવી બુક વગેરેના કર્તા.

મુંબઈ.

ધી રોયલ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં

યુસુફઅલી અબદુલતઈબએ છાપ્યું.

સને ૧૯૦૨

કીંમત રૂ ૧॥

Registered under Act 25 of 1867.

પ્રસ્તાવના.

વાર્તા હુન્નર વગેરેને લગતાં કેટલાંક પુસ્તકો બાહાર પાડયા પછી હું કેટલાંક વર્ષ થયાં વેપાર રોજગારમાં હોવાથી હાલમાં મારો જુસ્સો મારા વેપારી બંધુઓને ઉપયોગમાં આવે એવું કોઇ પુસ્તક બાહાર પાડવાને દોરાયો જેના પરિણામમાં આ વેપારી બાબતનું હિસાબી અને વેહેવારી પુસ્તક ઉભું કરીને હું આલમની સેવામાં રજુ કરૂં છું.

હિસાબનું મૂળ ગણત્રી છે જેમાં નવ સુધીના મૂળ આંકડા છે અને દશનો બધી સંખ્યામાં પાયો છે. તવારીખોથી જણાય છે કે પહેલવહેલી ગણત્રીની એ રીત હિંદુસ્તાનમાંથી નિકળી. પછી આફ્રિકાની ઉતરે રહેનારા મૂર અથવા આરબ લોકો જે હિંદુસ્તાન અને યુરોપ વચ્ચે વેપાર કરતા હતા; તે અહીંથી શિખીને સ્પેન લઇ ગયા. ત્યાંથી એ રીત ઇટાલીમાં ગ્રહણ થઇ, અને હાલ યુરોપ, આફ્રીકા, અમેરિકા વગેરે બીજા દેશોમાં ગણત્રીની એજ રીત ચાલે છે. ગણત્રીની રીતપરથી જુદી જુદી રીતના હિસાબ થયા અને આ સુધરેલા જમાનામાં તેમાં પુષ્કળ વધારો અને સુધારો દાખલ થઇ અનેક તરેહના મુશ્કેલ હિસાબોની સહેલી સહેલી રીતને હાલનું ગણીતશાસ્ત્ર પહોંચ્યું છે.

મુંબઇ નગરી અનેક દેશપ્રદેશો સાથે ઘાડા જોડાણમાં હોવાથી તેનો વેપારી લેવડદેવડ ગંજાવર છે પણ જેમ ઘણા પ્રદેશોમાં ત્યાંના એકજ તોલ માપથી માલ આપ લે થાય છે, તેમ મુંબઇમાં નથી. મુંબઈમાં તો કોઈ માલ મુંબઇના કાચા પાકા તોલથી, કોઇ શેર રતલ અથવા કવાટીથી, કોઇ હંદ્રવેટ, ટનથી, કોઇ સુરતી કાચા પાકા તોલથી અને કોઇ ઓછા વધુ મણની ખાંડીથી વગેરે એવા અનેક તોલ માપથી આપ લે થાય છે. તેમ નાણા બાબતમાં પણ જુદા જુદા દેશ પ્રદેશોના જુદાં જુદાં ચલણથી કામ લેવું પડે છે. મુંબઇમાં એવી અનેક ત્રિધી હોવાથી તેના હિસાબની સમજણના પુસ્તકોની જરૂર જોઇ મારા કેટલાક ભાઇબંધોએ જુદાં જુદાં ગુજરાતી પુસ્તકો પ્રગટ કીધેલાં છે ખરાં પણ હરેક બાબતમાં દહાડે દહાડે જેમ વધારા અને સુધારા જરૂરના થઇ પડે છે તેમ એ બાબતમાં પણ વધારા અને સુધારાની જરૂર જોઇને મેં આ વેપારી કુંચીનું

પુસ્તક ઘણા વધારા અને આજના વખતને અનુસરતા સુધારા સાથે ઘણી મેહેનત અને સંભાળથી પ્રગટ કીધું છે.

આ પુસ્તકમાં ૭ ભાગ કીધેલા છે જે સાત ક્રમમાં વેહેંચી શકાય છે–૧ લા ક્રમમાં વેપારી અને વેહેવારી સમજ, ૨ જામાં કોષ્ટકો, જંત્રીઓ, કોઠાઓ, ખરડાઓ અને પંચાગ, ૩ જામાં મોઢે હિસાબ ગણવાની ટુંકી કુંચીઓ, ૪ થામાં જાત જાતના હિસાબોની સમજુતી, રીત, અને દાખલાઓ, ૫ માંમાં જુદા જુદા હિસાબોના તૈયાર કોઠાઓ, ૬ ઠામાં વેપારને લગતી ગુજરાતી ઇંગ્રેજી બાબતો અને ૭ માંમાં નામાની બાબતોનું જ્ઞાન સાદી ને સરલ રીતે આપીને આ પુસ્તક પુરૂં કીધું છે એ સાતે ક્રમમાં કઇ કઇ બાબતોનો સમાવેશ થયો છે. તે અનુક્રમણિકા દરેક ક્રમવાર જોવાથી માલમ પડી આવશે.

હિસાબોની સમજણ, રીત, દાખલાઓ વગેરે જે કાંઇ આ પુસ્તકમાં આપેલું છે તે સર્વે અપૂર્ણાંક દશાંશ વગેરેની રીતે આપેલું નથી, પણ સાધારણ વેહેવારમાં ચાલુ પણ ટુંકી અને સરલ રીતે તેમ હરેક સમજણ, ગુજરાતી ઇંગ્રેજી બાબતો વગેરેનું લખાણ, સહેલી રીતે સમજાય એવી રીતે આપવાપર મેં લક્ષ રાખીને આ પ્રયાશ કીધો છે. જેથી મારો હરેક દેશી બંધુ એ પુસ્તક પોતાના ઊપયોગમાં લઇ શકશે અને તે જો મુંબઈના અનેક વિધીના ચાલુ ગુચવાડામાંથી કાંઇ સહેલથી પસાર થઇ શકશે તો મારો મતલબ ઘણે દરજજે પાર પડી એમ હું સમજીશ.

બનતા સુધી સારી કાળજી રાખીને આ પુસ્તકના પ્રુફ તપાસેલાં છે તો પણ માણસ ખામીને પાત્ર છે, તેમ મારાં પુસ્તકમાં કોઇ ને કાંઇ ભુલ રહી ગયેલી જણાય તો તેણે તે સુધારી લેવી એવી મારી વિનંતી છે.

આ પુસ્તક રચવામાં બીજા જે પુસ્તકોથી મને મદદ મળી છે તે લખનારાઓનો આ પ્રસંગે હું ઉપકાર માનું છું.

એમ. એચ. મેહેરઅલી,

કર્તા.

મુંબઈ ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૨.

સાંકળિયું.

વેપારી અને વહેવારી સમજણ.

વહેવારી કોષ્ટક લીસ્ટ કોઠા ખરડાઓ અને પંચાગ

હિસાબ કરવાની ટુંકી કુંચીઓ.

જુદાજુદા હિસાબોની સમજણ રીત અને તેના દાખલાઓ

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ખોરાક	૧૦૮
દવાની જણસો અને સુતરાઉ રેશમી તથા ઉનનું કાપડ ...	૧૦૯
કાયદા તથા વેપારમાં વપરાતા શબ્દો	૧૧૦
જવાહીર અને ફળફળાદી	૧૧૩
ધાતુ તથા ખનિજ પદાર્થો	૧૧૪
પોશાક વગેરેની વસ્તુઓ	૧૧૫
ઘરગતુ વસ્તુઓ	૧૧૬
વાજિંત્રો	૧૧૮
વાહનો તથા તેને લગતો સામાન	૧૧૯
વનસ્પતિ ઇત્યાદિ	૧૨૦
વેપારને લગતા તારના ચાલુ ઉપયોગના શબ્દો ...	૧૨૧–૧૨૪
જુદા જુદા દાગીના અને જથ્થાના શબ્દો	૧૨૧
ભાવ અને બજાર રૂખના શબ્દો	૧૨૧
માલના ભાવદર્શક શબ્દો	૧૨૨
બીજા વિશેષણના શબ્દો	૧૨૨
ક્રિયાવિશેષણના શબ્દો	૧૨૨
બીજા નામના શબ્દો	૧૨૩
ક્રિયાના શબ્દો	૧૨૩
પરચુરણ શબ્દો	૧૧૩
પુરુષવાચક સર્વનામના શબ્દો	૧૨૪
તારના સંદેસા લખવાની ગોઠવણ	૧૨૫
તારના વાક્યોમાંની નિશાનીઓની સમજણ	૧૨૬
વેપારને લગતા તારના થોડાક ઉપયોગના વાક્યો કોડબોલ સાથે	૧૨૭–૧૩૪
ચડત અને ખરીદી	૧૨૭
વેચાણ	૧૨૯
માંગણી અને વરદી	૧૩૦
અવેજ અને ધીરધાર	૧૩૧
બજાર રૂખ અને ભાવ	૧૩૩
તાર	૧૩૩
મિશ્ર વાક્યો	૧૩૪
પ્રદેશ ખાતેના વેપારને લગતા તારના કોડબોલ	૧૩૭
કોડબોલોની સમજણ અને દાખલા	૧૩૭

વેપારની કુંચી–ભાગ ૧લો.

પરિમાણ.

પરિમાણ પાંચ પ્રકારનાં છે. અર્થ દર્શક–કીંમત દેખાડનારા, ભાર દર્શક—વજન દેખાડનારા, મહત્વ દર્શક—લંબાઈ પહોળાઈ ઈ૦ દેખાડનારા, કાળ દર્શક–વખત દેખાડનારા અને સંખ્યા દર્શક—ગણતર દેખાડનારા. એના કોષ્ટક નીચે આપ્યા છે.

મુંબાઈમાં ચાલતા વિવિધ પરિમાણના કોષ્ટક.

નં૦ ૧ મુંબઈમાં ચલણી નાણાનું કોષ્ટક.

૩ પાઈ.........	૧ પૈસો
૪ પૈસા	૧ આનો
૧૬ આના	૧ રૂપીઓ
૧૫ રૂપીઆ......	૧ મોહોર

નં૦ ૨ વેપારી લોકોનું હિસાબ ગણવાનું કોષ્ટક.

૧૬ વિસવાસી...	૧ બદામ
૧૬ બદામ......	૧ દોકડો
૬ા દોકડા......	૧ આનો
૧૦૦ દોકડા ...	૧ રૂપીઓ

નં૦ ૩ ચીનમાં ચાલતું તોલનું કોષ્ટક.

૧૦ કાશ.........	૧ કંદરીન
૧૦ કંદરીન......	૧ મેસ
૧૦ મેસ.........	૧ ટેલ
૧૬ ટેલ.........	૧ કયાટી
૧૦૦ કયાટી.......	૧ પિકલ

નં૦ ૪ વિલાયતી નાણાનું કોષ્ટક.

૪ ફારદિંગ...	૧ પેની
૧૨ પેન્સ......	૧ શિલિંગ
૨૦ શિલિંગ....	૧ પૌંડ

નં૦ ૫ સાધારણ તોલનું કોષ્ટક.

૪૦ વાલ......	૧ તોલો
૧ાા તોલા.....	૧ અધોળ
૨ અધોળ....	૧ નવટાંક
૨ નવટાંક....	૧ પાશેર
૪ પાશેર.....	૧ શેર
૪૦ શેર અથવા ૨૮ રતલ	૧ મણ
૨૦ મણ	૧ ખાંડી
૪ મણ અથવા ૧૧૨ રતલ	૧ હંડ્રવેટ
૨૦ હંડ્રવેટ......	૧ ટન

નં૦ ૬ મુંબઈમાં ચાલતુ. પિકલ ને કયાટીનું કોષ્ટક

૫૨ તોલા	૧ કયાટી
૧૦૦ કયાટી અથવા	
૧૩૩ રતલ અથવા	
૪।।। મણ... ...	૧ પિકલ

નં. ૭ મુંબઈનું અનાજના ભરતનુ કોષ્ટક.

૦।। શેર..	૧ ટીપરી
૨ ટીપરી........	૧ શેર
૪ શેર..........	૧ પાલી
૧૬ પાલી.........	૧ ફરો
૮ ફરા.......	૧ ખાંડી

નં. ૮ મોતીના તોલનું કોષ્ટક.

૧૬ આના.......	૧ રતિ
૨૪ રતિ........	૧ ટાંક

નં. ૯ મોતીના હિસાબ ગણવાનું કોષ્ટક.

૧૬ વિસવાસી....	૧ બદામ
૧૬ બદામ... ...	૧ દોકડો
૬૧ દોકડા........	૧ આનો
૧૦૦ દોકડા.......	૧ ટકો-ચવ
૧૩।।। ટકા.......	૧ રતિ
૨૪ રતિ.........	૧ ટાંક

નં. ૧૦ ગોળ લાકડાનું કોષ્ટક

૧૬ આના......	૧ વિસવાસી
૨૪ વિસવાસી...	૧ વસા
૨૪ વસા........	૧ ખાંડી

નં. ૧૧ ચોરસ લાકડાનું કોષ્ટક

૧૨ ઇંચ......	૧ ફુટ (સ્કુવેર ઇંચ.)
૧૨ ફીટ(સ્કુવેર ઇંચ)	૧ સ્કુવેર ફુટ
૧૨ સ્કુવેર ફીટ...	૧ કયુબિકફુટ
૫૦ કયુબિક ફીટ	૧ ટન

નં. ૧૨ કાપડ તથા લાકડા માપવાનું કોષ્ટક.

૨ આંગળ......	૧ તસુ
૨૪ તસુ........	૧ ગજ
૧।। ગજ અથવા	
૩૨ તસુ.........	૧ વાર
૧૨ ઇંચ........	૧ ફુટ
૩ ફીટ	૧ વાર

નં. ૧૩ ઘનાહિક ભરતનું અંગ્રેજી કોષ્ટક.

૧૭૨૮ કયુબિક ઇંચ	૧ કયુબિક ફુટ
૪૦ કયુબીક ફીટ	૧ ટન*

નં. ૧૪ સંખ્યા ગણુતરનું કોષ્ટક.

૧૨ નંગ........	૧ ડજન
૧૨ ડજન........	૧ ગ્રોસ
૨૦ નંગ.........	૧ કોડી
૫ કોડી.........	૧ સો.

નં. ૧૫ કાગળની ગણત્રીનું કોષ્ટક.

૨૪ નંગ (કાગળ)	૧ કુવાયર
૨૦ કુવાયર(દસ્તા)	૧ રીમ

*ટન-ઇસ્ટીમરપર ચડતા માલનો

નં. ૧૬ વખત ગણવાનું ગુજરાતી કોષ્ટક.		૩૦ દિવસ ..... ૧ માસ
૬૦ વીપલ......	૧ પલ	૧૨ માસ........ ૧ વરસ
૬૦ પલ........	૧ ઘડી	નં. ૧૭ મીઠાનુ કોષ્ટક.
૬૦ ઘડી........	૧ દિવસ	૧૦॥ અધવાલી... ૧ ફરો
૭ દિવસ.......	૧ અઠવાડયું	૧૦૦ ફરા...... ... ૧ આનો
૧૫ દિવસ ..	૧ પખવાડયું	૧૬ આના ..... ૧ રાસ.

જુદી જુદી જણસો અને પરિમાણ.

મુંબઇમાં જુદી જુદી જણસો વિવિધ પરિમાણથી આપ લે થાય છે. જેમકે—અનાજ તેલ વ૦ તોલ કે માપથી, કાપડ લાકડા વ૦ તોલ કે ભરતથી, ફળફળાદી ચિનીકામ વ૦ ગણતરીથી, સોનું રૂપું તોલાથી, કેસર જાયફળ રતલથી, કાચું રેસમ રેસો તેલ પાકા શેરથી વગેરે, અનેક માલ કોઇ મુંબઇ તોલથી, કોઈ હંડ્રેવેટ ટનથી, કોઇ સુરતી તોલથી અને કોઇ ઓછા વધુ મણની ખાંડીથી આપ લે થાય છે, જેનું લીસ્ટ નીચે આપ્યું છે.

વિવિધ જણસો અને તેના પરિમાણનું લીસ્ટ.

તોલાની જાગસો.

અંબર	પરવાળા	બગલાના પર	રૂપું
કસ્તુરી	પલાટીના	મુમઇ (મોમીઆઇ)	સોનું

રતલની જણસો.

અકાકીઓ	કોડીખાર	ગોરૂચંદન
અગરના લાકડાં	કરણો	ચાહ
અજમાના ફુલ	કેસર	જંમાલ આગરાઇ
અસકર (અતારી)	ખાપરીઊં	જનારદન ધુપ
અસકરમખી	ખેરસાલ	જવખાર
એસીડ	ગરીઆના બીજ	જાયફળ
ઊંકીગણુનો મગજ	ગલેનું સત્વ	જાવત્રી
ઊદ સલીફ	ગુલેખતમી	જુન
કલાબતુ ખોટો	ગુલેબાબુના	જેઠીમધનો સીરો
કીરમજ	ગુલેમાદર	ઝેરમોરો

તજ	પીતલ પાન	રસ સીંધુર
તાંબાનો તાર	પેગમ્બરી નવસાગર	રેવંચીનો સીરો
તેલ અજમાનું	પોત માનકી તાં સમસમ	રેસમ-કાચું રંગીન
તેલ ફુદીનાનું	ફરફીઆન	રોમા મસતકી
તેલ બદામનું	બરજેસસદાપ	વખમો
તેલ લવિંગનું	બરાસ કપુર-ભીમસેની	વાંસ કપુર
તેલ સુખડનું	બરાસ ખોટો—ચીનાઇ	સાલમ
તુરબત	પડીક	સુતર
દરનજ	બરાસની કીટી	સુતલી વિલાયતી બંડલ
પથેરસેલીઉન	બાલતંગ	હબનેમુની
પપીતા	મામીરાન	હપસનીન
પરવાલા	મુંગુસતાન	હબે બલેસાન
પરવાલાની ડાંખલી	રંગ આલનો—પ્રવાહી	હમામો
પાઉજર	રંગ સર્વે—સુકો	હાવબોર
પીતલનો તાર	રણુગબીજ	હીરાદખણ

કચાટીની જાણસો.

અજમેટના ફુલ, તેલ તજનું, તેલ પીપરમેટનું, રેસમ ચીનાઇ પાકું દોરીનું

મુંબઇ માણ રતલ ૨૮ ની જાણસો

અબરખ કાલો	તાર (ડામર)	બારદાનના મુસલા
અબીર	તેજબલ	ભોજપત્ર
ઇદારમુલીના મુળ	તેલ આખણનું	મદનમસ્ત
ખાંડ બુરો	,, એરડીનું	રાજનના પીપ
ગુલકંદ	,, કણુજીનું	રાલ
ગુલાલ રાજાપુરી	,, કોપરેલ	વડગુંદા
ઘી	,, ડોલીઉં	સાકર ગામઠી
છીપ સોમાલી	,, તલનું	સીપીસતા
ડગરી ચીનાઇ	પાંખપોટા ગામઠી	સુતલી કાચી
ડામરના પીપ	પોતકામ (માનકી	
તાંબા પીતલના ધાટ	સમસમ શિવાય)	

મુંબઈ મણ તોલ ૪૨ (રતલ ૨૯ા=ાા) ની જણસો.

કંકુ
કાથો ખાવાનો
કપુર કાચું
કાજુ કલીઆ
દરાખ કાલી
મધ
મરી સફેદ
મીણ
લાખ ચપડી
સુખડના લાકડાં
સોપારી સેવરધાન

સુરતી મણ (રતલ ૩૭ા=ા) ની જણસો

અકલકરો-સાફ કરીને
ઉપલેટ મુળ-છુટક
કડુ-સાફ કરીને
કપુર પાકું
કલાઇ
ખડીઓ ખાર-સાફ કરીને
ગંધક અમલસાર-સાફ કરીને
ગુલાબ ગામઠી
જટામાસી
નીરગુંડી (બીસવાહીન)
પાદપડીઓ ધુપ
પારો (બાટલો સુરતી મણ ૨-૧ રતલ)
ખુજદાન
બોદાર
મજીઠ-સાફ કરીને
માજુફળ- છુટક
મુરદારસીંગ
રેવચીની લાકડી
લોબાન
વછનાગ
સુતલી પાકી
સેલારસ
હીંગળો કાચો

સુરતી મણ તોલ ૪૧ ના જણસો

ખાંડ ચીનાઇ ડપોટા

સુરતી મણ તોલ ૪૨ (રતલ ૩૯ા=ાા) ની જણસો

અંગુર
એલચી
એલચીદાણા
કીસમીસ
ગાંજો
જીરૂં ગુજરાતી
જીરૂં મેવાડી
ઝેરી ગોઠલી
નર લવિંગ
પસતાનો મગજ-ગામઠી
બદામ ગુણી
બદામનો મગજ-ગામઠી
ભાંગ
મવેજ
રતાંજલી
લવિંગ
વરીઆલી
હરડે

સુરતી મણ તોલ ૪૩ાની જણસો.

સાકર ચુનચુની

સુરતી મણ તોલ ૪૪ (રતલ ૪૧) ની જણસો.

અકલકરો-રાસબંધ
અખરોટ
અજમો કરમાણી
અજમો ખોરાસાણી
અજમોદ
અંજીર સુકા
અનીથી સંકલી
અનારદાણા
અબરખ

અમલતાસ
આલકુંજન
આલુપોખાર
આસન (અશ્વગંધ)
ઈંદરજવ
ઇસબગુલ (અમથો જીરો)
ઉપલેટમુળ-રાસબંધ
ઊનાબ
એરવાદાંસ
એળીઓ
કઉચાં
કંટોલ
કડાછાલ
કડું-રાસબંધ
કંતરી ઉન
કપીલો
કપુર કાચલી
કમરકસ
કમર કાકડી
કરીઆતુ
કલુંજી
કલુંબો
કસુંબો
કાકડીના બીજ
કાંકણેજ
કાચકાં
કાથી સફેદ
કાયફલ
કાસની
કાસનીની જડ
કાલા દાણા
કુજકો

કુલીંજન
કોકમનું તેલ
કોડી સંખલી
કોયારસમ
ખજુર કાલી
ખતમી
ખડીઓ ખાર-રાસબંધ
ખસખસ કાલી
ખસખસના પોસ
ખુબાજી
ખોરાસાની વજ
ગજ પીપર
ગંદો બેરજો
ગંધક અમલસાર-રાસબંધ
ગુજર
ગુંધર કડાઇઓ
ગુંધર ચીનીઓ
ગુલખેરૂના ફુલ
ગુલાબના ફુલ
ગુલે અરમાની
ગુલેગાફ્સ
ગુલે ગાઝબાન
ગોખરૂ
ગોવાગરી લાકડી
ઘોડાવજ
ઘઊંલા-રાસબંધ
ચણોઠી લાલ
ચંદરસ કણી
ચંદરસ હાથાની
ચવક
ચારોલી

ચીત્રક મુળ
ચીની કબાલા
ચોપચીની
ચીમડ
જમાલગોટા
જરદઆલુ
જરસ
જીરૂં-જબલપુરી
જીરૂં-મસકતી
જીરૂં-સફેદ
જુફો
ઝેરી ટોપરૂં
ટંકણખાર
તરાએમાણુ
ત્રીફલા
તુકમરીઆં
તુકમા બાલુગા
તુકમે
તુંદરી સફેદ
તુંદરી લાલ
દગડફુલ નાના
દમણો
દાડમની છાલ
દારૂ હલદર
દીકામાલી
દેવદાર
નખલા
નરકચોલું
નરમલી
નવસાગર
નીલુફળ
પડવાસ

પરિમાણનું લીસ્ટ.

પટોળાંહડી
પદમકના લાકડાં
પંદરપોટા
પરવાલાના ગાંઠા
પસતાના ફુલ (ભુજગંધ)
પસતાનો મગજ-કાબુલી
પાશાણભેદ—પથરીઓ
પીતપાપડા
પીપર બંગાલી
પીપર સુંવાલી
પીપરા મોટા—સીંગાપુરી
પીપરીમુલ
પીલ પાપડો
પુનર નવા
પુંવાડીઆના બીજ
ફટકડી રાતી
ફરદેમુશક
ફુદીનો સુકો
બંગડી ખાર
બદામ કાગદી
બદામનો મગજ કાબુલી
બનફસા
બમન સફેદ
બમન સરક
બાદરંગબોયા
બાદાવરદ
બાદીઆન
બાફલી
બાલદાના
બીજબંધ
બીલીનો ગરભ
બુરી હરમાણી
ભરમી
ભારંગ
મકકો
મંજીઠ-રાસબંધ
મનસલ
મરવી
મરઘાસીંગ
મલ્યાગરચંદન
માજુફલ-રાસબંધ
માલકાકણી
મુગલાઇ બેદાણા
મુસલી કાળી
મુસલી ધોળી
મેદાલકડી
મોચરસ
મોરથુથુ
રંગઆસતો
રતનજોધ
રસવંતી
રસેઅજબા
રાજહંસ
રાસના
લાખ સીંગાપુરી
લીંબડાની છાલ
લીંબુ સુકા
વરીઆલી-ગુજરાતી
વાપુંબા
વાલો સુગંધી (ખસ)
શાહજીરૂં
સતાવરી
સરસ
સાલમ ઉનાબી
સાલમ લસણીઆ
સીગોડાં
સુરમાના પીપ
સોનામખી
સોમલખાર
સોરંગી (આલ)
હજરત બોર
હજરત હાઉ
હડતાલ દગરી
હરમરો
હીંગ
હીંગડો
હીરાબોલ

હંડ્રવેટની જણસો.

અલસી
એસસ લગત
એસસ સોમાલી
કાથી કાળો
ખસખાસ
ખાંડ મોરીસની
ખાંડ વિલાયતી
ગંધક વિલાયતી
ગુંધર ધોરી
ગુંધર ગાઢી
ગુંધર બાવરીઓ
ચાક
જસત
ડોલી
તાપીઓ

તાંબુ	સરસવ	સોનામખી
પાંખ પોટા-પરદેસી	સાબુ કપડવંજી	હીરાકસી
નેતર	સીંગડાં	લોહું—પતરા-તીખાની
પીતલ	સીંદુર	બારી, ટપ, જસતના
મહુડાં (સીંકના ફુલાં)	સીમીટ (પીપ)	પતરાં, પલેટ, રેલ
મીઠું વિલાયતી	સીસું	ફાલુગેટ, ઇંગલાઓનુ
સફેદો	સુંઠ ધોએલી	ટીએરન, સ્પીન-ફલ
સમુદરફીણુ	સોડાખાર (પીપ)	કમાનની બારી.

મુંબઈ મણુ ૧૧ થી ૧૬ ની ખાંડીની જાણુસો.

ધાણા—મણુ ૧૧ ની ખાંડી	સુવા—મણુ ૧૫ ની ખાંડી
અજમો—,, ૧૪ ,,	અરીઠા— ,, ૧૬ ,,

મુંબઈ માણુ ૨૦ ની ખાંડીની જાણુસો.

આરારૂટ	કાથાના દોરડાં ગામઠી	ભોંયસીંગના દાણા
એરડી	તલ	સીંગદાણા

મુંબઈ માણુ ૨૧ ની ખાંડીની જાણુસો.

આંબા હલદર	ગુગલ	લસણુ
ઉન (પસમ)	ગોળના રવા	વાએવડીંગ
કાચ કપડવંજી	નાગકેસર રાતું	સણુ
કાચલી કાકમડાની	પતંગના લાકડાં-મલબારી	સુંઠ બંગાલી
કાથાના દોરડાં-મલબારી	બટેટા	સોપારી ચીકણી
કેસુડાના ફુલ	ભીંડી	સોપારી લાલ
ખારો પાપડીઓ	મરચાં લાલ	હલદર
ખોળ	મરી કાળાં	હીમજ હરડે

મુંબઈ માણુ ૨૨ થી ૨૭ ની ખાંડીની જાણુસો.

આંબલી-			રાઈ	મણુ ૨૨ા	ખાંડી
આખી કાતરા	મણુ ૨૨ની	ખાંડી	ભીલામાં	મણુ ૨૫	ખાંડી
કાંદા	મણુ ૨૨	ખાંડી	હરડાં	મણુ ૨૫	ખાંડી
કેર્યાં કુકણી	મણુ ૨૨	ખાંડી	મેથી	મણુ ૨૭	ખાંડી
કોપરૂં	મણુ ૨૨ા	ખાંડી	રાજગરો	મણુ ૨૭	ખાંડી

મુંબઈ મણ ૨૮ ની ખાંડીની જણસો

અમસુલ	ખારેક ગુણ	સીંધવખાર (સીંધાલુણ)
આંબલી ફોલેલી ચીચોડાની	છીપ--મસ્કતી કીસ્મી જદાઈ	રૂઈ ગાંસડી
કપાસીઆ	પતંગના લાકડાં- સીંગાપુરી	લાકડાં બાળવાના- ગામમાં (જથ્થાબંદ બંદરપર મણ ૩૦)
કાથો સીંગાપુરી		
કોકમ	ફટકડી	
કોડી મોટી	સાજીખાર	

મુંબઈ મણ ૨૯ થી ૩૦ ની ખાંડીની જણસો

ર અરબસ્તાની–મણ ૨૯ની ખાંડી ઇસસફુસુસ, લોબાન–મણ ૩૦ ખાંડી
ર કરાચીનો–મણ ૨૯ની ખાંડી ખજુર વાડીઆ પાટલા–મણ ૩૦ ખાંડી
ખારેકના ફપા–મણ ૨૯ાા ખાંડી મહુડાં–મણ ૩૦ની ખાંડી

સુરતી મણ ૨૦ની ખાંડીની જણસો.

લોઢું–રૂપાસઈ સફાઈ પાટા સલીયા થાથાવટીની ભારી અને છડપાટીની ભારી.

સુરતી મણ તોલ ૪૪ ના મણ ૨૦ ની ખાંડીની જણસો.

અસાળીઓ	કોસીમઓ	નસોવરના મુળ
આંબલાં	ગરમાલાની સીંગ	નાગકેસર કાળું
આબોલીઆં	ગાફણ	બાવચી
એખરો	ચીકાકાઈ	બેહેડાં
કરમાણી (છુવારો)	જેઠીમધ	ભોયસીંગ (મગફળી)
કાળીજીરી	ઝેરકચોલાં	મીંઢળ
કુલીજન મલબારી	તમાલપત્ર	રામપતરી
કેવડાની જડ	ધાવડીના ફુલ	સંચલખાર

અનાજનું પરિમાણ

અનાજ સર્વ જાતની ભરતથી આઠ ફરાની ખાંડી ગણાય છે અને તોલથી નીચે પ્રમાણેની ખાંડીનું ચલણ છે.

મુંબઈ મણ ૨૬ની ખાંડીનું અનાજ.

ઘઉં–કાઠા	ઘઉં–પીલા	ઘઉં–બક્ષકરી

મુંબઈ મણ ૨૭ ની ખાંડીના અનાજ.

ઘઉં-કંઠી	તુવર	મસુર
ઘઉં-પીસી	બાવટો (નાગલી)	લાંગ
ચણા	બાજરી	વટાણા
ચોરા	મકાઈ	વાલ
જવ	મગ	
જુવાર	મઠ	

અડદ-મુંબઈ મણ ૨૮ ની ખાંડી

વિવિધ જણસ અને પરિમાણ

જણસ	પરિમાણ
અફીણ	પેટી
એળીઆના નંગ-ચટાઈ સાથે ...	મણ પાકો—મુંબઈના મણ ૧૦૦ ના પાકા મણ ૬૦)
ઈંટ	હજાર—૧૦૦૦
કલાબતુ ખરો	ઔંસ
કોપરાના મુળક અડધીઆ ...	ખાંડી—મુડા ૧ની ખાંડી ૦૧૧ મણ
કોલસા વિલાયતી	ટન
ખડ અંબરામી	મુડી
ખાંડ બંગાલી	ગુણ-મુંબઈ મણ ૬ ની
ગ્યાસલાઈટ તેલ	પેટી
ગારબી	હજાર
ગોપીચંદન	પોતો
ઘઊંના લોટની ગુણ	ગુણ—રતલ ૧૯૬ની
ચોખા રંગુન વગેરે	ગુણ-મુંબઈ મણ ૬ ની
છત્રી ગૌનાઈ કાગલની... ...	પેટી
છત્રી સર્વ જાતની	ડજન
ઝવાહેર	રતી
ઝેરી નારિયલ	નંગ—૧
તંબાકુ ગાંસડી	ગાંસડી-મુંબઈ મણ ૧૪ની
નળીઆ	હજાર—૧૦૦૦
નાળિયર ગોવાઈ	હજાર પાકો—નંગ ૧૧૦૦
નાળિયર દેવાઈ પાણીયા વગેરે ...	હજાર પાકો—નંગ ૧૨૫૦

જણસ	પરિમાણ
ચાહડરં ગટરનો ...	... પીપ
પેચક રૂપેરી ...	... } કોડી (એક સદામાં નંગ ૭૨ આવે છે)
પેચક સોનેરી ...	... }
ફટાકડાની પેટી ...	... પેટી
ફેરબાકસ (માચીસ)...	... ગ્રોસ—નંગ ૧૪૪
બદામના કચા ...	... મણ પાકો—સુરતી મણ ૧॥ નો મણ ૧
બારદાનની થેલીઓ ...	... નંગ ૧૦૦
બોન બોન શીશી ...	... નંગ અથવા ડજન
મણીયારૂં પોતકામ	
આકદાણા ...	... હજાર
ડગરીના પડીકાં ...	... પડીકા
બછના પડીકાં ...	... ,,
મોતી પીચ પીચ...	... લછો
લીલમ ગલાસદાણા ...	... ,,
સર્વ જાતનું પોતકામ (ફુપલા શિવાય)	મણ મુંબઈ અથવા હંડ્રવેટ
મીણબતી ...	... બાકસ અથવા પડીકા
મોતી ...	... થવ
મોરપીછ ...	... હજાર—૧૦૦૦
રસ કપુર ...	... શેર સુરતી
રેસમ કાચું સફેદ...	... } પાકો શેર-મુંબઈ મણના પાકા શેર ૧૫ (તોલા ૭૫)
રોહીસાનું તેલ ...	... }
વલીઓ, વાંસ ...	... કોડી—નંગ ૨૦
લાકડાં ઇમારતી ગોળ	... ખાંડી—વસા ૨૪ ની
લાકડાં ઇમારતી ચોરસ	... ટન—ક્યુ૦ ફીટ ૫૦ નો
સાબુચોખા ...	... પિકલ—મુંબઇ મણ ૪॥નો
સુરોખાર ...	... ગુણ—મુંબઇ મણ ૬ ની
હીંગડાના વાડીઆ	... મણ પાકો-મુંબઇના મણ ૧૦૦ ના પાકા મણ ૬૦
હીંગ કંદહારી છુટી દાણાની...	મણ બંગાલી

મોઢે હિસાબ ગણવાની કુંચીઓ.

મોઢે હિસાબ ગણવાની કુંચીઓ યાદ રાખવાથી હિસાબ સહેલથી થાય છે. વેપારી લોકો ઘણીક કુંચીઓ યાદ રાખી તેની મદદથી કેટલાક હિસાબ ઘણી ઉતાવળે ગણી શકે છે તે માટે કેટલીક કુંચીઓ નીચે આપેલી છે.

મોઢે હિસાબ ગણવાની સમજણ.

રૂપીઆના ૧૦૦ દોકડા ને આનાની ૧૦૦ બદામ, માટે રૂપી આના ભાવે જેટલા દોકડા તેટલી આનાને ભાવે બદામ થાય અને રૂપીઆની બદામ ૧૬૦૦ ને આનાની વિસવાસી ૧૬૦૦, માટે રૂપી આના ભાવે જેટલી બદામ તેટલી આનાને ભાવે વિસવાસી થાય.

ખાંડીના હિસાબની કુંચીઓ.

જેટલે રૂપીએ ખાંડી તેટલા આનાનું ૧। મણ ને તેટલા પૈસાનું ૧૨॥ શેર.

જેટલે રૂપીએ ખાંડી તેથી પાંચગણે દોકડે મણ ને તેટલા દોકડાનું ૮ શેર.

જેટલે રૂપીએ ખાંડી તેથી બમણી બદામે શેર, ને તેટલી બદામનું ૦॥ શેર.

ખાંડીનો ભાવ જેટલા રૂપીઆ હોય ને જેટલા મણનું કરવું હોય તેટલાએ ગુણીને ગુણાકારમાંથી જમણી બાજુનો અંક કાપતાં જે રહે તે અરધા રૂપીઆ, ને કાપેલા અંકને પાંચે ગુણતાં જે આવે તે દોકડા જાણવા.

જેટલે આને ખાંડી તેટલી પોણી પાઈએ અથવા ૬। ગણી બદામે ૧। મણ.

જેટલે આને ખાંડી તેથી પાંચગણી બદામે મણ ને તેટલી બદામનું ૮ શેર.

જેટલે આને ખાંડી તેથી બમણી વિસવાસીએ શેર.

મણના હિસાબની કુંચીઓ.

જેટલે રૂપીએ મણ તેથી અઢી ગણે દોકડે શેર.

મણ ૧ રૂપીએ તો ૨॥ દોકડે, ૦॥। રૂપીએ તો દોકડા ૧॥। ૨ બદામે, ૦॥ રૂપીએ તો ૧। દોકડે અને ૦। રૂપીએ તો દોકડા ૦॥ ૨ બદામે શેર.

જેટલે રૂપીએ મણ તેટલા દોકડાનું ૧૬ તોલા, અને તેટલી બદામે તોલો.

જેટલે રૂપીએ મણ તેટલા આનાનું ૨॥ શેર, તેથી અર્ધે આને ૧। શેર અને તેટલા પૈસાનું શેર ૦॥=

જેટલે આને મણ તેથી ૨॥ ગણી બદામે શેર.

જેટલે આને મણ તેટલી બદામનું ૧૬ તોલા અને તેટલી વિસવાસીનો તોલો.

જેટલે આને મણ તેથી પોણી ૫૪એ ૨॥ શેર.

રૂપીઆનું જેટલા મણ તેટલા શેરના ૨॥ દોકડા ને તેટલાં અધોળની ૨॥ બદામ.

શેરના હિસાબની કુંચીઓ.

જેટલે રૂપીએ શેર તેથી અઢી ગણે દોકડે તોલો.

શેર ૧ રૂપીએ તો ૨॥ દોકડે, ૦॥। રૂપીએ તો દોકડા ૧॥।૨ બદામે, ૦॥ રૂપીએ તો ૧। દોકડે, અને ૦। રૂપીએ તો દશ બદામે તોલો.

જેટલે રૂપીએ શેર તેટલા આનાનું અધોળ, તેથી બમણે આને નવટાંક અને તેટલે અર્ધે આને સવા તોલો.

જેટલે આને શેર તેથી અઢીગણી બદામે તોલો.

શેર એક આને તો ૨॥ બદામે, પોણે આને તો બદામ ૧॥। ૨ વિસવાસીએ, અર્ધે આને તો ૧। બદામે અને પા આને તો બદામ ૦॥૨ વિસવાસીએ તોલો.

જેટલે દોકડે શેર તેટલી બદામનું અધોળ.

રૂપીઆનું જેટલા શેર તેટલા અધોળનો એક આનો, ને તેટલા તોલના ૨॥ દોકડા.

આનાનું જેટલા શેર તેટલા અધોળની પોણી ૫૪, ને તેટલા તોલાની ૨॥ બદામ.

તોલાના હિસાબની કુંચીઓ.

જેટલે રૂપીએ તોલો તેથી અઢીગણે દોકડે વાલ

જેટલે આને તોલો તેથી અઢીગણી બદામે વાલ.

☞ હંડ્રવેટના હિસાબની કુંચીઓ.

જેટલે રૂપીએ હંડ્રવેટ તેટલે પાવલે મણ, તેટલે આને ૭ રતલ અથવા ૦। મણ, અને તેટલે અર્ધે આને ૩॥ રતલ અથવા ૫) શેર.

જેટલે આને હંડ્રવેટ તેટલે પૈસે મણ, તેથી સવા છ ગણી બદામે ૭ રતલ અથવા ૦। મણ અને તેથી ત્રણ ગણી બદામ ને બમણી વિસવાસીએ ૩॥ રતલ અથવા ૫ શેર.

મુંબઈના મણ ૪૫॥ના પિકલના હિસાબની કુંચીઓ

જેટલે રૂપીએ પિકલ તેથી એકવીસ ગણે દોકડે મણ, સાડા દસ ગણે દોકડે ૦॥ મણ અને સવા પાંચ ગણે દોકડે ૦। મણ.

જેટલે રૂપીએ પિકલ તેટલે પોણે દોકડે રતલ.

જેટલે આને પિકલ તેથી એકવીસ ગણી બદામે મણ, સાડા દસ ગણી બદામે ૦॥ મણ અને સવા પાંચ ગણી બદામે ૦। મણ.

જેટલે આને પિકલ તેટલી પોણી બદામે રતલ.

ગણતરીના હિસાબની કુંચીઓ.

જેટલે રૂપીએ હજાર તેટલે દોકડે ૧૦ અને તેથી દશ ગણે દોકડે ૧૦૦.

જેટલે આને હજાર તેટલી બદામે ૧૦, અને તેથી દશ ગણી બદામે ૧૦૦,

જેટલે રૂપીએ સો તેટલે દોકડે નંગ

જેટલે આને સો તેટલી બદામે નંગ.

જેટલે રૂપીએ કોડી તેથી પાંચ ગણે દોકડે નંગ.

રૂપીઆની જેટલી કોડી તેટલા નંગના ૫ દોકડા.

જેટલે આને કોડી તેથી પાંચ ગણી બદામે નંગ.

આનાની જેટલી કોડી તેટલા નંગની ૫ બદામ.

જેટલે પૈસે કોડી તેથી સવા ગણી બદામે નંગ.

જેટલે રૂપીએ ડઝન તેથી સોળગણી પઈએ નંગ.

રૂપીઆના જેટલા ડઝન તેટલાં નંગની ૧૬ પઈ.

જેટલે આને ડઝન તેટલી પઈએ નંગ

આનાના જેટલાં ડઝન તેટલા નંગની ૧ પઈ.

જેટલે રૂપીએ રીમ તેથી પાંચ ગણે દોકડે પા. ને તેટલા આનાનો ૧। પા.

જેટલે રૂપીએ રીમ તેથી અઢીગણે દોકડે ડઝન તાવ.

જેટલે આને શીમ તેથી પાંચ ગણી બદામે ધા ને તેટલી પોણી
પઈએ ૧૧ ધા.
જેટલે આને શીમ તેથી અઢી ગણી બદામે ડઝન તાવ.
જેટલે રૂપીએ ધા તેથી આઠ ગણી પઈએ તાવ.
રૂપીઆના જેટલા ધા તેટલા તાવની ૮ પઈ.
જેટલે આને ધા તેથી અર્ધી પઇએ તાવ.
આનાના જેટલા ધા તેટલા તાવની ા પઈ

કાપડ વગેરે માપવાના હિસાબની કુંચીઓ.

જેટલે રૂપીએ વાર તેથી સોળ ગણી પઇએ ૩ તસુ.
જેટલે રૂપીએ વાર તેથી બમણે રૂપીએ ૩ ગજ.
રૂપીઆનું જેટલા વાર તેથી ત્રણ ગણા તસુની ૧૬ પઈ.
જેટલે આને વાર તેટલી પઈનું ૩ તસુ.
જેટલે આને વાર તેથી આડગણી પઇએ ગજ.
જેટલે રૂપીએ ગજ તેથી આઠ ગણી પઇએ તસુ.
જેટલે રૂપીએ ગજ તેથી દોઢગણે રૂપીએ વાર
રૂપીઆનું જેટલા ગજ તેટલા તસુની ૮ પઈ.
રૂપીઆનું જેટલા ગજ તેટલા વારનો ૧ા રૂપીઓ.
જેટલે આને ગજ તેથી અરધી પઇએ તસુ.

સહેલથી હિસાબ ગણવાની પુરવણી.

કેટલેક ઠેકાણે કુંચીઓ કરતાં પાંતીની મદદથી હિસાબ ઝટ વારમાં થઈ શકેછે, જેમકે ખાંડીના હિસાબમાં ૫ મણનું કરવું હોય તો કુંચી પ્રમાણે કરવા કરતાં પાંતીની રીતે એટલે કે ૦ા ખાંડીનું કરવું વધારે સહેલું પડશે. મણનો હિસાબ હોય ને ૨૫ શેરનું કરવું હોય તો ભાવના અર્ધા કરીને તેના સવાયા, અને ૧૫ શેરનું કરવું હોય તો ભાવના ૦ા કરીને દોઢા કરવા. એ રીતે જ્યાં અનુકુળ આવે ત્યાં પાંતીની રીતે કરવું સહેલ પડશે.

કસર કાપી નાખવાની રીત પણ ઝટ હિસાબ કરી નાખવામાં ઘણી મદદ કરેછે. જેમકે—મણનો ભાવ હોય ને ૩૯ શેરનું કરવું હોય તો કુંચી પ્રમાણે એક શેરનું કરી તેને ૩૯ એ ગુણવા કરતાં મણના ભાવમાંથી ૧ શેરનુ બાદ કરવું, કે ઝટવારમાં જવાબ આવશે.

ભાગ ૨ જો.

કાર્ય પ્રકાશક ચિન્હ.

ગણિતમાં દાખલા સમજાવતાં, ગુણ્યા ભાગ્યા ઉમેરયા વ० સંબંધ શબ્દથી બતાવતાં ઘણું લંબાણ થાય તે માટે ગણિતશાસ્ત્રિઓ એવા સંબંધ ચિન્હોથી બતાવે છે, તેમ આ પુસ્તકના દાખલાઓમાં જે ચિન્હો વાપરયા છે તે નીચે સમજાવેલા છે.

ચિન્હ	સમજણ	ચિન્હ	સમજણ
+	ઉમેરયા	०	મોઢાના હિસાબની કુંચી (પ્રમાણે)
—	બાદ		
×	ગુણ્યા	००	પાંતી (ની રીતે)
÷	ભાગ્યા	¶	ફાલવણી (પ્રમાણે)
=	(બરાબર) થયા	‖	કસર (કાપવાની રીતે)

જુદા જુદા મણના તોલ વિષે.

મુંબઈ મણ શેર ૪૦ ૪૨ અને ૪૪ના તથા સુરતી મણ શેર ૪૦ ૪૧ ૪૧। ૪૨ ૪૩। અને ૪૪ના છે. વળી કેટલીક જણસોના મણ શેર ૪૫ ૪૮ અને ૫૦ વ० ના પણ ગણાય છે.*

મુંબઈના મણના હિસાબ વિષે.

મુંબઈમાં જથ્થાબંદ માલ મણ અને રતલથી અને કોઈ કોઈ માલ નાના જથ્થામાં મણ અને રતલ અથવા શેરથી પણ તોલાય છે. કેટલાક મણ અને તે પર માત્ર શેરથી હિસાબ ગણવાની ટેવ પડેલાઓને રતલનો હિસાબ કરવાને ગુંચવણ જેવું લાગેતો રતલના શેર કરીને હિસાબ ગણવો.

---

* પહેલે સરવ જણસો મુંબઈના કાચા શેર ૪૦ ના મણથી તોલે છે અને પછી તેને લગતા તોલનો હિસાબ કરે છે,

રતલના શેરનો કોઠો*

રતલ	૦। ના	શેર	૦।~।।।	રતલ	૧।। ના	શેર	૨।।
,,	૦।। ના	,,	૦।।≋।।	,,	૩।। ના	,,	૫
,,	૦।।। ના	,,	૧)~।	,,	૫। ના	,,	૭।।
,,	૧ ના	,,	૧।≋	,,	૭ નો	મણ	૦।

મુંબઈના મણના સુરતી માણુ કરવાની રીત.

મુંબઈના તોલને ૦।।।એ ગુણવા, એટલે તેના પોણા કરવા. જેમકે–મુંબઈનો મણ ૧) ૧ શેર તેનો સુરતી મણ ૦।।। ૦।।। શેર થયો. પ્રથમ મણ ઉપર રતલ હોય તો તે રતલના શેર કરીને પોણા કરી લેવા અથવા રતલે બે તોલા લેખે રતલમાં ઉમેરતાં જે આવે તે સુરતી શેર થયા. જેમકે—રતલ ૧ તેના તોલા ૨ (તેના શેર કરવાને ૨૮થી ભાંગતાં ૦)~ ભાગ ચાલી તોલો ૦। વધ્યો) તે મુળ રતલ ૧)માં ઉમેરતાં સુરતી શેર ૧)~ ૦।† તોલો થયો.

તોલ કાપવા વિષે સમજણ.

તોલ કાપવાને જો મુંબઈ બેતાલો અથવા ચુમાલો કરવો હોય તો "તોલ કાપવાની રીત"થી કાચા મણના પાકા મણ કરી લેવા, અને જો સુરતી એકતાલો સવાએકતાલો કે બેતાલો વગેરે કરવો હોય તો પહેલે મુંબઈના મણના સુરતી માણુ કરીને પછી "તોલ કાપવાની રીત"થી તેના પાકા મણ કરવા. મુંબઈના તેમજ સુરતી મણની તોલ કાપવાની રીત એક સરખી છે.

તોલ કાપવાની રીત‡

તોલ કાપવાની રીત ત્રણ પ્રકારની છે.

રીત ૧લી–તોલના શેર કરી તેને જેટલા શેરનું તોલ કરવું હોય તેટલાએ ભાગતાં પાકું તોલ થાય છે.

રીત ૨જી–નીચે પ્રમાણે કાચા તોલમાંથી તેનો અમુક ભાગ બાદ કરતાં પાકું તોલ થાય છે.

---

*એના કોઠામાં રતલ ૧।। થી ૭ ના શેર કશા ફરક વગર બરોબરછે. પણ રતલ ૦। થી ૧ સુધીના શેરમાં શેરે તોલો ૦। વધુ ચઢેલો છે કારણ કે સાધારણ ચીજોના હિસાબ ગણવાને રતલે ૦।≋ (પાશેર ત્રણ અધોળ) ચઢાવી શેર કરવામાં આવે છે, તે રીતે એ શેર કીધેલા છે પણ ખરેખર તો રતલે ૧૨ તોલા ચઢે છે માટે જો વધારે કીમતી ચીજનો હિસાબ કરવો હોય તો રતલે ૧૨ તોલા ચઢાવી શેર કરવા.

† શેરના ૨૮ તોલા ભારના હિસાબે એ ૦। તોલો છે, બાકી શેરના ૪૦ કાચા તોલા ભારના હિસાબે (એ ૦। તોલાના) ૦।~।। થાય છે.

‡ રતલ ૧) તોલા ૪૦ ભાર અને શેર ૧ તોલા ૨૮ ભાર આવે છે, પણ કાચા પાકા તોલના હિસાબ ગણવામાં મુંબઈના એક શેરના ૪૦ તોલા કાચાથી ગણત્રી કરવામાં આવે છે.

શેર ૪૧નું તોલ કરવું હોયતો મુળ તોલમાંથી ૪૧મો ભાગ બાદ કરવો.

,, ૪૧।	—	—	—	—	—	૩૩મો	—	—	—
,, ૪૨	—	—	—	—	—	૨૧મો	—	—	—
,, ૪૩।	—	—	—	—	—	$૧૩\frac{૪}{૧૩}$*	—	—	—
,, ૪૪	—	—	—	—	—	૧૧મો	—	—	—
,, ૪૫	—	—	—	—	—	૯મો	—	—	—
,, ૪૮	—	—	—	—	—	૬ઠો	—	—	—
,, ૫૦	—	—	—	—	—	૫મો	—	—	—

રીત ૭—કાચા તોલ પરથી આસરો ક્હાડીને પછી અંદરથી પાંતી પાડી તોલ કાપીને પાકું તોલ કરવું.

આસરો કહાડવાની રીત.

૪૧ કરવાને		મણે ૧ શેર,			શેરે ૧ તોલો અને				તોલે ૧ વાલ અંદરથી કાપવું.			
૪૧।	—	—	૧।	—	—	૧।	—	—	—	૧।	—	—	—
૪૨	—	—	૨	—	—	૨	—	—	—	૨	—	—	—
૪૩।	—	—	૩।	—	—	૩।	—	—	—	૩।	—	—	—
૪૪	—	—	૪	—	—	૪	—	—	—	૪	—	—	—
૪૫	—	—	૫	—	—	૫	—	—	—	૫	—	—	—
૪૮	—	—	૮	—	—	૮	—	—	—	૮	—	—	—
૫૦	—	—	૧૦	—	—	૧૦	—	—	—	૧૦	—	—	—

અથવા

જેટલા શેરે પાકું તોલ કરવું હોય તેટલામાંથી ચાલીસ બાદ કરતાં બાકી રહેતી રકમે (એટલે તોલ ૪૧ હોય તો ૧ કે, ૪૨ હોય તો ૨એ, એ પ્રમાણે) કાચા મણોને ગુણી તેને ચાલીસે ભાંગીને કહેલા કાચા મણમાંથી બાદ કરવા ને જે બાકી રહે તે પાકા મણનો આસરો થયો. એ રીતે શેર ૧૦ નો પણ આસરો કરવો.

આસરો કીધા પછી માંહેથી પાંતી પાડવાને આસરાને ફરીથી ઉપર પ્રમાણેજ (રકમે) ગુણી ૪૦ એ ભાંગતાં મણ કરી તે આસરાના મણમાં ઉમે

---

* કાચા તોલને ૧૭૩ એ ગુણીને ૧૩ એ ભાગતાં જે ભાગાકાર આવે તે બાદ કરવાની રકમ આવશે. એમાં અપુર્ણાંકનો હિસાબ હોવાથી ૪૩ નો હિસાબ એ ૨ ૭ રીતે કરવા કરતાં રીત ૧ લી અથવા ૨-૭ થી કરવો ઠીક પડછે.

કરતાં જે રકમ આવે તે પ્રથમ કહેલા કાચા તોલમાંથી બાદ કરવી* અને કાંઇ બાકી રહે તો તે રહેલી રકમને ઉપર બતાવેલી રીતથીજ આસરો કાઢી ઉપર મુજબ ગુણી મુળ રકમની બરોબર કરી લેવા અને હમણા આવેલો આસરો આગળના આસરાના મણમાં ઉમેરી દેવો અને આવેલા આસરાના ગુણાકારની રકમ આગળના આસરાના ગુણાકારની રકમમાં ઉમેરવી. પછી તે બધી રકમનો કુલ સરવાળો કરતાં કહેલા કાચા તોલની બરોબર થાય તો આસરાની બેઉ રકમ મળીને જે એક રકમ થાય તે નકકી મણ થશે.

દાખલો—કાચા મણ ૨૫નું તોલ ૪૨નું પાકું તોલ કેટલું થશે ?

રીત ૧લી થી—

કાચા મણ ૨૫
શેર કરવાને ૪૦એ ગુણવા

૪૨)૧૦૦૦ (૨૩॥ મણ
૯૯૭॥
―――
૨॥
૪૦
―――
૪૨)૧૦૦ (૨॥= શેર
૯૯॥।
―――
૦। વધ્યા†

જવાબ—
૪૨ ના મણ-શેર
૨૩॥ ૨॥=

રીત ૨જી થી—

કાચા મણ
૨૧) ૨૫ (૧ મણ
૨૧
―――
૪
૪૦
―――
૨૧)૧૬૦(૭॥ શેર
૧૫૭॥
―――
૨॥
૪૦
―――
૨૧)૧૦૦(૪॥ તોલા તે
૯૯॥। [ના શેર૦)=
―――
૦। વધ્યા†

કાચા મણ ૨૫નો
૨૧મો ભાગ— ૧) ૭॥= બાદ કરતાં
જવાબ—
૪૨ ના મણ ૨૩॥૨॥= શેર.

---

* બાદ કરતાં જે બાકી કાંઇ વધે નહી તો તે આસરાના મણ તેજ નકકી પાકા મણ થશે.

† એની નોટ પાના ૨૦ માએ આપેલી છે.

રીત ૩જી થી—

મણ મણ બાદ મણ

૨૫×૨= ૧। તે ૨૫માંથી—બાકી ૨૩ાા તે આસરો* થયો.

આસરો મણ મણ શેર

૨૩ાા × ૨= ૧)૭ાા મળીને ૨૪ાા૭ાા બાકી ૨ાા જેનો—

૦)૨ાા × ૨= ૦)॥ાા૦ાા મળીને ૦)૨ાાાા૦ાા બાકી ૦ા તોલો વધ્યો†

૨૩ાા૨ાા ૧)૭ાા॥ાા૦ાા ૨૪ાા૯ાાાા૦ાા

પાકું તોલ થયું.–તોલનું ગણું= ૨૫ .... ને તોલો ૦ાના

ફેરે મળી રહ્યું.

જવાબ—૪૨ ના મણ—શેર

૨૩ાા ૨ાા

કાચા મણના હરેક પાકા મણના હિસાબના તૈયાર કોઠાઓ

કોઠાઓ વિષે સમજણ—

એ કોઠાઓમાં તોલા મુકેલા છે તે એક શેરના ૪૦ તોલાના હિસાબે મુકેલા છે માટે હિસાબ મેળવતી વખતે જ્યાં તોલો ૦ાા થાય ત્યાં તેનું શેરનું ૦)૦ા (૦ા અધોળ) ગણી લેવું.

કોઠાઓમાંથી તોલ મેળવવાને–જે જાતના તોલનું પાકું તોલ મેળવવું હોય તેને લગતા કોઠાપરથી પાકું તોલ મેળવી લેવું.

દાખલો–મુંબઇના મણ ૧૨૭ાાનું મુંબઇ તોલ ૪૨નું પાકું તોલ કાઢવાને કોઠા પ્રમાણે–

---

* આસરો કરી તોલ કાપવામાં જેમ તોલની રકમ ચઢતી હોય તેમ આસરાની રકમ તેનાં પ્રમાણમાં ધ્યાન કરી થોડી વધારે કરીને ગણીએ તો વારેઘડીએ આસરો કાઢવો પડતો નથી અને જવાબ જલદી આવી જાય છે. પેહેલે હિસાબથી આસરો આવ્યો તેથી ગણવું અને બાકી વધતાં વધતાં કટકે કટકેજ ગણવું, એમ કાંઇ નથી પણ જેમ બને તેમ જવાબ જલદી આવે તેમ ધ્યાન પહોંચાડી ગણવું.

† ત્રણે ઠેકાણે એક સરખી રીતે ૦ા વધ્યા આવે છે. એ નજીવી શેષની સાધારણ કિમતની રકમમાં કસર ગણતા નથી, પણ જો કિમતી જણસ હોય તો તોલાના વાલ કરીને હિસાબ કરવો.

	મણ	શેર	તોલા
પ્રથમ મુંબઈ મણ ૧૦૦ના ૪૨ના પાકા	૯૫	૯॥૦।	०।=
— — ૨૫ના — —	૨૩॥।	૨।=	०।
— — ૨ના — —	૧॥।	૬)≡	०)=
— — ०॥ના — —	०।	૯)०॥।	०)०॥
— મણ ૧૨૭॥ ના પાકા	૧૨૧	૭)=।	०)=॥* જવાબ.

દાખલો બીજો—મુંબઈના મણ ૯૯॥૬॥। રતલનું સુરતી તોલ ૪૨નું પાકું કાઢવાને કોઠા પ્રમાણે—

	મણ	શેર	તોલા
પ્રથમ મુંબઈ મણ ૯૦ના ૪૨ના પાકા	૬૪।	૧।=॥।	०।०।
— — ૯ના — —	૬।	૭)=।	०)–॥
— — ०॥ના — —	०।	૪।०॥	०)≡
— — ०)૬॥। — —		૬॥।=	०॥०।
— મણ ૯૯॥૬॥।ના પાકા	૭૧)	૯॥=॥	०।≡ જવાબ.

---

* તોલાનો સરવાળો તોલો ०॥।०॥ થાયછે તેમાંથી તોલો ०॥= ની ૯ખી જ અપોળમાં ગઈ બાકી તોલો ०)=॥ રહ્યો.

મુંબઈના પાકા તોલના હિસાબનો કોઠો.

મુંબઈનું કાચું તોલ.		મુંબઈ ૪૨નું પાકું તોલ.			મુંબઈ ૪૪નું પાકું તોલ.			મુંબઈનું કાચું તોલ		મુંબઈ ૪૨નું પાકું તોલ			મુંબઈ ૪૪નું પાકું તોલ		
મણ	રતલ	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા	મણ	રતલ	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા
	૦ા	....	૦ા~	૦ા≡ાાા	....	૦ા~	૦ા≡ાા	....	૪	......	૫ા≡	૦)≡	....	૫)≡	૦ા~
	૦ાા	....	૦ાા≡ાાા	૦ા~ાા	....	૦ાા≡ા	૦ા~ાા	......	૪ા	......	૫ાાા૦ાા	૦)૦ાાા	......	૫ાા૦ા	૦)≡
	૦ાાા	....	૧)૦ા	૦)≡	....	૦ાાા≡ાા	૦)≡	....	૪ાા	......	૬)~ાાા	૦ાા૦ા	....	૫ાાા~ાા	૦)૦ાા
	૧	....	૧ા~ાાા	૦)ાા	....	૧ા૦ાા	૦)~ા	......	૪ાાા	......	૬ા≡	૦ા≡ા	......	૬)≡ાા	૦ાા૦ા
	૧ા	....	૧ાા≡	૦ાા૦ાા	....	૧ા~ાાા	૦ાા~	......	૫	....	૬ાાા૦ાાા	૦ા	......	૬ા≡ાા	૦ા≡
	૧ાા	....	૨)૦ાા	૦ા≡ા	....	૧ાાા≡	૦ા≡ાા	......	૫ા	...	૭)≡	૦)~ાા	......	૬ાાા~	૦)≡ાા
	૧ાાા	....	૨ા≡	૦)≡ાાા	......	૨ા૦ા	૦ા૦ાા	......	૫ાા	......	૭≡ાા	૦ાા~	......	૭)≡ા	૦)~ા
	૨	....	૨ાા≡ાા	૦)~ાા	....	૨ાા~ાા	૦)≡ાા	......	૫ાાા	......	૭ાાા~	૦ા≡	......	૭ા≡	૦ાા૦ાાા
	૨ા	....	૩)૦ાાા	૦ાા~ા	....	૨ાાા≡ાાા	૦)ાા	......	૬	......	૮)≡ાા	૦ા~	......	૭ાાા૦ાા	૦ા≡
	૨ાા	....	૩ા≡ા	૦ા≡	......	૩)≡ાાા	૦ાા	......	૬ા	......	૮ાા	૦)≡ાા	......	૮)~ાાા	૦ા~
	૨ાાા	....	૩ાા≡ાા	૦ા૦ાા	....	૩ાા~	૦ા~ાાા	......	૬ાા	......	૮ાાા~ાા	૦	......	૮ા≡	૦)≡
	૩	....	૪)~ા	૦)≡ાા	......	૩ાાા≡ા	૦)≡ાા	......	૬ાાા	......	૯)≡ાાા	૦ા≡ાા	......	૮ાાા૦ા	૦
	૩ા	....	૪ા≡ાાા	૦	....	૪)≡ાા	૦)~ાા	૦ા	......	......	૯ાા૦ા	૦ા~ા	......	૯)~ા	૦ાા૦ા
	૩ાા	....	૪ાાા	૦ા≡ાા	....	૪ાા૦ાા	૦ાા~	૦ાા	......	૦ા	૯)૦ાાા	૦)૦ાા	૦ા	૯)≡ાા	૦ા≡ાા
	૩ાાા	....	૫)~ાા	૦ા~ા	......	૪ાાા~ાા	૦ા≡ાાા	૦ાાા	..	૦ાા	૯ાા~	૦ા~ાાા	૦ાા	૭ા૦ા	૦ાા૦ાા

મુંબઈનું કાચું તોલ		મુંબઈ ૪૨નું પાકું તોલ.			મુંબઈ ૪૪નું પાકું તોલ			મુંબઈનું કાચું તોલ		મુંબઈનું ૪૨નું પાકું તોલ			મુંબઈ ૪૪નું પાકું તોલ		
મણ	રતલ	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા	મણ	રતલ	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા
૧	...	૦।।।	૮)–।।	૦)–	૦।।।	૬।–।।	૦)=।।।	૪૫	.....	૪૨।।।	૪।૦।।	૦)≡	૪૦।।।	૬।–।।।	૦)=।।।
૨	...	૧।।।	૬)≡	૦)=	૧।।।	૨।।≡।।	૦।–।।	૫૦	.....	૪૭।।	૪।।।	૦।।	૪૫।	૮)=।।।	૦।=।।
૩	...	૨।।।	૪।૦।।	૦)≡	૨।।	૯)–।	૦।।૦।	૬૦	.....	૫૭	૫।।≡	૦।।	૫૪।।	૧।।।–	૦)≡।।
૪	..	૩।।।	૨।=	।	૩।।	૫।≡।	૦)–	૭૦	.....	૬૬।।	૬।।=।।	૦।≡	૬૩।।	૫।≡	૦)–
૫	...	૪।।।	૦।≡।।	૦।–	૪।।	૧।।।–	૦)≡।।।	૮૦	.....	૭૬	૭।।–।।।	૦।≡	૭૨।।	૯)–।	૦।।૦।
૬	...	૫।।।	૮।।–	૦।=	૫।	૮)=।।।	૦।=।।	૯૦	.....	૮૫।।	૮।।–	૦।=	૮૧।।।	૨।।≡।।	૦।–।।
૭	...	૬।।	૬।।=।।	૦।≡	૬।	૪।।૦।।	૦।।–	૧૦૦	.....	૯૫	૯।।૦।	૦।=	૯૦।।।	૬।–।।।	૦)=।।।
૮	...	૭।।	૪।।।	૦।।	૭।	૦।।।=।।	૦)=	૨૦૦	.....	૧૯૦।	૯)૦।।।	૦	૧૮૧।।।	૨।।≡।।	૦।–।।
૯	...	૮।।	૨।।।–।।	૦।।–	૮	૭।૦।	૦।૦।।	૩૦૦	.....	૨૮૫।।	૮।।–	૦।=	૨૭૨।।	૯)–।	૦।।૦।
૧૦	...	૯।।	૦।।।≡।	૦	૯	૩।।=	૦)≡।।	૪૦૦	.....	૩૮૦।।।	૮)–।।	૦	૩૬૩।।	૫।≡।	૦)–
૧૫	...	૧૪।	૧।=।।।	૦।–	૧૩।।	૫।≡	૦)–	૫૦૦	...	૪૭૬	૭।।–।।।	૦।=	૪૫૪।।	૧।।।–	૦)≡।।
૨૦	...	૧૯	૧।।।=।।	૦	૧૮	૭।૦।	૦।–।।	૧૦૦૦	.....	૯૫૨	૫)≡।।	૦)≡	૯૦૯	૩।।=	૦।≡।
૨૫	...	૨૩।।।	૨।=	૦।	૨૨।।	૯)–।	૦।।૦।	૨૦૦૦	.....	૧૯૦૪।।।	૦।≡।।	૦।–	૧૮૧૮	૭।૦।	૦।૦।।
૩૦	...	૨૮।।	૨।।।–।।	૦।।–	૨૭	૦।।।=।।	૦)=	૩૦૦૦	.....	૨૮૫૭	૫।।≡।	૦।≡	૨૭૨૭।	૦।।।=।।	૦)=
૩૫	...	૩૩।	૩।–।	૦।	૩૧।।।	૨।।≡।।	૦।–।।	૪૦૦૦	.....	૩૮૦૯।।	૦।।।≡।	૦	૩૬૩૬।	૪।।૦।।	૦।।–
૪૦	...	૩૮	૩।।।૦।।।	૦।।–	૩૬।	૭।।૦।।	૦।।–								

મુંબઈ તોલમાંથી સુરતી પાકા તોલના હિસાબનો કોઠો.

મુંબઈનું કાચું તોલ.		સુરતી તોલ.		સુરતી ૪૧નું પાકું તોલ		સુરતી ૪૧॥નું પાકું તોલ		સુરતી ૪૨નું પાકું તોલ		સુરતી ૪૩નું પાકું તોલ		સુરતી ૪૪નું પાકું તોલ	
મણ	રતલ	શેર	તોલા	શેર	તોલા	શેર	તોલા	શેર	તોલા	શેર	તોલા	શેર	તોલા
	૦।	૦।૦।	૦)−॥	૦।	૦।≡	૦।	૦।=।	૦।	૦)≡।	૦)≡॥।	૦॥૦॥	૦)≡॥।	૦।−॥।
	૦॥	૦॥૦॥	૦)=॥।	૦॥૦।	૦।૦॥	૦।।૦।	૦)≡॥	૦॥	૦।=॥	૦।≡॥	૦।≡	૦।≡॥	૦)−॥।
	૦॥।	૦॥।૦॥।	૦।૦।	૦॥।૦॥	૦)−॥	૦॥।૦।	૦॥૦॥।	૦॥।	૦॥−॥।	૦।≡॥	૦।−	૦॥≡।	૦।≡।
	૧	૧)−	૦।−॥	૧)૦॥	૦॥૦॥।	૧)૦॥	૦।−	૧)૦।	૦)≡	૦॥≡॥।	૦।૦।	૦॥≡॥	૦)≡॥
	૧।	૧।−।	૦।≡	૧।૦॥।	૦।=	૧।૦॥	૦)−।	૧।૦।	૦।=।	૧)≡॥	૦)=॥	૧)≡	૦॥−।
	૧॥	૧॥−॥	૦॥૦॥	૧॥−	૦)≡।	૧॥૦॥।	૦।≡॥	૧॥૦।	૦॥−॥	૧।≡॥।	૦)−॥	૧।≡	૦।−
	૧॥।	૧॥।=	૦	૧॥।−।	૦)૦॥।	૧॥।−	૦)≡॥।	૧॥।૦॥	૦)=॥।	૧॥≡॥।	૦	૧॥≡	૦)−
	૨	૨)=।	૦)−॥	૨)−।	૦॥	૨)−।	૦	૨)૦॥	૦।=।	૧॥।≡॥	૦॥૦॥	૧॥।≡	૦।=॥।
	૨।	૨।=॥	૦)=॥।	૨।−॥	૦।−।	૨।−।	૦।=।	૨।૦॥	૦॥−॥	૨)≡॥	૦।≡	૨)≡	૦)=॥।
	૨॥	૨॥=॥।	૦।૦।	૨॥−॥	૦)=।	૨॥−॥	૦)=॥	૨॥૦॥।	૦)=॥।	૨।≡॥	૦।=	૨।=॥।	૦॥૦॥
	૨॥।	૨॥।≡	૦।−॥	૨॥−॥।	૦॥−॥	૨॥−॥	૦॥૦॥।	૨॥।૦॥।	૦।=	૨॥≡॥	૦।૦।	૨॥−॥।	૦।૦॥
	૩	૩)≡।	૦।≡	૩)=	૦।=॥।	૩)−॥।	૦।−	૩)૦॥।	૦।૦॥	૨॥।≡॥	૦)≡	૨॥।=॥।	)૦।
	૩।	૩।≡॥	૦॥૦॥	૩।=।	૦।	૩।=	૦)−।	૩।−	૦)=॥	૩)≡।	૦)−॥	૩)=॥	૦।=
	૩॥	૩॥।	૦	૩॥=॥	૦)−॥	૩॥=	૦।≡	૩॥−	૦।−॥।	૩।≡॥	૦	૩।=॥	૦)−॥।
	૩॥।	૪)૦।	૦)−॥	૩॥।=॥	૦॥૦॥।	૩॥।=	૦)≡॥	૩॥।−	૦॥−	૩॥≡	૦॥૦॥	૩॥=।	૦।≡॥

મુંબઈનું કાચું તોલ	સુરતી તોલ		સુરતી ૪૧નું પાકું તોલ		સુરતી ૪૧॥નું પાકું તોલ		સુરતી ૪૨નું પાકું તોલ		સુરતી ૪૩॥નું પાકું તોલ		સુરતી ૪૪નું પાકું તોલ	
રતલ	શેર	તોલા	શેર	તોલા	શેર	તોલા	શેર	તોલા	શેર	તોલા	શેર	તોલા
૪	૪।૦॥	૦)≈॥।	૪)≡॥।	૦।≈	૪)≈॥	૦	૪)~।	૦)≈।	૩॥।≡।	૦।≡	૩॥।≈।	૦)≡॥
૪।	૪॥૦॥।	૦।૦।	૪।≡	૦)≡	૪।≈॥	૦।≈	૪।~।	૦।~॥	૪)≡	૦।~।	૪)≈	૦॥~।
૪॥	૪॥।~	૦।~॥	૪॥≡।	૦)૦।	૪॥≈॥।	૦)≈।	૪॥~।	૦॥૦॥	૪।≡।	૦।૦।	૪।≈	૦।~।
૪॥।	૫)~।	૦।≡	૪॥।≡।	૦।≡॥	૪॥।≈॥।	૦॥૦॥	૪॥।~॥	૦)≈	૪॥≡।	૦)≈॥	૪॥≈	૦)~
૫	૫।~॥	૦॥૦॥	૫)≈॥	૦।૦॥।	૫)≡	૦।૦॥।	૫)~॥	૦।૦॥।	૪॥।≡।	૦)~॥	૪॥।~॥।	૦।≈॥।
૫।	૫।≈	૦	૫।≡॥।	૦)≈।	૫।≡।	૦)~	૫।~॥	૦॥૦॥	૫)≡	૦॥~॥	૫)~॥।	૦)≡॥।
૫॥	૫॥≈।	૦)~॥	૫।≡॥।	૦॥~॥	૫॥≡।	૦।≡।	૫॥~॥।	૦)≈	૫।≡	૦॥	૫।~॥	૦॥૦॥
૫॥।	૬)≈॥	૦)≈॥।	૬	૦।≈॥	૫॥≡॥	૦)≡॥	૫॥।~॥।	૦।~।	૫॥≡	૦।≈॥	૫॥~॥	૦।૦॥
૬	૬।≈॥।	૦।૦।	૬।૦।	૦)≡॥।	૬)≡॥।	૦	૬)~॥।	૦॥૦॥	૫॥।≈	૦।૦॥।	૫॥।~॥	૦)૦।
૬।	૬॥≈	૦।~॥	૬॥૦॥	૦)~	૬।≡॥।	૦।≈	૬।≈	૦)~॥।	૬)≡	૦)≈॥।	૬)~।	૦।≡।
૬॥	૬॥≡।	૦।≡	૬॥૦॥	૦॥ ।	૬॥	૦)≈।	૬॥≈	૦।૦।	૬।≡	૦)≈	૬।~।	૦)≈
૬॥।	૭)≡॥	૦॥૦॥	૭)૦॥।	૦।~॥	૭	૦।૦॥	૬॥।≈	૦॥૦।	૬॥≡	૦)~	૬॥~	૦।≡॥

મુંબઈનું કાચું તોલ	સુરતી તોલ	સુરતી ૪૧નું પાકું તોલ			સુરતી ૪૧॥નું પાકું તોલ.			સુરતી ૪૨નું પાકું તોલ			સુરતી ૪૩॥નું પાકું તોલ.			સુરતી ૪૪નું પાકું તોલ		
મણ	મણ	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા
૦।	૦)૭॥		૭॥–	૦)≡		૭।૦।	૦।૦॥		૭=।	૦)–॥		૬।।≡	૦॥–		૬॥।–	૦)≡॥
૦॥	૦।૫	૦।	૪।।≡	૦।≡	૦।	૪॥૦॥	૦॥–	૦।	૮।૦॥	૦)≡	૦।	૩॥–॥।	૦॥૦॥	૦।	૩।।=	૦।≡॥
૦॥।	॥૨॥	૦॥	૧॥≡	૦॥–	૦॥	૧॥।–	૦)≡॥	૦॥	૧।=॥।	૦।૦।	૦॥	૨॥૦॥	૦≡॥	૦॥	૦।≡।	૦)–।
૧	૦॥।	૦॥	૯।૦।	૦)=	૦॥	૯)–।	૦॥૦	૦॥	૮॥	૦।–॥।	૦॥	૭॥=॥।	૦।≡।	૦॥	૭।૦।	૦।૦॥
૨	૧॥	૧।	૮॥૦॥	૦)≡॥	૧।	૮)=॥।	૦।=।	૧।	૭)=।	૦)–॥	૧।	૫।≡॥।	૦।૦॥	૧।	૪॥૦॥	૦॥–
૩	૨।	૨	૭॥૦॥।	૦।–	૨)	૭।૦।	૦।૦॥	૨)	૫॥=।	૦।=।	૨)	૩)≡॥।	૦)–॥।	૨)	૧॥।–	૦)=॥
૪	૩	૨॥	૭)–	૦।=॥।	૨॥।	૬।–॥।	૦)=॥।	૨॥।	૪।૦॥	૦)=॥।	૨॥।	૦॥।≡॥	૦॥–	૨॥	૯)–।	૦॥
૫	૩॥।	૩॥	૬।–।	૦॥૦॥	૩॥	૫।≡।	૦)–	૩॥	૨॥–॥	૦॥૦॥	૩।	૮॥≡॥	૦।=।	૩।	૬।–॥।	૦)=॥
૬	૪॥	૪।	૫॥–॥।	૦	૪।	૪॥૦॥	૦॥–	૪।	૧।=॥।	૦।–।	૪)	૬।≡॥	૦)=।	૪)	૩॥=	૦।≡
૭	૫।	૫	૪॥≡	૦)≡	૫)	૩॥=	૦।≡।	૫)		૦	૪॥।	૪)≡॥	૦)૦॥	૪॥।	૪॥।=॥।	૦)–॥।
૮	૬	૫॥।	૪)=।	૦)=॥	૫॥।	૨॥≡॥	૦।–॥	૫॥।	૮॥–	૦।–॥।	૫॥	૧॥।≡	૦॥	૫।	૮)=॥।	૦।=
૯	૬॥।	૬॥	૩।=॥	૦। ।	૬॥	૧॥।–	૦)–॥	૬।	૭)=।	૦)–॥	૬)	૯॥≡।	૦।–	૬)	૫॥≡।	૦)–
૧૦	૭॥	૭।	૨॥=॥।	૦।≡	૭।	૦॥।=॥	૦)–॥	૭)	૫॥≡।	૦।=।	૬॥।	૭॥≡।	૦)=।	૬॥।	૨॥≡॥	૦।–॥
૧૫	૧૧	૧૦॥।	૯)૦।	૦।–॥	૧૦॥।	૬।–॥।	૦=॥।	૧૦॥	૮॥–	૦।–॥।	૧૦।	૬)=॥।	૦॥૦॥	૧૦	૯)–।	૦॥
૨૦	૧૫	૧૪॥	૫। ॥।	૦।	૧૪॥	૧॥।–	૦)≡॥।	૧૪।	૧।=॥।	૦।૦।	૧૩॥।	૪॥।=॥	૦।૦॥	૧૩॥	૫।≡।	૦)–
૨૫	૧૮॥।	૧૮।	૨॥≡।	૦)=॥	૧૮)	૭।૦।	૦।૦॥	૧૭॥।	૪।૦॥	૦)≡	૧૭।	૩॥=।	૦)૦॥।	૧૭)	૨॥।–	૦)=॥
૩૦	૨૨॥	૨૧॥।	૮)૦॥।	૦)–	૨૧॥।	૨॥≡॥	૦।–॥	૨૧।	૬)=।	)–॥	૨૦॥।	૨।–॥।	૦।≡	૨૦।	૮)=॥।	૦।=

મુંબઈનું કાચુ તોલ	સુરતી તોલ	સુરતી ૪૧નું પાકું તોલ.			સુરતી ૪૧ાનું પાકું તોલ			સુરતી ૪૨નું પાકું તોલ			સુરતી ૪૩નું પાકું તોલ			સુરતી ૪૪નું પાકું તોલ.		
મણ	મણ	મણ	શેર	તોલા.	મણ	શેર	તોલા.	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા
૩૫	૨૬।	૨૫।	૬।=	૦॥—।	૨૫।	૮।=॥।	૦।=॥	૨૫		૦	૨૪।	૧)—॥	૦)≡	૨૩॥।	૪॥૦॥।	૦॥—
૪૦	૩૦	૨૯॥	૦॥≡॥	૦॥	૨૯	૩॥=	૦।≡।	૨૮॥	૨॥।—॥	૦॥૦॥	૨૯॥	૯॥।—	૦॥—	૨૭।	૦॥।=।	૦)—॥
૪૫	૩૩॥।	૩૨॥	૭)—	૦।=॥।	૩૨॥	૯)—।	૦॥૦।	૩૨	૫॥≡।	૦।≡।	૩૧	૮॥૦॥।	૦।—।	૩૦॥	૭।૦।	૦।૭॥
૫૦	૩૭॥	૩૬॥	૩।=॥	૦।—।	૩૬।	૪॥૦॥	૦॥—	૩૫॥	૮॥—	૦।—॥।	૩૪॥	૭।૦॥	૦)—।	૩૪	૩॥=	૦।≡
૬૦	૪૫	૪૩॥।	૬)—॥	૦)=।	૪૩॥	૫।≡।	૦)—	૪૨॥।	૪।૦॥	૦)=॥।	૪૧॥	૪॥≡॥।	૦)≡॥	૪૦॥।	૬।—॥।	૦)=॥
૭૦	૫૨॥	૫૧	૮॥।૦।	૦॥—।	૫૦॥	૬।—॥।	૦)=॥।	૫૦		૦	૪૮॥	૨)≡	૦।—॥	૪૭॥	૯)—।	૦॥
૮૦	૬૦	૫૮॥	૧।≡।	૦।=।	૫૮)	૭।૦।	૦।૦॥	૫૭)	૫॥≡।	૦।≡।	૫૫।	૧॥=।	૦॥૦।	૫૪॥	૧॥।—	૦)≡॥
૯૦	૬૭॥	૬૫॥।	૪)=।	૦)=॥	૬૫।	૮)=॥।	૦।=।	૬૮।	૧।=॥।	૦।૦।	૬૨।	૭)—॥।	૦)૦॥	૬૧।	૪॥૦॥	૦॥—
૧૦૦	૭૫	૭૩	૬॥।—।	૦)૦॥	૭૨॥	૯)—।	૦॥૦।	૭૧।	૭)=।	૦)—॥	૬૯।	૪॥—	૦।=॥।	૬૮	૭।૦।	૦।૦॥
૨૦૦	૧૫૦	૧૪૬।	૩॥=॥	૦)—॥	૧૪૫।	૮)=॥।	૦।=॥	૧૪૨॥।	૪।૦॥	૦)=॥	૧૩૮॥	૯)=	૦।—॥	૧૩૬।	૪॥૦॥	૦॥—
૩૦૦	૨૨૫	૨૧૯॥	૦।=॥।	૦)=	૨૧૮)	૭।૦।	૦।૦॥।	૨૧૪।	૧।=॥।	૦।૦॥	૨૦૮)	૩॥≡	૦॥	૨૦૪॥	૧॥।—	૦)≡॥
૪૦૦	૩૦૦	૨૯૨॥	૭।—	૦)≡	૨૯૦॥।	૬।—॥।	૦)≡	૨૮૫॥	૮॥—	૦।—॥।	૨૭૭।	૮।૦।	૦	૨૭૨॥	૯)—।	૦॥
૫૦૦	૩૭૫	૩૬૫॥।	૪)=।	૦)=॥	૩૬૩॥	૫॥≡।	૦)—।	૩૫૭)	૫॥≡।	૦।≡	૩૪૬॥।	૨॥।—।	૦)≡॥।	૩૪૦॥।	૬।—॥।	૦।=॥
૧૦૦૦	૭૫૦	૭૩૧॥	૮।૦॥	૦।=	૭૨૭।	૦॥।=॥	૦)=॥	૭૧૪।	૧।=॥।	૦।૦।	૬૯૩॥	૫॥=॥	૦।=	૬૮૧॥।	૨॥≡।	૦।૦॥
૨૦૦૦	૧૫૦૦	૧૪૬૩।	૬॥।—।	૦।૦॥	૧૪૫૪॥	૧॥।—	૦।—	૧૪૨૮॥	૨॥।—॥	૦॥૦॥	૧૩૮૭॥	૧।—।	૦)=	૧૩૬૩॥	૫॥≡।	૦)—।
૩૦૦૦	૧૨૫૦	૨૧૯૫	૪॥।=	૦)=	૨૧૮૧॥।	૨॥≡।	૦।≡॥	૨૧૪૨॥	૪।૦॥	૦)=॥।	૨૦૮૦॥	૭)	૦	૨૦૪૫।	૮)=॥।	૦।=॥
૪૦૦૦	૩૦૦૦	૨૯૨૬॥।	૩)=॥	૦॥—	૨૯૦૯)	૩।=॥	૦	૨૮૫૭)	૫॥≡।	૦।≡	૨૭૭૪॥	॥=॥	૦)=	૨૭૨૭।	૦॥।=॥	૦)=

ભાગ ૩ જો.

વિવિધ ખાંડીના હિસાબ.

ખાંડીના હિસાબ કરવાની રીત બે પ્રકારની છે—

૧—તોલની હરકોઇ રકમમાંથી (જેટલા મણની ખાંડી કરવી હોય તેટલાએ ભાંગી) ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલને ખાંડી સાથે મુકી ભાવથી ફાલવણી કરીને હિસાબ કરવો.

૨—તોલની હરકોઇ રકમમાંથી (જેટલા મણની ખાંડી કરવી હોય તેટલાએ ભાંગી) ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલનું ૨૦) મણની ખાંડીના રૂપનું તોલ કરીને તે ખાંડી સાથે મુકી ભાવથી હિસાબ કરવો.

જુદા જુદા તોલનું ૨૦ મણની ખાંડીના રૂપનું તોલ કરવાની કુંચી.

૧૧—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલને બમણું કરી તેનુ તોલ ૪૪નું પાકું તોલ કરવું.

૧૪—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલને દોઢું કરી તેનું તોલ ૪૨નું પાકું તોલ કરવું.

૧૫—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલને દોઢું કરી તેનું તોલ ૪૫નું પાકું તોલ કરવું.

૧૬—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલને સવાયું કરવું.

૨૦—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલ ઉપર રતલ હોય તો તેના શેર કરવા.

૨૧—મણના ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલનું ૪૨નું પાકું તોલ કરવું.

૨૨—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલનું તોલ ૪૪નું પાકું તોલ કરવું.

૨૪ાા—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલનું તોલ ૪૫નું પાકું તોલ કરવું.

૨૫—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલમાંથી તેનો ૪ મો હિસ્સો બાદ કરવો.

*૨૬—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલને ૧૦એ ગુણી ૧૩ એ ભાંગવું.

*૨૭—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલને ૨૦એ ગુણી ૨૭એ ભાંગવું.

૨૮—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલનું સુરતી તોલ ૪૨ નું પાંકું તોલ કરવું.

*૨૯—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલને ૨૦ એ ગુણી ૨૯ એ ભાગવા.

†૨૯ા૬ શેર—ની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલમાંથી તેનો ૩૦મો હિસ્સો બાદ કરવો અને બાકી જે તોલ રહે તેમાં દર મણે શેર ०ાાા– ચઢાવવા.

૩૦—મણની ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલમાંથી તેનો ૩૦મો હિસ્સો બાદ કરવો.

દાખલો—મુંબઇના સુજ મણ ૨૬ાા ૨ રતલ. બારદાન મણ ०ાપ રતલ જતાં ખાંડી મણ ૧૬ લેખેની દર ખાંડી ૧)ના રૂ૨૨ાા– લેખે કેટલી કીમત થશે ?

---

* ૨૬ ૨૭ અને ૨૯ મણની ખાંડીનો એ રીતે હિસાબ કરવાનો વેપારીઓમાં ચાલ નથી, કારણ કે તેમાં અપુરણાંક સમાયલો હોવાથી વધુ મહેનત પડે છે, માટે તેના પેહેલીજ રીતે વધેલું સાધારણ તોલ ખાંડી સાથે મુકી આવથી ફાલવણી કરી હિસાબ કરવા.

† ૨૯ા૬ શેર—ની ખાંડીનો હિસાબ વળી એવી રીતે પણ થઇ શકે છે કે કહેલા મુબઈ તોલ આખી રકમનું સુરતી તોલ ૪૨નું તોલ કરી તેનું વળી તોલ ૪૨ નું પાકું તોલ કરવું અને જે આવે તેને ૨૦ એ ભાંગતાં ખાંડી થઈ અમે બાકી રહેલા મણ તથા શેર તેજ ૨૦ મણની ખાંડીના રૂ૫નું તોલ થયું.

રીત ૧ લી થી—

મણ રતલ
૨૬॥ ૨
— ૦। ૫ બારદાન.
૧૬)૨૬)૪(૧॥ખાંડી
૨૪
૨)૪

ખાં. મ. ર.
૧॥ ૨ ૪

ખાંડી મણ રતલ
૧॥ ૨ ૪
×૨ ૨૨॥~ એ હીસાબથી—

	રૂ૦	દો૦	બ૦	ખાં૦ મ૦ ર૦
૧×૨૨॥~	૨૨॥	૬।	૦	૧ —૦—૦ના
૧ નો ૦॥ ભાગ	૧૧	૩	૨	૦॥—૦—૦ના
૦॥નો ૦। ભાગ	૨॥।	૭	૦।	૦ —૨—૦ના
¶ પ્રમાણે	૦)	૨૦	૨	૦ —૦—૪ના

જવાબ—રૂ.૩૬॥। ૧૧॥ ૦॥ ૧॥ ૨ ૪ના

રીત ૨ જી થી—

મણ રતલ
૨૬॥ ૨
— ૦। ૫ બારદાન.
૧૬)૨૬)૪(૧॥ ખાંડી
૨૪
૨) ૪
+ ૧॥≈। શેર કરવાને
૨)પા≈।
+ ૦॥૧=॥સવાયું કરવાને
૨॥૭)≈।

ખાં. મ. શે.
૧॥ ૨॥ ૭)≈।

ખાંડી મણ શેર
૧॥ ૨॥ ૭)≈।
× રૂ૦ ૨૨॥~ એ હિસાબ-

	રૂ૦	દો૦	બ૦	ખાં૦ મ૦ શે૦
૧×૨૨॥~	૨૨॥	૬।	૦	૧ —૦—૦ના
૦॥×૨૨॥~	૧૧	૩	૨	૦॥ —૦—૦ના
૦ પ્રમાણે	૨॥।	૭	૦॥	૦ —૨॥—૦ના
૦ ……	૦	૧૪	૧॥	૦ —૦—૫ના
૦ ……	૦	૬	૦॥	૦ —૦—૨)≈।

જવાબ—રૂ.૩૬॥। ૧૧॥ ૦॥ ૧॥ ૨॥ ૭)≈।ના

મુંબઈના કાચા તોલની વિધિયે ખાંડી કરતાં બાકી વધેલા તોલનું

૨૦ મણની ખાંડીના રૂપના તોલનો કોઠો

ખાંડી કરતાં વધેલું મુંબઈનું કાચું તોલ		૨૦ મણની ખાંડીના રૂપનું તોલ									
		મણ ૩૦નું		મણ ૨૮નું		મણ ૨૫નું		મણ ૨૨॥		મણ ૨૨નું	
મણ	રતલ	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર
	૦।		૦)≡॥।		૦।		૦।૦॥		૦।~		૦।~।
	૦॥		૦।≡॥		૦॥૦।		૦॥~।		૦॥=।		૦॥=॥
	૦॥।		૦॥≡॥		૦॥।૦।		૦॥।~॥।		૦॥।≡।		૦॥।≡॥
	૧		૦॥।≡।		૧)૦।		૧)=।		૧।૦।		૧।૦॥।
	૧।		૧)≡		૧।૦॥		૧।=॥।		૧॥~॥		૧॥=
	૧॥		૧।=॥।		૧॥૦॥		૧॥≡॥		૧॥।=॥		૧॥।≡।
	૧॥।		૧॥=॥		૧॥।૦॥।		૨		૨)≡॥		૨।૦।
	૨		૧॥।≈॥		૨)૦॥।		૨।૦॥		૨॥૦॥		૨॥~॥
	૨।		૨)=।		૨।૦॥।		૨॥~।		૨॥।~॥।		૨॥।=॥।
	૨॥		૨।≈		૨॥૦॥।		૨॥।~॥।		૩)=॥।		૩।
	૨॥।		૨॥≈		૨॥।–		૩)≡।		૩।≡॥।		૩॥~।
	૩		૨॥।~॥।		૩)~		૩।=॥।		૩॥।~		૩॥।≈।
	૩।		૩)~॥।		૩।~		૩॥≡॥		૪)≈		૪)≡॥
	૩॥		૩।~॥		૩॥~।		૪)		૪।≡।		૪॥૦॥।
	૩॥।		૩॥~।		૩॥।~।		૪।૦॥		૪॥।૦।		૪॥≈
	૪		૩॥।~		૪)~।		૪॥~।		૫)~।		૫ ≡
	૪।		૪)૦॥।		૪।~॥		૪॥।~॥।		૫।=।		૫॥૦।
	૪॥		૪।૦॥		૪॥~॥		૫)=।		૫॥≡॥		૫॥।~॥
	૪॥।		૪॥૦॥		૪॥।~॥		૫।=॥।		૬)૦॥		૬)=॥।
	૫		૪॥।૦।		૫)~॥		૫॥≡॥		૬।~॥		૬॥
	૫।		૫		૫।~॥।		૬)		૬॥=॥।		૬॥।~
	૫॥		૫)≡॥।		૫॥~॥।		૬।૦॥		૬॥।૦॥।		૭)=।
	૫॥।		૫।≡॥		૫॥।≈		૬॥~।		૭।૦॥।		૭।≡॥
	૬		૫॥≡॥		૬)≈		૬॥।~॥।		૭॥≈		૭॥।૦॥।
	૬।		૫॥।≡।		૬।≈		૭)=।		૭॥।≡		૮)~॥।
	૬॥		૬)≡		૬॥≈		૭।=॥।		૮।		૮।≡
	૬॥।		૬।≈॥।		૬॥।≈।		૭॥≡॥		૮॥~।		૮॥।૦।

ખાંડી કરતાં વધ ઓછું મળે તેનું તોલ		૨૦ મણની ખાંડીના રૂપનું તોલ									
		મણ ૩૦નું		મણ ૨૮નું		મણ ૨૫નું		મણ ૨૨॥		મણ ૨૨નુ	
મણ	રતલ	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર
૦।	...		૬॥=॥		૭=।		૮		૮॥=।		૯)–॥
૦॥	...	૦।	૩।–॥	૦।	૪।૦॥	૦।	૬	૦।	૭॥૦॥	૦।	૮)≡
૦।।।	...	૦॥	૦	૦।	૧॥=।।।	૦॥	૪	૦॥	૬॥=।।।	૦॥	૭।૦।
૧	...	૦॥	૬॥=॥	૦।	૮॥–।	૦।।।	૨	૦।।।	૫॥–	૦।।।	૬।–।।।
૨	...	૧॥	૩।–॥	૧॥	૭)=।	૧॥	૪	૧।।।	૧)–।।।	૧।।।	૨॥≡॥।
૩	...	૨	૦	૨	૫॥≡॥	૨।	૬	૨॥	૬॥=।।।	૨॥	૯)–॥
૪	..	૨॥	૬॥=॥	૨॥	૪।૦॥	૩	૮	૩॥	૨)≡।।।	૩॥	૫।≡।
૫	...	૩।	૩।–॥	૩॥	૨।।।–।।।	૪	૦	૪।	૭॥૦॥	૪॥	૧।।।–
૫॥	...	...	....	...	... ...	....	....	....		૦। ખાંડી	
૫॥	૩॥	...	....		... ...	....	....	૦। ખાંડી			
૬	...	૪	૦	૪।	૧॥=।।।	૪।।।	૨				
૬।	...	..	......	...	..	૦। ખાંડી					
૭	...	૪॥	૬॥=॥	૦। ખાંડી							
૭॥	...	૦। ખાંડી									

મણ (ખાંડી કરતાં વધુ રૂપનું તોલ)	રતલ	૨૦ મણની ખાંડીના રૂપનું તોલ: મણ ૨૧નું — શેર	તોલા*	મણ ૧૬નું — મણ	શેર	મણ ૧૫નું — મણ	શેર	મણ ૧૪નું — મણ	શેર	મણ ૧૧નું — મણ	શેર
	૦।	૦।−।	૦)≡॥		૦।≡		૦।≡॥		૦॥−।		૦॥=।
	૦॥	૦॥=।॥	૦।−॥		૦।॥=।		૦।॥≡।		૧)૦।		૧। ।॥
	૦।॥	૧)૦।	૦)≡		૧।−।		૧।=।॥		૧॥૦॥		૧।॥≡।
	૧	૧।−।॥	૦)।॥		૧।॥૦॥		૧।॥=॥		૨)।॥		૨॥−॥
	૧।	૧॥≡	૦॥૦॥		૨)≡।॥		૨।=		૨॥૦।॥		૩।
	૧॥	૨)૦॥	૦।=।		૨॥=।॥		૨।॥−।॥		૩)−		૩॥=॥
	૧।॥	૨।=	૦)≡।॥		૩)=		૩।−।		૩॥−		૪॥૦।॥
	૨	૨॥≡॥	૦।−॥		૩॥−		૩।॥−		૪)−।		૫)≡
	૨।	૩)૦।॥	૦॥−		૪)૦।		૪।૦॥		૪॥−॥		૫।॥−॥
	૨॥	૩।=।	૦।≡		૪।≡।		૪॥।૦।		૫ −॥		૬॥
	૨।॥	૩॥≡।॥	૦।૦॥		૪।॥=॥		૫)≡।॥		૫॥=।॥		૭)=।
	૩	૪)−।	૦)=॥		૫।−।॥		૫॥≡।॥		૬)=		૭॥૦।॥
	૩।	૪।=।॥	૦		૫।॥૦।॥		૬)≡		૬॥=		૮।≡।
	૩॥	૪।॥	૦।≡॥		૬।		૬॥=।॥		૭)=।		૯)=॥
	૩।॥	૫)−॥	૦।−।		૬॥≡		૭)=।		૭॥=॥		૯॥≡।॥
	૪	૫।≡	૦)≡		૭)=।		૭॥=		૮)=॥	૧	૦।=।
	૪।	૫।॥૦॥	૦)।॥		૭॥−।		૮)−॥		૮॥=।॥	૦।	૧)૦।॥
	૪॥	૬)−।॥	૦॥૦॥		૮)૦॥		૮॥−		૯)=।॥	૦।	॥≡
	૪।॥	૬।≡।	૦।=।		૮।≡।॥		૯)૦॥		૯॥≡	૦।	૨।−॥
	૫	૬।॥૦।॥	૦।		૮।॥=।॥		૯॥૦।	૦।	૦)≡।	૦।	૩
	૫।	૭)=।	૦)−॥		૯।=	૦।	... ..	૦।	૦॥≡॥	૧	૩॥=।
	૫॥	૭।≡॥	૦॥−		૦।॥−	૦।	૦।≡॥	૦।	૧)≡॥	૦।	૪।૦॥
	૫।॥	૭॥−	૦।≡	૧	૦।૦।	૦।	૦।॥≡।	૦।	૧॥≡।॥	૧	૪।॥≡
	૬	૮)=॥	૦।−	૦।	૦॥≡।	૦।	૧।=।॥	૦।	૨।	૦।	૫॥−॥
	૬।	૮॥	૦)=॥	૦।	૧)=॥	૦।	૧।॥=॥	૦।	૨।॥	૦।	૬)≡।॥
	૬॥	૮।॥−॥	૦	૦।	૧॥−।॥	૦।	૨।=	૦।	૩।૦।	૦।	૬।॥=।
	૬।॥	૯)=।॥	૦।≡॥	૦।	૨)૦।॥	૦।	૨।॥−।॥	૦।	૩।॥૦॥	૦।	૭॥−।॥

*શેરના ૪૦ તોલા ભારના હિસાબે.

૨૦ મણની ખાંડીના રૂપનું તોલ.

તોલ મણનું	મણ ૨૧નું			મણ ૧૬નું		મણ ૧૫નુ		મણ ૧૪નું		મણ ૧૧નું	
મણ	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર
ા	૦	૯ાા•ા	૦ા–ા	૦ા	૨ાા	૦ા	૩ા–ા	૦ા	૪ા૦ાા	૦ા	૮)≡
ાા	૦ા	૯)૦ાાા	૦)ાા	૦ાા	૫	•ાા	૬ાા≡ાાા	૦ાા	૮ાા–	૦ાાા	૬ા–ાાા
ાાા	૦ાા	૮ાા–	૦ા–ાાા	૦ાાા	૭ાા	૧	. ....	૧	૨ાાા–ાાા	૧ા	૪ાા૦ાા
૧	૦ાાા	૮)–ાા	૦)–	૧ા	......	૧ા	૩ા–ા	૧ા	૭)≡ા	૧ાાા	૨ાા≡ાાા
'	૧ાાા	૬)≡	૦)≡	૨ાા	......	૨ાા	૬ાા≡ાા	૨ાાા	૪ા૦ાા	૩ાા	૫ાા≡ા
'ાાા	....	......	......	...	.....	...	.....	.....	...	૦ા ખાંડી	
૩	૨ાાા	૪ાા૦ાા	૦)≡	૩ાાા	......	૪	......	૪ા	૧ાા≡ાાા		
•ાા	....	......	......	....	.....	... .		૦ા ખાંડી			
૩ાાા	...	......	......	....	.....	૦ા ખાંડી					
૪	૩ાાા	૨)≡	૦ા	....							
૫	ાાા	૦ા≡ાા	•ા–	૦ા ખાંડી							
૫ા	૦ા ખાંડી										

મુંબઈના તોલ પરથી મણ ૨૯ા ૬ શેરની ખાંડીઓ તૈયાર કોઠો.*

મુંબઈ તોલ	મણ ૨૯ા ૬ શેરની			મુંબઈ તોલ		મણ ૨૯ા ૬ શેરની			મુંબઈ તોલ	મણ ૨૯ા ૬ શેરની			મુંબઈ તોલ	મણ ૨૯ા ૬ શેરની		
રતલ	ખાંડી	મણ	શેર	મણ	રતલ	ખાંડી	મણ	શેર	મણ	ખાંડી	મણ	શેર	મણ	ખાંડી	મણ	શેર
૦।	....	....	૦।	....	૪	......	....	૩।।।≡।	૧	.....	૦।।	૭)≡।	૪૦	।	૨	૮।≡
૦।।	......	....	૦।≡।।।	...	૪।	......	....	૪≡	૨	......	૧।	૪।=।।।	૪૫	૧।।	૦।।	૪।≡।।।
૦।।।	..	....	।।≡।।।	....	૪।।	......	....	૪।=	૩	..	૨	૧।।=	૫૦	૧।।	૪	।।૦।।।
૧	...	....	૦।।।≡।	....	૪।।।	......	....	૪।।−।।।	૪	....	૨।।	૮।।।−।।	૬૦	૨	૦।।।	૨।।=।
૧।	.....	....	૧)≡।।	....	૫	......	....	૪।।।−।।।	૫	.. —	૩।	૬)૦।।।	૭૦	૨।	૨।।	૪।।।૦।
૧।।	.....	....	૧।≡।	....	૫।	......	....	૫)−।।	૬	.....	૪	૩।−।	૮૦	૨।।	૪।	૬।।।=
૧।।।	......	....	૧।।≡।	....	૫।।	......	....	૫।−।।	૭	...	૪।।।	૦।≡।।	૯૦	૩	૧	૮।।।≡।।।
૨	.....	.	૧।।।≡	....	૫।।।	......	....	૫।।−।।	૮	૦।	૦।	૭।।≡	૧૦૦	૩।	૩	૧)−।।
૨।	....	....	૨)≡	....	૬	......	...	૫।।।−।	૯	।	૧	૪।।।=।	૨૦૦	૬।।।	૧	૨)=।।।
૨।।	......	....	૨।=।।।	....	૬।	......	....	૬)−।	૧૦	૦।	૧।।।	૨)−।।।	૩૦૦	૧૦	૪	૩।૦।
૨।।।	..	....	૨।।=।।।	....	૬।।	......	....	૬।−	૧૫	।।	૦	૮)=।।	૪૦૦	૧૩।।	૨	૪।−।।।
૩	.....	....	૨।।।=।।	....	૬।।।	......	...	૬।।−	૨૦	૦।।	૩।।	૪)≡।।	૫૦૦	૧૭	૦)	૫।≡
૩।	.....	....	૩)=।।	૦।	... ...	......	.	૬।।। ।।।	૨૫	૦।।।	૨	૦।૦।	૧૦૦૦	૩૪	૦।	૦।।=।
૩।।	....	....	૩।=।।	૦।।	... ..	......	૦।	૩।।−।।	૩૦	૧	૦।	૬।−।	૨૦૦૦	૬૮	૦।।	૧।।।૦।
૩।।।	.....	....	૩।।=।	૦।।।	...	......	૦।।	।=।।	૩૫	૧	૩।।।	૨।=	૬૦૦૦	૧૩૬	૧	૩।।૦।।

* ખાંડી ઉપરનું તોલ ૨૦ મણની ખાંડીના રૂપથી.

ભાગ ૪ થો.

હંડ્રવેટના હિસાબ.

મુંબઇના નકી મણને ચારે ભાગી હંડ્રવેટ કરીને તેની સાથે બાકી વધેલા મણ તથા રતલ સામેલ કરીને ભાવથી હિસાબ કરવો.

દાખલો- ખાંડ મોરીસની સુરકા ૧૦ સુજ મણ ૫૮॥૪॥ રતલમાંથી બારદાન નગે રતલ ૫) લેખેના મણ ૧॥૧ બાદ બાકી નકી મણ ૫૬॥૩॥ રતલ તેના હંડ્રવેટના ૧)ના રૂ ૧૦)–૧ દોકડા લેખે શું કીંમત થશે ?

નકી મણ રતલ
૪) ૫૬॥ ૩॥(૧૪ હંડ્રવેટ
૫૬
——
૦॥ ૩॥

હં. મ. ર.
૧૪) ૦॥ ૩॥

હં. મ. ર.
૧૪) ૦॥ ૩॥
૧૦) –૧

	રૂ૦	દો૦	બ૦	હં. મ. ર.
૧૪×૧૦	૧૪૦	.....	.....	
૧૪× ૦)–	૦॥	૧૨॥	.....	૧૪—૦—૦
૧૪× ૦)૧	.....	૧૪	.....	
૦ની રીતે	૧॥	૧૩॥	૧॥	૦—૦॥–૦।
૦ પ્રમાણે	૦।	૬।	૩॥	૦—૦—૩॥

જવાબ-રૂ ૧૪૩) ૨૧॥ ૧। ૧૪ ૦॥ ૩॥

મુંબઇમાં ચાલતા મણ ૪॥ના પિકલના હિસાબ.

મુંબઇના નકી મણને ૪॥એ ભાંગી પિકલ કરીને તેની સાથે બાકી વધેલા મણ તથા રતલ સામેલ કરીને ભાવથી હિસાબ કરવો.

દાખલો—સાબુ ચોખા ગુણ ૧૦ના સુજ મણ ૫૬॥૨॥ રતલ, બારદાન મણ ૦॥ ૧ રતલ બાદ બાકી મણ ૫૬) ૧॥ રતલ તેના પિ૦ ૧)ના રૂ૨૧૬॥૦॥ લેખે શું કીમત થશે ?

નક્કી મણુ રતલ
૪ાાા) ૫૬ ૧ાાા(૧૧ પિકલ
૫૨ા
———————
૪ાાા) ૩ાાા ૧ાાા(૦ાાાપિકલ
૩ાા ૧ાાા*
———————
૦ા

પિ. મ.
૧૧ાાા ૦ા

પિ. મ.
૧૧ાાા ૦ા
× ૩ ૧૬ાા૦ાા એ હિસાબ—

	૩૦	દો૦	બ૦	પિ. મ. ર.
૧૧×૧૬	૧૭૬	......	.....	૧૧—૦—૦ના
૧૧×૦ાા	૫ાા	......	.....	
૧૧×૦)ાા	૦ા	૫ા	૨	
૦૦ની રીતે	૧૨ા	૧૪ાાા	૧ાા	૦ાાા—૦—૦ના
૦ પ્રમાણે	૦ાાા	૧૧ાાા	૦ાાા	૦ —૦ા—૦ના

જવાબ—૩૧૯૫) ૧૧) ૦ા ૧૧ાાા ૦ા ના

મુંબઈ તોલનું ચીનાઈ પિકલનું તોલ કરવાની રીત

ચીનમાં તોલ†—પિકલ કયાટી અને ટેલ વગેરેનું છે. મુંબઇ રતલ ૧૦૦ ત્યાંનું પિકલ ૦ાાા અથવા કયાટી ૭૫ની બરોબર થાય છે, એટલે ૧ રતલ ત્યાંની ૦ાાા ક્યાટી થઇ. માટે મુંબઇના તોલનું ચીનનું તોલ કરવું હોય તો મુંબઇ તોલના રતલ કરી તેના પોણા કરવાથી ત્યાંના કયાટી થશે. ક્યાટી ૧૦૦નું પિકલ ૧ માટે કયાટીની રકમમાં જમણી બાજુના છેલ્લા બે આંકડા તે ક્યાટી અને બાકી ડાબી બાજુ જે રકમ રહે તેટલા પિકલ સમજવા.

દાખલો—મુંબઇ તોલ મણુ ૨૪) ૩ રતલ તેનું ચીનાઇ તોલ કેટલું થશે ?

મુંબઇ તોલ—મણુ
૨૪)૩
× ૨૮ એ રતલ કરવાને
———
૬૭૨
+ ૩ ઉપરના
———
૬૭૫
× ૦ાાા એ પોણા કરવાને
કયાટી ૫૦૬ા થઇ.

---

* મણુ ૧) ૫ા રતલનો પી ૦ા, ૨ા૩ાા રતલનો પી ૦ાા અને ૩ાા૧ાા રતલનો પી ૦ાાા થાય છે, એટલું ધ્યાનમાં રાખવાથી પીકલ કરતાં સહેલ પડે છે.

† ચીનના તોલનું કોષ્ટક નં૦ ૩ નું આગલ આવી ગયું છે.

એમાં જમણી બાજુનાં છેલ્લા બે આંકડા ૦૬ા છે તે કયાટી અને બાકી ૫ રહે છે તે પિકલ, એટલે પિકલ ૫ ૦૬ા* કયાટી તોલ થયું. કયાટીમાં આણુપાણુ હોય તો કેટલાક તેના ટેલ કરી લખે છે. કયાટી ૧ ના ટેલ ૧૬ માટે કયાટીપર જેટલા આના હોય તેટલા ટેલ. એ પ્રમાણે ૦ા કયાટીના ટેલ ૪ થયા એટલે કયાટી ૦૬ાની ૦૬ ૪ લખેછે, પણ ભાવથી હિસાબ કરી કીમત કરવાને આગલી રીત (કયાટી ૦૬ા લખવું) વધારે સુગમ પડે છે.

કo ટેલ

ચીનાઈ તોલ પિકલ ને કયાટીની ત્યાંના ભાવથી કીમત કરવાની રીત.

અમુક તોલની અમુક ભાવે કીમત કરવાને તોલ ને ભાવનો ગુણાકાર કરવો; તે એવી રીતે કે જેટલું તોલ હોય તેની કયાટી કરવી અને તેને, જે ભાવ હોય તેના દોકડા કરીને તેથી ગુણવાથી કીમતના ફોકડા થશે. ફોકડા† ૧૦૦નો દોકડો ૧, અને દોકડા ૧૦૦નો સિક્કો (ડાલર કે ટેલ) ૧ માટે ફોકડાની રકમમાં જમણી બાજુના છેલ્લા બે આંકડા તે ફોકડા, તેની બાજુના બે આંકડા તે દોકડા અને બાકી જે રકમ રહે તે ડાલર કે ટેલ (જેથી ભાવ હોય તે) સમજવા.

દાખલો–લવિંગ સુરકા ૪ના નકી પિકલ ૫)૦૬ા કયાટી દર પિ૦ ૧)ના ડાલર ૨૫)૧૦ દોકડા લેખે શું કીમત થશે ?

---

* પિકલની કયાટી ૧૦૦ માટે પિકલની સાથે કયાટી લખવી હોય તો કયાટીના બે આંક લખવાની રીત છે. કયાટી ૦૬ા માં આગળ મીંડું છે, એ પ્રમાણે કયાટી ૧ થી ૯ સુધી લખતાં તેની આગલ મીંડું રાખવું જેથી તેની કીમત ના હિસાબ કરવો પણ સુગમ પડે છે.

† દોકડો તે ૧ નો ૧૦૦ મો ભાગ, અને ફોકડો તે દોકડાનો ૧૦૦ મો અથવા ૧ નો ૧૦૦૦ મો ભાગ, માટે દોકડા કે ફોકડા ભાવ જો ડાલરથી હોય તો ડાલરના અને ટેલથી હોય તો ટેલના સમજવા.

પીકલ ૫)૦૬ા કયાટીની કયાટી

```
            ૫૦૬।
      ×    ૨૫૧૦   ભાવના દોકડાથી
           ----
           ૫૦૬૦
          ૨૫૩૦
         ૧૦૧૨
         --------
૫૦૬×૨૫૧૦ના    ૧૨૭૦૦૬૦
૦।×૨૫૧૦ના         ૬૨૭ા
             --------
```

ફોકડા ૧૨૭૦૬૮૭ા થયા. એમાં જમણી બાજુના છેલ્લા બે આંકડા ૮૭ા છે તે ફોકડા, તેની બાજુના બે આંકડા ૦૬ છે તે દોકડા અને બાકી ૧૨૭ રહે છે તે ડાલર, એટલે ડાલર ૧૨૭) ૦૬'૮૭ા ફોકડા થયા. પણ રકમની કીમતપરના ફોકડા વિષે ત્યાં વેપારીઓમાં એવી રીત છે કે ૧થી ૫૦ ફોકડા આવે તો તે ગણત્રીમાં ન લેતાં વરતતા નથી, તેમ ૫૦થી વધારે ફોકડા હોય તો તેનો ૧ દોકડો વરતે છે. એ રીતે *ડાલર ૧૨૭)૦૭† દોકડા કીમત થય.

ભાવથી હરેક માલના થયેલા ડાલર કે ટેલના રૂપીઆ કરવા હોય તો "ચીન અને જેપાનની હુંડીના હિસાબની રીત"માં બતાવ્યા પ્રમાણે કરી લેવા.

મુંબઈ મણ ૧૦૦ ના પાકા મણ ૬૦ ના હિસાબ.

એ પરિમાણનું પાકું તોલ અને તેની કીંમત બે રીતે થય શકે છે.

૧–મુંબઇના તોલના સુરતી મણ તથા શેર કરીને તેમાંથી ૫ મો હિસ્સો બાદ કરવો એટલે તે એ પરિમાણના પાકા મણ તથા શેર થયા જેની ભાવથી કીંમત કરવી.

---

† ડાલરના દોકડા ૧૦૦ માટે ડાલરની સાથે દોકડા લખવા હોય તો દોકડાના બે આંક લખવાની રીત છે. દોકડા ૦૭ માં આગલ મીંડું છે એ પ્રમાણે દોકડા ૧ થી ૯ સુધી ડાલરની સાથે લખતાં તેની આગલ મીંડું કાયમ રાખવું જેથી અનેક રકમોનો સરવાળો કરવો હશે તો તે પણ સુગમ પડશે.

* ભાવ ટેલથી હોય તો એટલા ટેલ સમજવા. હરેક ભાવ હાંગકાંગમાં ડાલરથી અને શંઘાઈમાં ટેલથી થાય છે.

*૨-૧૦૦ના ૬૦તો-	૬૦ના ૩૬	૨૦ના ૧૨
૯૦ના ૫૪	૫૦ના ૩૦	૧૦ના ૬
૮૦ના ૪૮	૪૦ના ૨૪	૭ાના ૪ાા
૭૦ના ૪૨	૩૦ના ૧૮	૫ ના ૩

અને રાાનો ૧ાા થાય છે. એ કોઠા પ્રમાણે મુંબઈના તોલનું પાકું તોલ ઉપજાવીને ભાવથી ફાલવણી કરીને કીંમત કરવી.

દાખલો—એળીઆના નંગ ૪ના મુંબઇ મણ ૩૨ાા૫ રતલ (ખાર દાન માલમાં) તેના મણ ૧૦૦ના મણ ૬૦ પાકાને હિસાબે દર મણ ૧ના ૩ પા લેખે, (ઉપર બતાવેલી જુદી જુદી બે રીતથી) શું કીમત થશે ?

રીત ૧ લી થી—

મણ રતલ મણ શેર

૩૨ાા ૫ ના ૩૨ાા ૭)=ાા

× ૦ાાા એ સુરતી તોલ કરવાને

	મણ	શેર	તોલા
૩૨ાા×૦ાાા	૨૪ા	૫	૦
૭)=ાા×૦ાાા	૦)	૫ા=ાા	૦ા-

૨૪ાા ૦ા=ાાા ૦ા- એ સુરતી તોલ થયું.

— ૪ાાા ૬)- ૦ા≡ પાંચમો હિસ્સો

૧૯ાા ૪ા૦ાા ૦)≡ એ પાકું તોલ થયું.

× ૩ પા એ હિસાબ—

	રૂ૦	દો૦	બ૦	મણ	શેર	તો
૧૯×પા	૯૯ાાા	૦	૦	૧૯—	૦	—૦ના
૦ાા×પા	૪ાા	૧૨ાા	૦	૦ાા—	૦	—૦ના
૦ પ્રમાણે	૦ાા	૬ા	૦	૦	—૪ા૦ાા—	૦)≡ના

જવાબ—૩૧૦૨ાાા ૧૮ાાા ૦ ૧૯ાા ૪ા૦ાા ૦)≡ ના

* એ રીતથી હિસાબ કરવો ઘણો સહેલ પડે છે.

રીત ૨ જી થી— મણ રતલ
૩૨।। ૫
૧૦૦ના ૬૦ની ફાલવણી-

	મણ	રતલ
મણ ૩૦ના	૧૮	૦
મણ ૨।।ના	૧।।।	૦
રતલ ૫ના	૦	૩

૧૯।। ૩ એ પાકું તોલ થયું.
× રૂ ૫। એ ફાલવણી-

	રૂ૦	દો૦	બ૦	મણ રતલ
૧૯×૫।	૯૯।।।	૦	૦	૧૯—૦ ના
૫। નો ૦।। ભાગ	૨।।	૧૨।।	૦	૦।।—૦ ના
¶ પ્રમાણે	૦।।	૬।	૦	૦ —૩ ના

જવાબ—રૂ ૧૦૨।।। ૧૮।।। ૦ ૧૯।। ૩ના

મુંબઈ-મણ ૧ના પાકા શેર ૧૫ના તોલના હિસાબ.

એ પરિમાણ કાચા રેશમ તથા રોહીસાનાં તેલનું છે. મુંબઇના નકી મણને ૧૫એ ગુણતાં પાકા શેર અને રતલને પંદરે ગુણતાં પાકા તોલા* થાય છે. પાકા તોલાને ૨૮એ ભાગતાં પાકા શેર થાય છે. એ રીતે પાકા શેર અને તોલા કરીને ભાવથી ફાલવણી કરી હિસાબ કરવો.

દાખલો—કાચું રેશમ પેટી ૧)ના બારદાન જતાં નકી મણ ૫।।૪ રતલ દર પાકા શેરના રૂ ૨।।૦ લેખે શી કીમત થશે ?

મણ રતલ
૫।। ૪
× ૧૫
૮૨।।
રતલ ૪ના શેર
કોઠા પ્રમાણે+ ૨) ૪
૮૪।। ૪

પાકા શેર તોલા
૮૪।। ૪

શેર તોલા
૮૪।। ૪
× રૂ ૨।।૦ એ ફાલવણી-

	રૂ૦	દો૦	બ૦	શે૦ તોલા
૮૪×૨।।	૨૧૦	૦	૦	૮૪ —૦ ના
૮૪× ૦)૦।	૧।	૬।	૦	
૨।।૦ નો ૦।।	૧।	૦)।।।	૦	૦।। —૦ ના
¶ પ્રમાણે	૦।	૧૧	૦	૦ —૪ ના

જવાબ—રૂ.૨૧૨।।। ૧૮) ૦ ૮૪।। ૪ ના

* શેરના તોલા ૨૮ લેખેના

+ રતલ ૪ ને ૧૫એ ગુણતાં પાકા શેર ૨) ૪ તોલા થાય છે.

મુંબઈ તોલપરથી મણ ૧ ના પાકાશેર ૧૫ ના તોલનો કોઠો.

મુંબઇના પાકા				મુંબઇના પાકા				મુંબઇના પાકા			
મણ*	રતલ	શેર	તોલા	મણ*	રતલ	શેર	તોલા	મણ	રતલ	શેર	તોલા
...	૦।	...	૩॥।	...	૩	૧॥	૩	......	૫॥।	૩	૨।
...	૦॥	૦।	૦॥	...	૩।	૧॥	૬॥।	......	૬	૩	૬
...	૦॥।	૦।	૪।	...	૩॥	૧॥।	૩॥	......	૬।	૩।	૨॥।
...	૧	૦॥	૧	...	૩॥।	૨	૦।	......	૬॥	૩।	૬॥
...	૧।	૦॥	૪॥।	...	૪	૨	૪	......	૬॥।	૩॥	૩।
...	૧॥	૦॥।	૧॥	...	૪।	૨।	૦॥।	૦।	......	૩॥।	૦
...	૧॥।	૦॥।	૫।	...	૪॥	૨।	૪॥	૦॥	......	૭॥	૦
...	૨	૧	૨	...	૪॥।	૨॥	૧॥	૦॥।	......	૧૧।	૦
...	૨।	૧	૫॥।	...	૫	૨॥	૫	૧	......	૧૫	૦
...	૨॥	૧।	૨॥	...	૫।	૨॥।	૧॥।	......	......	......	......
...	૨॥।	૧।	૬।	...	૫॥	૨॥।	૫॥	......	......	......	......

મોતીના હિસાબ.

મોતી તોલમાં જેટલી રતી હોય તેના નકી ચવ કરવા ને પછી ભાવથી કીમત કરવી.

તોલના નકી ચવ કરવાની સમજાણ—મોતી તોલમાં જેટલી રતી હોય તેને ૧૩॥। ટકાએ ગુણવાથી જે ટકા આવે તેને ૨૪એ ભાગી ચવ કરવા, જેને મૂળ તોલ–રતીની સંખ્યાથી ગુણતાં જે આવે તે મોતી એક દાણો હોય તો તેના નકી ચવ થયા, અને મૂળ અનેક દાણા સાથે તોલ્યાં હોય તો એ ગુણાકારની સંખ્યાને દાણાની સંખ્યાથી ભાગતાં જે આવે તે પેલા બધા મોતીના નકી ચવ થયા; પણ જો મૂળ (સરખા તોલના) અનેક દાણા સાથે તોલ્યાં હોય ને તેમાંના એક દાણાના ચવ કરવા હોય તો છેલ્લે આવેલી ભાગાકારની સંખ્યાને દાણાની સંખ્યાએ ફરીથી ભાગતાં જે આવે તે તેમાંના એક દાણાના ચવ થયા.

* એ કોઠાપરથી અમુક રતલના પાકા શેર અને તોલા તઇયાર મળી શકસે.

દાખલો—મોતી તોલમાં રતી ૧૬ાાા– છે, દાણો એક, અથવા ચાર અને ચારમાંના એકના નક્કી ભાવ કેટલા કેટલા થશે ?

રતી
૧૬ાાા–
× ૧૩ાાા ટકા એ–

	ટકા	દોકડા	બદામ		રતી
૧૬ × ૧૩	૨૦૮	૦	૦	ટકા ૧૩ લેખે	૧૬ ના
૧૬ × ૦ાાા	૧૨	૦	૦	ટકા ૦ાાા લેખે	
૦ાાા × ૧૩	૯ાાા	૦	૦	ટકા ૧૩ લેખે	૦ાાા ના
૦ાાા × ૦ાાા	૦ાા	૬૧	૦	ટકા ૦ાાા લેખે	
૦)– × ૧૩ાાા	૦ાાા	૧૦ાાા	૩	ટકા ૧૩ાાા લેખે	૦)– ના

૨૪) ૨૩૧ ૧૭ ૩ (૯ાા ભાવ
૨૨૮
૩
દોકડા કરવાને × ૧૦૦
૩૦૦
તેમાં ઉપરના + ૧૭
૨૪) ૩૧૭ (૧૩ દોકડા
૩૧૨
૫
બદામ કરવાને × ૧૬
૮૦
તેમાં ઉપરની + ૩
૨૪) ૮૩ (૩ બદામ
૭૨
૧૧
વિસવાસી કરવાને × ૧૬
૨૪) ૧૭૬ (૭ વિસવાસી
૧૬૮
૨

ચવ–દો–બ–વિ

૯॥ ૧૩ ૩ ૭।

× ૧૬॥।–

						મુળ રતી એ– ચવ દો. બ. વી.
૯×૧૬	૧૪૪	૦	૦	૦	૧૬ લેખે	૯ — ૦ — ૦ — ૦
૯×૦॥।–	૭।	૬	૪	૦	૦॥।– લેખે	
૦॥×૧૬॥।–	૮।	૧૫	૧૦	૦	૧૬॥।– લેખે	૦॥ — ૦ — ૦ — ૦
દો. ૧૩×૧૬॥।–	૨	૧૮	૯	૦	૧૬॥।– લેખે	૦ — ૧૩ — ૦ — ૦
બ. ૩×૧૬॥।–	૦)	૩	૨	૭	૧૬॥।– લેખે	૦ — ૦ — ૩ — ૦
વિ. ૭×૧૬॥।–	૦)	૦)	૭।	૧	૧૬॥।– લેખે	૦ — ૦ — ૦ — ૭।
						૯॥ — ૧૩ — ૩ — ૭।

દાણા ૧નો જવાબ–૧૬૧॥૧૯)૧)૦

પણ દાણા ૪ હોયતો એ રકમને નીચે પ્રમાણે ૪એ ભાગવા–

```
                       ચવ      દોકડા   બદામ
                     ૪)૧૬૧॥    ૧૯      ૧ (૪૦। ચવ
                       ૧૬૧
                       ———
                         ૦॥
દોકડા કરવાને ×          ૧૦૦
                       ———
                         ૭૫
તેમાં ઉપરના +            ૧૯
                       ———
                     ૪) ૯૪(૨૩॥ દોકડા
                         ૯૪
                       ———
                         ૦૦
ઉપરની બદામ                ૧
વિસવાસી કરવાને ×         ૧૬
                       ———
                     ૪)  ૧૬ (૪ વિસવાસી તેની બદામ ૦।
                         ૧૬
                       ———
                         ૦૦
```

	ચવ	દોકડા	બદામ
મુળ દાણા ૪નો જવાબ–	૪૦।	૨૩॥	૦।

પણ દાણા ૪ (સરખા તોલના) સાથે તોલ્યાં હોય ને તેમાંના ૧ દાણાના ચવ કરવા હોય તો એ રકમને નીચે પ્રમાણે ૪એ ફરીથી ભાગવા–

```
                              ચવ    દોકડા  બદામ  વિ૦
                         ૪) ૪૦।    ૨૩॥     ૦।     ૦ (૧૦ ચવ
                             ૪૦
                            ----
                              ૦।
દોકડા કરવાને ×               ૧૦૦
                            -----
                              ૨૫
    તેમાં ઉપરના +             ૨૩॥
                            -----
                         ૪) ૪૮॥ (૧૨ દોકડા
                             ૪૮
                            -----
                              ૦॥
બદામ કરવાને ×                 ૧૬
                            -----
                               ૮
    તેમાં ઉપરની +              ૦।
                            -----
                         ૪)   ૮। ( ૨ બદામ
                               ૮
                            -----
                               ૦।
વિસવાસી કરવાને ×              ૧૬
                            -----
                         ૪)    ૪ (૧ વિસવાસી
                               ૪
                            -----
                               ૦
```

મુળ સરખી તોલના ૪ દાણા
સાથે તોલ્યાં હોય તો તેમાંના—

	ચવ	દોકડા	બદામ	વિ૦
દાણા ૧નો જવાબ—	૧૦	૧૨	૨	૧

નકી ચવનો ભાવથી હિસાબ કરવાની રીત.

ચવનો જે ભાવ હોય તેથી હિસાબ કરી કીમત કરવી.

દાખલો—નકી ચવ ૧૬૧॥। ૧૯) ૧ બદામ છે, દર ચવ ૧)ના રૂ ૮॥ લેખે શું કીમત થશે!

ચવ દો૦ બદામ
૧૬૧॥। ૧૯ ૧
× ભાવ રૂપીઆ ૮॥ એ હિસાબ—

	રૂપીઆ	દોકડા	બદામ	ચવ	દોકડા	બદામ
૧૬૧×૮॥	૧૩૬૮॥	•	૦	૧૬૧	—•	—૦ના
૦॥।×૮॥	૬।	૧૨॥	•	॥।	—૦	—૦ના
દો ૧૯×૮॥	૧॥	૧૧॥	•	૦	—૧૯	—૦ના
બ૦ ૧×૮॥	•	૦॥	૦॥	•	—•	—૧ના
જવાબ—રૂપીઆ	૧૩૭૬।	૨૪॥	૦॥	૧૬૧॥।	૧૯)	૧ના

ભાગ ૫ મો.

અનાજની ઘટના હિસાબ.

કેટલાક અનાજમાં ઘટ ટકા ૬ અને કેટલાકમાં ૮ સુધીનો ધારો હોય છે. ઘટ ધારા પ્રમાણે થાય તો તેનું કશું તોલ ચઢાવવું કે કાપવું પડતું નથી, પણ ધારાથી ઓછી વધુ થાયતો તેનું તોલ ચઢાવી કે કાપી નાખવામાં આવે છે.

ઘટ કાઢવાની રીત.

રકમની દરેક ગુણમાંથી સરખે હિસ્સે થોડું થોડું અનાજ કાઢી તોલવું. પછી તેને ઝટકી સાફ કરીને ફરીથી તોલતાં પ્રથમથી જે ઓછું ઉતરે તે ઘટને ૧૦૦એ ગુણી પ્રથમના મેલા તોલે ભાગતાં સો હંડ્રવેટ ઘટના ટકા, બાકી વધ્યાને ૧૦૦એ ગુણી ભાગતાં દોકડા અને તેની બાકી વધ્યાને ૧૬એ ગુણી ભાગતાં બદામ થઇ, જે ધારાની ઘટ સાથે સરખાવતાં જેટલી ઘટ ઓછી કે વધુ થાય તેથી રકમના નકી હંડ્રવેટને ગુણી ૧૦૦એ ભાગતાં આખી રકમની વધ ઘટના હંડ્રવેટ અને બાકી વધ્યા તે દોકડા થયા, જેના એક આનાના ૬। દોકડાને હિસાબે આના કરતાં જેટલા આના આવે તેના દરએક આનાના

રતલ ૭ ને હીસાબે રતલ કરી હંદ્રવેટ સાથે સામેલ કરીને રકમના નકી તોલે ઓછી ઘટ હોય તો ચઢાવીને અને વધુ ઘટ હોયતો કાપીને નકી તોલ કરવો.

દાખલો—અલસી ગુણ ૯૦ના સુજ હંદ્રવેટ ૧૭૨॥ ૧૬॥ રતલ તેમાંથી બારદાન ગુણ ૧ એ રતલ ૨॥ લેખે હંદ્રવેટ ૨)૨૩॥ રતલ જતાં બાકી હંદ્રવેટ ૧૭૦। ૨૧ રતલ તેમાંથી તપાસવા કાઢેલી તોલા ૨૩૮માં (જેને સાફ કરી તોલતાં તોલા ૨૧૯॥ રહીને) ઓછું ઉતર્યું ટકા ૧૮॥ તે મુજબ ઘટ કાપતાં તેનું નકી તોલ શું થશે ?

પ્રથમથી ઘટ ટકા ૧૮॥
× ૧૦૦
૨૩૮)૧૮૫૦ (૭॥ટકા
૧૮૪૪॥
૫॥
દોકડા કરવાને × ૧૦૦
૨૩૮) ૫૫૦ (૨। દો૦
૫૩૫॥
૧૪॥
બદામ કરવાને × ૧૬
૨૩૮) ૨૩૨ (૧બદામ
૨૩૮*

સો હંદ્રવેટે ઘટ ટકા દો. બ.
૭॥ ૨। ૧
—ધારાના ટકા ૬

ધારાથી વધારે ૧॥ ૨। ૧ ઘટ થઈ

રકમના હંદ્રવેટ રતલ
૧૭૦। ૨૧
× ઘટ ટકા ૧॥૨।૧ એ

	ટકા	દો૦	
			હં૦ ૨૦
૧૭૦×૧	૧૭૦	૦	
૧૭૦×૦॥	૮૫	૦	૧૭૦-૦ના
૧૭૦×૦।	૪૨॥	૦	
૧૭૦×૦)૨।	૩॥	૭॥	
૧૭૦×૦))૧	૦)	૧૦॥=	
૦।×૧॥૨।૧	૦।	૧૯।-	૦।-૦ના
૦૦ની રીતે;	૦।	૮)≡॥	૦-૨૧

૧૦૦)૩૦૨)૨૦॥≡(૩હં. ૧૭૦।૨૧
૩૦૦
૨
× ૧૦૦
૨૦૦
ઉપરના + ૨૦॥≡
૧૦૦)૨૨૦॥≡(૨)≡ દોકડા તેના
૨૨૦।- રતલ ૨॥
૦।=
૦

રકમના હંદ્રવેટ રતલ
૧૭૦। ૨૧
માંથી ઘટ— ૩) ૨॥ બાકી—
જવાબ નકી હંદ્રવેટ ૧૬૭॥ ૧૮॥ રતલ

* ૧ બદામે ભાગ ચઢાવતાં માત્ર ૬ ખૂટે છે, એ બહુ નાની કસર ગણતા નથી તેથી ભાગ ચઢાવ્યો છે.

હરેક પાકા અમુક તોલનું મુંબઈનું કેટલું તોલ થાય તે જોવાનો કોઠો.

પાકું તોલ		મુંબઇ ૪૨નું મુંબઇ તોલ		મુંબઇ ૪૪નું મુંબઇ તોલ		સુરતી ૪૧નું મુંબઇ તોલ		સુરતી ૪૧॥નું મુંબઇ તોલ		સુરતી ૪૨નું મુંબઇ તોલ		સુરતી ૪૩ાનું મુંબઇ તોલ		સુરતી ૪૬નું મુંબઇ તોલ	
મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર	મણ	શેર
૦)	૦।	.....	૦।	.....	૦।૦।	......	૦।-॥	...	૦।-॥	....	૦।-॥	......	૦।-।।।	......	૦।=
૦)	૦॥	......	૦॥૦।	.....	૦॥-	......	૦॥≡	....	૦॥≡	.....	૦॥≡।	......	૦॥=॥	......	૦॥≡।।।
૦)	૦।।।	.....	૦।।।૦॥	......	૦।।।-।	......	૧)૦॥	....	૧)૦॥	.....	૧)૦।।।	......	૧)-।	......	૧)-॥
૦)	૧	......	૧)૦।।।	......	૧)-।।।	......	૧।=	.....	૧।=	.....	૧।=॥	..	૧।≡	......	૧।≡॥
૦)	૨	......	૨)-॥	....	૨)≡॥	......	૨।।।	....	૨।।।	......	૨।।।-	......	૨।।।=	......	૨।।।≡
૦)	૩	....	૩)=।	.....	૩।-।	......	૪)=	....	૪)=	......	૪)≡।	......	૪।-	......	૪।=॥
૦)	૪	......	૪)≡।	......	૪।≡	......	૫॥	...	૫॥	....	૫॥=	.....	૫॥।	.....	૫॥।=
૦)	૫	.....	૫।	......	૫॥	...	૬।।।-॥	.....	૬।।।≡	......	૭	.....	૭।≡॥	....	૭।।।-॥
૦।	......	૦।	૦॥	૦।	૧	૦।	૩।=।।।	૦।	૩।।।	૦।	૬	૦।	૪।=।।।	૦।	૪॥≡।।।
૦॥	......	૦॥	૧	૦॥	૨	૦॥	૭।-॥	૦॥	૭॥	૦॥	૮	૦॥	૮।।।-॥	૦॥	૯।-।।।
૦।।।	......	૦।।।	૧॥	૦।।।	૩	૧	૧	૧	૧।	૧	૨	૧	૩।	૧	૪
૧	......	૧	૨	૧	૪	૧।	૪॥≡	૧।	૫	૧।	૬	૧।	૬॥≡	૧।	૮॥≡
૨	...	૨	૪	૨	૮	૨॥	૯।=	૨।।।	....	૨।।।	૨	૨।।।	૫।=	૨।।।	૭।=
૩	......	૩	૬	૩।	૨	૪	૪)-	૪	૫	૪	૮	૪।	૩)-	૪।	૫)-
૪	......	૪	૮	૪।	૬	૫।	૮।।।	૫॥	....	૫॥	૪	૫।।।	૦।।।	૫।।।	૪।।।
૫	......	૫।	...	૫॥	......	૬।।।	૩।≡	૬।।।	૫	૭	......	૭	૬।≡	૭।	૩।≡

ઉપલા કોઠામાં જોવાનો દાખલો—સુરતી ૪૨ના શેર ૫ નું મુંબઇ તોલ કેટલું થશે ! એમાં શેર ૫ અને સુરતી ૪૨નો સંબંધછે માટે પેહેલા કાલમમાંના શેર ૫ થી સુરતી ૪૨ના કાલમપર આવતાં શેર ૭ જોવામાં આવેછે, એટલે જવાબ—મુંબઇ શેર ૭.

જુદા જુદા દેશાવરનું મુંબઈ તોલ કેટલું ઊતરે તે જોવાના કોઠા.

દેશાવરના	૩૭॥ તોલા ભારના શેરનું મુંબઈ તોલ			૩૮ તોલા ભારના શેરનું મુંબઈ તોલ			૩૮॥ તોલા ભારના શેરનું મુંબઈ તોલ			૩૯ તોલા ભારના શેરનું મુંબઈ તોલ		
મણ	મણ	શેર	તો.	મણ	શેર	તો.	મણ	શેર	તો.	મણ	શેર	તો.
૦।	૦।	૨॥	૫॥	૦।	૨॥।	૦॥।	૦।	૨॥।	૫॥।	૦।	૩	૧
૦॥	૦॥	૫।	૧।	૦॥	૫॥	૧॥	૦॥	૫॥।	૧॥।	૦॥	૬	૨
૦॥।	૧	૦॥।	૬॥।	૧	૧।	૨।	૧	૧॥	૭॥	૧	૨	૩
૧	૧।	૩।	૨॥	૧।	૪	૩	૧।	૪॥	૩॥	૧।	૫	૪
૨	૨॥	૦)	૫	૨॥।	૧	૬	૨॥।	૨	૭	૨॥।	૩	૮
૩	૪	૩॥	૭॥	૪	૫	૯	૪	૬॥।	૦॥।	૪।	૧।	૯।
૪	૫॥	૦।	૦।	૫॥	૨।	૨।	૫॥।	૪।	૪।	૫॥।	૬।	૬।
૫	૬॥।	૩॥।	૨॥।	૬॥।	૬।	૬।	૭	૧॥।	૭॥।	૭	૪॥	૦॥
૧૦	૧૩॥।	૦॥	૫॥	૧૩॥।	૫॥।	૦॥।	૧૪	૩॥	૫॥।	૧૪।	૨	૧
૨૦	૨૭॥	૧।	૧।	૨૭॥।	૪॥	૧॥	૨૮।	૦॥।	૧॥।	૨૪॥	૪	૨
૩૦	૪૧।	૧॥।	૬॥।	૪૧॥।	૩।	૨।	૪૨।	૪॥	૭॥	૪૨॥।	૬	૩
૪૦	૫૫	૨॥	૨॥	૫૫॥।	૨	૩	૫૬॥	૧॥	૩॥	૫૭।	૧	૪
૫૦	૬૮॥।	૩	૮	૬૯॥।	૦॥।	૩॥।	૭૦॥	૫।	૯।	૭૧।	૩	૫
૧૦૦	૧૩૭॥	૬।	૬।	૧૩૯॥	૧॥	૭॥	૧૪૧।	૩॥।	૮॥।	૧૪૩	૬।	૦।

દેશાવરના	૪૦ તોલા ભારના શેરનું મુંબઈ તોલ			૮૦ તોલા ભારના શેરનું મુંબઈ તોલ			૮૪ તોલા ભારના શેરનું મુંબઈ તોલ		
મણ	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા
૦।	૦।	૩।	૧।	૦॥	૬।	૨॥।	૦॥।	૦॥	૩॥।
૦॥	૦॥	૬॥	૨॥।	૧।	૬	૫॥	૧॥	૧	૭॥।
૦॥।	૧	૨॥।	૪	૨	૫॥	૮	૨।	૧॥।	૧૧।
૧	૧।	૬	૫॥।	૨॥।	૫।	૧।	૩	૨।	૫।
૨	૨॥।	૫।	૧।	૫॥।	૩॥	૨॥	૬	૪॥।	૧૧
૩	૪।	૪।	૬॥।	૮॥।	૧॥।	૩॥।	૯।	૦)	૭।
૪	૫॥।	૩॥	૨॥	૧૧॥।	૦)	૫	૧૨।	૨॥	૩।
૫	૭।	૨॥	૮	૧૪॥	૫।	૬।	૧૫।	૪॥।	૯
૧૦	૧૪॥।	૫।	૬।	૨૯।	૩॥।	૨॥।	૩૦॥।	૨॥।	૮
૨૦	૨૯।	૩॥।	૬॥।	૫૮॥।	૦॥	૫॥	૬૧॥	૫॥।	૬॥।
૩૦	૪૪	૨	૯	૮૮	૪।	૮।	૯૨॥	૧॥।	૪॥।
૪૦	૫૮॥।	૦॥	૫॥	૧૧૭॥	૧।	૧।	૧૨૩।	૩॥।	૩।
૫૦	૭૩।	૬	૨	૧૪૬॥।	૫	૪	૧૫૪	૬॥।	૧।
૧૦૦	૧૪૬॥।	૫	૪	૨૯૩॥।	૩	૮	૩૦૮।	૬॥	૩

ઊપલા કોઠામાં જોવાનો દાખલો—૮૦ તોલા ભારના શેરનું (દેશાવરી) તોલ મણ ૪નું મુંબઈ તોલ કેટલું થશે ? એમાં તોલા ૮૦ અને મણ ૪)નો સંબંધ છે માટે પેહેલા કાલમમાંના મણ ૪થી ૮૦ તોલાના કાલમપર આવતાં મણ ૧૧॥।૦)૫ જોવામાં આવેછે, એટલે જવાબ—મુંબઈ તોલ મણ ૧૧॥। ૦) ૫ તોલા.

મુંબઈનું તોલ દેશાવર ખાતે કેટલું ઊતરે તે જોવાનો કોઠો.

મુંબઈ મણ	૩૭॥ તોલા ભારના શેરથી			૩૮ તોલા ભારના શેરથી			૩૮॥ તોલા ભારના શેરથી		
	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા
૦।		૭।	૦।–॥।		૭	૬)≡॥।		૭	૨॥≡॥।
૦॥	૦।	૪॥	૦॥≡।	૦।	૪।	૨॥≡॥	૦।	૪	૫।≡॥
૦॥।	૦॥	૧॥।	૧)–।	૦॥	૧।	૯)≡।	૦॥	૧	૮)≡।
૧	૦॥	૯	૧।≡	૦॥	૮॥	૫॥≡	૦॥	૮।	૧।–
૨	૧।	૮	૨॥≈	૧।	૭।	૨।≈	૧।	૬॥	૨।≈
૩	૨	૭	૪।–	૨	૫॥।	૮।–	૨	૪॥।	૩॥≡
૪	૨॥।	૬	૫॥।	૨॥।	૪॥	૪॥।	૨॥।	૩	૫॥
૫	૩॥	૫	૭)≡	૩॥	૩।	૧)≡	૩॥	૧।	૬॥–
૧૦	૭।	૦।	૫	૭	૬॥	૨।≈	૭	૨॥।	૩॥।
૧૫	૧૦॥।	૫॥	૨॥।–	૧૦॥	૯॥	૩॥–	૧૦॥	૪।	૦॥
૨૦	૧૪॥	૦॥।	૦॥≈	૧૪।	૩	૪॥।	૧૪	૫॥	૭)–
૨૫	૧૮	૫॥।	૭॥–	૧૭॥	૬।	૫॥≡	૧૭॥	૭	૪)–
૫૦	૩૬।	૧॥।	૬।	૩૫॥।	૨॥।	૨।≡	૩૫।	૪	૮
૧૦૦	૭૨॥	૩॥।	૩)≈	૭૧॥	૫॥	૪॥।	૭૦॥	૮।	૬।≈

મુંબઈ મણ	૩૯ તોલા ભારના શેરથી			૪૦ તોલા ભારના શેરથી			૮૦ તોલા ભારના શેરથી		૮૪ તોલા ભારના શેરથી	
	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	તોલા	મણ	શેર	મણ	શેર
૦।		૬॥।	૮॥≡॥।		૬॥।	૨)≡॥।		૩।≈॥		૩)≡॥।
૦॥	૦।	૩॥।	૮)≡॥	૦।	૩॥	૪।≡॥		૬॥।–		૬।≡॥।
૦॥।	૦॥	૦॥।	૭।≡।	૦॥	૦।	૬॥≡।	૦।	૦)≡।		૯।≡॥
૧	૦॥	૭॥।	૬॥≡	૦॥	૭	૮॥≡	૦।	૩॥–॥	૦।	૨॥≡॥
૨	૧।	૫॥।	૩॥≈	૧।	૪।	૭॥≈	૦॥	૭)≡॥	૦॥	૫॥≈॥।
૩	૨	૩॥।	૦॥–	૨	૨॥	૬॥।–	૧	૦॥–।	૦॥।	૮॥≡।
૪	૨॥	૧॥	૭।	૨॥	૮।	૫॥	૧।	૪।≡।	૧।	૧॥–॥।
૫	૩॥	૯॥	૪)≡	૩।	૬	૪॥≡	૧॥	૮)–	૧॥	૯॥–
૧૦	૬॥।	૯	૮।≈	૬॥	૨	૯।≈	૩।	૬)≈	૩	૯॥≈।
૧૫	૧૦।	૮॥।	૨॥।–	૧૦	૮।	૪)–	૫	૪)≈॥।	૪॥।	૪।≡।
૨૦	૧૩॥।	૮।	૭	૧૩॥	૪।	૮॥।	૬॥।	૨)≡॥।	૬।	૯।૦।
૨૫	૧૭।	૮	૧॥≡	૧૭	૦॥	૩।≡	૮॥	૦।)॥।	૮	૪)–।
૫૦	૩૪॥।	૬	૩)≈	૩૪	૧	૬॥≈	૧૭	૦॥–।	૧૬	૮)≈॥।
૧૦૦	૬૯॥।	૨	૬।	૬૮	૨।	૩॥।	૩૪	૧)=॥।	૩૨।	૬।–॥

ઉપલા કોઠામાં જોવાનો દાખલો:-મુંબઈના મણ ૩ નું ૪૦ તોલા ભારના શેરનું તોલ કેટલું થશે? એમાં મણ ૩ અને ૪૦ તોલાનો સંબંધ છે માટે પહેલા કાલમમાંના મણ ૩ થી ૪૦ તોલાના કાલમપર આવતાં મણ ૨)૨॥૬॥।– જોવામાં આવે છે, એટલે જવાબ–(૪૦ તોલા ભારના શેરનું તોલ) મણ ૨)૨॥૬॥।– તોલા.

મુંબઈના મણ ૬ની કોથળોના હિસાબ.

મુંબઈના નકી મણને ૬એ ભાગી ગુણો કરવી અને બાકી વધેલા મણ તથા રતલને તેની સાથે સામેલ કરી ભાવથી ફાલવણી કરીને કીમત કરવી.

દાખલો—ખાંડ બંગાળી ગુણ ૧૦ સુજ મણ ૫૨ાા૦ાા બારદાન ગુણ ૧ કે રતલ ૨ાા લેખે, દર ગુણ ૧ના ૩૨૪ાા૧ લેખે શી કીમત થશે.

	સુજ	મણ	રતલ
		૫૨ાા	૦ાા
બારદાન—		૦ાા	૪
ગુણ કરવાને ÷		૬)૫૧ાા	૩ાા
	ગુણ	૮ાા ૦ાા	૩ાા
×		૨૪ાા૧	

એ ફાલવણી—

	રૂ૦	દો૦	બ૦	ગુ–મ –ર
૮ાા×૨૪ાા૧	૨૦૮ા	૮ાા	૦	૮ાા–૦ –૦ ના
ગુણનો ૧૨મો ભાગ	૨	૪ા	૦	૦ –૦ાા–૦ ના
મણ ૦ાાનો ૪થો ભાગ	૦ાા	૧	૧	૦ –૦ –૩ાાના

જવાબ—રૂ ૨૧૦ાાા ૧૩ાાા ૧ ૮ાા ૦ાા૩ાાના

નાળીએરના હિસાબ.

ગોવાઇ નાળીએરનો હજાર નંગ ૧૧૦૦નો અને દેવાઇ પાણીચા વ૦નો હજાર નંગ ૧૨૫૦નો છે. નંગ ૧૧૦૦ના એક હજારની પાકી રકમ કરવાને મૂળ કાચા નંગની સંખ્યાપર મીંડું ચઢાવી ૧૧એ ભાગવું અને નંગ ૧૨૫૦ના એક હજારની પાકી રકમ કરવાને મૂળ કાચા નંગની સંખ્યામાંથી તેનો ૫ મો ભાગ બાદ કરવો.

દાખલો—નાળીએર મૂળ નંગ ૧૬૪૩૦ છે તેના ૧૧૦૦ના એક હજાર લેખે તથા ૧૨૫૦ના એક હજાર લેખે પાકા નંગ કેટલા કેટલા થશે?

હિસાબ ૧૧૦૦ના એક હજારનો
નંગ–૧૬૪૩૦ તે પર મીંડુ ચઢાવતાં
÷ ૧૧) ૧૬૪૩૦૦
જવાબ–પાકા નંગ ૧૪૯૩૬ા*

હિસાબ ૧૨૫૦ના એક હજારનો
નંગ– ૧૬૪૩૦
૫ મો ભાગ– ૩૨૮૬
જવાબ–પાકા નંગ ૧૩૧૪૪

---

* ૧૧ એ ભાગતાં છેલ્લે ૧ા શેષ વધ્યા આવે છે, એવી નજીવી કસર રકમમાં ગણતા નથી.

નાળીએરની કીમત કરવાના હિસાબની રીત.

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે કાચા નંગના પાકા નંગ કીધા પછી ભાવથી ફાલવણી કરીને તેની કીમત થઇ શકેછે, પણ તે રીતે હિસાબ કરતાં ઘણી લંબાણ થાય છે માટે પાકા નંગ કીધા પછી તેની કીમત કરવાની સહેલી રીત એ છે કે પાકા નંગની સંખ્યાને હજારનો જે ભાવ હોય તેથી ગુણાકાર કરવો ને જે સંખ્યા આવે તેમાં જમણી બાજુનો છેલ્લો આંકડો તે દશાંશ, તેની બાજુના બે આંકડા તે દોકડા અને બાકી જે રકમ રહે તે રૂપીઆ સમજવા.

દાખલો—નાળીએર પાકા નંગ ૧૪૯૩૬। તેની દર હજાર એકના ૩૨૫)- લેખે શી કીમત થશે ?

પાકા નંગ
૧૪૯૩૬।
× ૩ ૨૫)-

૧૪૯૩૬ × ૨૫ { ૭૪૬૮૦
૨૯૮૭૨
૧૪૯૩૬ × ૦)- ૯૩૩॥
০। × ૨૫)- ૬।০।

૩૭૪૩૩૯॥।০ એમાં જમણી બાજુનો છેલ્લો આંકડો ૯॥।০ તે દશાંશ*, તેની બાજુના બે આંકડા ૩૩ છે તે દોકડા અને બાકી ૩૭૪ રહેછે તે રૂપીઆ, એટલે (એમાં દશાંશ ૯॥।০ છે તેનો દોકડો ૧, દોકડા ૩૩માં સામેલ કરતાં) જવાબ—રૂપીઆ ૩૭૪)૩૪ દોકડા, કીમત થઇ.

વેપારીઓની ચોરસ લાકડાંના હિસાબની રીત.

ચોરસ લાકડાં બીમ ભારવટ વગેરેની જાડાઇ અને પહોળાઇના ઇંચનો ગુણાકાર કરીને લાકડું ૧ હોયતો તે એકની લંબાઇના ફીટ અને એક સરખી જાડાઇ પહોળાઇના અનેક નંગ હોય તો તે બધા

---

* આ ઠેકાણે દશાંશ ૧૦ નો એક દોકડો થાય છે તે પ્રમાણે ૭॥ નો ০॥, ૫ નો ০। અને ૨॥ નો ০। દોકડો એ હિસાબે દશાંશનું દોકડાની સાથે સામેલ કરી લેવું.

બંગની લંબાઇના એકંદર ફીટે ગુણતાં તેના સ્કુવેર ઇંચ થાય છે. પણ જાડાઇ કે પહોળાઇમાં એક બીજાથી વધારે કે ઓછા ઇંચના અનેક નંગના સ્કુવેર ઇંચ કરવા હોય તો દરેક લાકડાંના જુદા જુદા સ્કુવેર ઇંચ કરીને તેનો સરવાળો કરી લેવો. સ્કુવેર ઇંચની રકમને ૧૨એ ભાગવાથી સ્કુવેર ફીટ, સ્કુવેર ફીટને ૧૨ એ ભાગવાથી કયુબિક ફીટ અને કયુબિક ફીટને ૫૦એ ભાગવાથી ટન થાય છે, માટે સ્કુવેર ઇંચમ થી ટન કરવાને સેહેલી રીત એ છે કે સ્કુવેર ઇંચની રકમને ૭૨૦૦ એ ભાગી ટન, બાકી વધ્યાને ૧૪૪ એ ભાગી કયુબિક ફીટ, તેની બાકી વધ્યાને ૧૨ એ ભાગી સ્કુવેર ફીટ કરવા અને તેની બાકી વધ્યા તે સ્કુવેર ઇંચ રહે છે. એ રીતે લાકડાંના ટન વગેરે કરી ભાવથી કીમત કરવી.

દાખલો—સાગવાન બીમ ૧ લાંબો ફીટ ૨૨, જાડો ઇંચ ૧૩ અને પહોળો ઇંચ ૧૪છે, તેની દર ટન ૧ ના રૂ ૭૫) લેખે શી કીમત થશે?

જાડાઇ ઇંચ

```
     ૧૩
×    ૧૪
   ----
    ૧૮૨
×    ૨૨
   ----
૭૨૦૦)૪૦૦૪(૦॥ ટન
     ૩૬૦૦
     ----
 ૧૪૪)૪૦૪(૨ કયુબિક ફીટ
     ૨૮૮
     ----
  ૧૨) ૧૧૬(૯ સ્કુવેર ફીટ
      ૧૦૮
      ----
        ૮ સ્કુવર ઇંચ
ટન ૦॥ ૨–૯–૮ સ્કુવેર ઇંચ
```

```
      ટન  કયુબિક ફીટ  સ્કુવેર ફીટ  સ્કુવેર ઇંચ
      ૦॥——૨——૯——૮
×     ૭૫                      એ હિસાબ—
```

	રૂ	દો	
૦॥×૭૫	૩૭॥	૦	ટન ૦॥–૦–૦–૦
૦૦ની રીતે	૩	૦	ટન ૦–૨–૦–૦
૦૦ … …	૧	૧૩॥	ટન ૦–૦–૯–૦
¶ પ્રમાણે	૦)	૮।	ટન ૦–૦–૦–૮

જવાબ—રૂ ૪૧॥૨૦॥ ટન ૦॥–૨–૯–૮

ગોળ લાકડાંના હિસાબ.

ગોળ લાકડાં વચમાંથી* ગોળાઇમાં જેટલા તસુ હોય તેને ૪ એ ભાગતાં જે સંખ્યા આવે તેને તેજ સંખ્યાએ ગુણાકાર કરીને તેને લાક

* લાકડું ૮ ગજ લાંબુ હોય તો ચાર ચાર ગજ બેઉ બાજુએ મુકીને વચેથી ભરવું.

કું ૧ હોય તો તે એકની લંબાઇના ગજે અને (એક સરખી ગોળાઇના) અનેક નંગ હોય તો તે બધાં નંગની લંબાઇના એકંદર ગજે ગુણતાં તેની વિસવાસી થાય છે. પણ ગોળાઇમાં એક બીજાથી વધારે કે ઓછા તસુના અનેક નંગની વિસવાસી કરવી હોય તો તેમાંનાં દરેક લાકડાંની જુદી જુદી વિસવાસી કરીને તેનો સરવાળો કરી લેવો. વિસવાસીની રકમને ૨૪ એ ભાગી વસા, ને વસાને ૨૪ એ ભાગી ખાંડી કરીને તેની સાથે બાકી વધેલા વસા અને વિસવાસી સામેલ કરી ભાવથી કીમત કરવી.

દાખલો-ગોળ લાકડું ૧ લાંબુ ગજ ૧૮ અને ગોળાઇમાં તસુ ૩૮ દર ખાંડી ૧ ના રૂ ૨૨॥ લેખે શી કીમત થશે?

ખાંડી કરવાને—
ગોળાઇ તસુ
૪) ૩૮
—
૯॥
× તેજ સંખ્યા ૯॥ એ
—
૯૦।
× લંબાઇ ગજ ૧૮ એ
૨૪) ૧૬૨૪॥(૬૭ વસા
૧૬૦૮
—
૧૬॥ વિસવાસી

ઉપલા વસા વિસવાસી
÷ ૨૪)૬૭ ૧૬॥ (૨॥ ખાંડી
૬૬
—
૧ ૧૬॥ વિસવાસી

ખાંડી વસા વિ
૨॥ ૧ ૧૬॥

તેની કીંમત કરવાને—

	ખાંડી	વસા	વિસવાસી
	૨॥	૧	૧૬॥
× ૩૦	૨૨॥		એ હિસાબ—
	૩૦	૬૦	ખાં. વ. વિ.
૨×૨૨॥	૪૫	૦	૨ —૦—૦
ખાંડીનો ০॥	૧૬॥	૧૨॥	০॥—૦—૦
০૦ની રીતે	০॥	૧૮॥	૦ —૧—૦
০૦........	০॥	૧૨॥	૦ —૦—૧૬
¶ પ્રમાણે	০)	૨	૦ —૦—০॥

જવાબ—૨૬ા ૨০॥ ૨॥ ૧-૧૬॥

નોલ વિષે.

વહાણ કે સ્ટીમરના નોલનો ભાવ-માલ પ્રમાણે ન્હાના મ્હોટા દાગીને અથવા મુંબઇની ચેમ્બર ઑફ કામર્સે* નક્કી કીધેલા પ્રમાણે

*વેપારી મંડલ

મુજબ મેઝરમેન્ટ* કે વજનના ટને થાય છે. ચેમ્બરના ધોરણ પ્રમાણે ટન-મેઝરમેન્ટનો વહાણનો ૫૦ અને સ્ટીમરનો ૪૦ કયુબિક ફીટનો, અને તોલનો નીચે પ્રમાણે જુદા જુદા માલનો ઓછા વધુ હંડ્રવેટનો છે—

ચેમ્બરનો તોલના ટન પ્રમાણનો કોઠો.

માલ.		બંધામણ	સ્ટીમરનો ટન પ્રમાણે
અનાજ.			
ઘઉં	Wheat	ગુણમાં	હં. ૧૮
ચણા	Gram	–	૧૭
ચોખા	Rice	–	૧૮
જવ	Barley	–	૧૫
જુવાર	Jawaree... ...	–	૧૮
ડાર ભરડેલી ..	Dall crushed ...	–	૧૭
બાજરી	Bajri	–	૧૮
ભાત	Paddy	–	૧૩
ભુસો–કુંડો ...	Bran	–	૮–૧૦
મકાઇ	Maize	–	૧૬
મસુર	Mussoor ...	–	૨૦
લાંગ	Lang	–	૧૮
લાંગ ભરડેલી ...	Lang crushed...	–	૧૭
લોટ	Flour	–	૧૮
લોટનો રવો... ...	„ Middlings...	–	૧૨
બીયાં.			
અલસી	Linseed ...	–	૧૬
એરંડી-કાનપોરી	Castor-seed ...		૧૦
એરંડી–બીજી જાત...	......		૧૩
કપાસીઆ	Cotton Seed ...		૧૩
કપાસીઆ–સાફ કીધેલા	„ cleaned ...	ગુણમાં	૧૫
ખસખસ હં. ૧॥ની...	Poppy Seed ..	સિંગલ ગુણમાં	૧૬
„ હં. ૧॥ની...		ડબલ ગુણમાં	૧૩
„ હં. ૧।ની ..		સિંગલ કે ડબલ	૧૪
ભોંયસીંગ દાણા ...	Ground nuts Shelled ...		૧૩

માલ		બંધામણ	સ્ટીમરનો ટન પ્રમાણ
ભોંયસીંગ ...	„ unshelled		હં. ૬
મવડાના બીયાં ...	Mowra Seed ...	ગુણમાં	૧૩
મેથી	Fenugreek seed		૧૭
તલ	Teel		૧૫
રાઇ	Mustor Seed ...		૧૬
સરસવ	Rape Seed ...		૧૬
કિચાણું.			
આમલી	Tamarinds ...		૧૫
ઇસસ	Gum Olibanum.	ગુણમાં	૧૩
કપુરકાચરી	Zedory		૧૬
કપુર ચીની... ...	Pimento		૧૨
કોસંબો	Safflower... ..	ગુણમાં	૮
કોસંબોના બીયાં ..	„ Seed ...	–	૧૩
કાકમરીના બીયાં ...	Coculus indicus.	–	૧૩
કાથો	Cutch or Terra Japonica ...	ગુણ કે કરંડીયામાં	૧૩
કાફી	Coffee	ગુણ કે સુરકામાં	૧૪
કુલીજન	Galingals ...		૧૦
કોકો	Cocoa	ગુણમાં	૧૦
કોપરૂં	Copra	સુડા કે ગુણમાં	૮
કોપરાના કટકા ...	„ Cut... ...	ગુણમાં	૧૧
કોલમ	Colombo Roots..	–	૮
ખોરાસાની-બીયાં ...	Niger Seed ...		૧૪
ગુંધર	Gum...	ડબલ ગુણમાં	૧૭
ઘાંસનાં બીયાં ...	Weed-Seed ...	ગુણમાં	૧૦
ચીની કબાલા ..	Cubebs		૧૦
ઝેરી કચુરો ...	Nux Vomica ...	ગુણમાં	૧૩
ટંકણખાર	Borax	–	૧૬
નવસાગર	Salammoniac ...	–	૧૫
ફટકડી	Alum	–	૧૬
મંજીઠ	Madder Roots...	ગુણ કે બંડલમાં	૮
મરી	Pepper	ગુણમાં	૧૩
મવડાના ફુલ ...	Mowra flowers...		૧૮

માલ		બંધામણ	સ્ટીમરનો ટન પ્રમાણ
માજુફલ	Galls	ગુણુમાં	હ.૧૩
મીઠું	Salt		બં.મણુ૨૮
લવંગ	Cloves	ગુણુ કે સુરકામાં	હ. ૮
વરીયારી	Fennel Seed ...		૧૦
સાજીખાર	Barrilla		૧૬
સુંઠ...	Ginger dry ..	ગુણુમાં	૧૦
સુરોખાર	Saltpetre... ...		૨૦
સોનામુખી	Senna	—	૫
સોપારી	Betelnut	—	૧૩
હરડા	Myrabolams ...		૧૩
હલદર	Turmeric	ગુણુમાં	૧૧
લાકડાં.			
અબનુસ વાંકું ચુંકું...	Black wood ...		૧૬
નેતર	Canes Rattans..	ખડલમાં	૧૩
પતંગ	Sapan wood ...		૧૧
રતાંજલી	Red wood ..		૧૨
વંજી	Whangees (vide) canes		૧૨
સીસમ વાંકું ચુકું...	Ebony		૧૬
સુખડ	Sandal wood ...		૧૧
સીંગડાં			
અણી કોઇબી જાતની	Tips of any kind		૧૨
ગાયના	Cow horns ...	છુટા	૧૨
ભેંસના	Buffalo horns...	—	૧૪
સાવરના	Deer horns ...	—	૬
બીજી જણસો.			
ભેંસના	Buffalo horns ...	બંડલમાં	૬
સાવરના	Deer horns ..	—	૬
અફીમ	Opium	પેટીમાં	દર પેટી
અબરક	Talc		હ.૧૬
કોડી	Cowries	ગુણુમાં	૧૯
કાથો	Coir...	બંડલ કે છુટો	૫
કોલસા	Coals		૮
ખજુર	Dates Wet ...		૧૬

માલ		બંધામણ	સ્ટીમરમાં ટન પ્રમાણ
ખાંડ	Sugar	ડબલ ગુણમાં	હં ૧૫
ખારક	Dates dry		૧૩
છીપ	M O, Pshells ...	ગુણમાં	૧૬
નગદી	Bullion	કીમતપર	સેંકડે
પ્લમ્બેગો ધાતુ ..	Plumbago ...	ગુણમાં	હં.૧૬
પરવાળા વગર સાફ કીધેલા	Coral Rough ...	ગુણમાં	૧૬
રેશમ	Silk	બંડલમાં	૮
લોખંડ જુનું ...	Iron Old		૨૦
લોખંડ સળીયા પાટા..	, Rails		૨૦
શંખલા	Shells Rough ...	ગુણમાં	૧૬
સણ	Hemp ...	છુટા કે બંડલમાં	૫
હાડકાં-પીસેલા ...	Bone Mill-dust...		૨૦
હાડકાં કશ્ડ... ..	Bones crushed...	ગુણમાં	૧૧-૧૭
હાડકાં	„	છુટાં	૧૭
હાથી દાંત	Elephant Teeth..	છુટું	૧૬
હાથી દાંત	„	બંડલમાં	૧૪

માલના ટન તથા તેના નોલનો હિસાબ કરવાની રીત

તોલના ટનનો હિસાબ હોયતો—માલના કુલે હંદ્રવેટની સંખ્યાને જેટલા હંદ્રવેટનો ટન હોય તેટલાએ ભાગતાં ટન કરવા, જેની સાથે બાકી વધ્યા હંદ્રવેટ વગેરે સામેલ કરી ભાવથી ફાલવણી કરીને હિસાબ કરવો.

દાખલો—હરડાં ગુણ ૫૦૦ હંદ્રવેટ ૭૮૬॥। તેના સ્ટીમરના નોલની દર ટન ૧ની શીલીંગ ૧૬। લેખે શી કીંમત થશે?

ટન કરવાને—

હંદ્રવેટ

૧૬)૭૮૬॥।(૪૯ ટન

૭૮૪

વધ્યા ૨॥। હંદ્રવેટ

ટન	હં०
૪૯	૨॥।

તેના નોલની કીમત કરવાને—

ટન હંદ્ર.

૪૯ ૨॥।

× ભાવ શી०* ૧૬।

એ હિસાબ—

	પોંડ	શી०	પેન્સ	ટન હં०
૪૯×૧૬	૩૯	૪	०	} ૪૯—०
૪૯×૦।	०	૧૨	૩	
૧૬।નો ૮ મો ભાગ	०	૨	०।=	०—૨
ાં પ્રમાણે	०	०	૯)=	०—०॥।
જવાબ—પોંડ	૩૯	૧૯	०॥	૪૯ ૨॥।

મેજરના ટનનો હિસાબ હોયતો—દાગીનાની લંબાઇ અને પહોળાઇના ઇંચના ગુણાકારને ઉંચાઇના ઇંચે ગુણતાં કયુબિક ઇંચ થાય છે. અનેક દાગીના એકસરખા માપના હોય તો તેમાંના એકના કયુબિક ઇંચ કરી તેને દાગીનાની સંખ્યાએ ગુણાકાર અને જુદા જુદા માપના હોવતો દરેકના જુદા જુદા કયુબિક ઇંચ કરી તેનો સરવાળો કરી લેવો. કયુબિક ઇંચની રકમને ૧૭૨૮એ ભાગવાથી કયુબિક ફીટ, કયુબિક ફીટને વહાણનું પ્રમાણ હોય તો ૫૦એ અને સ્ટીમરનું પ્રમાણ હોય તો ૪૦એ ભાગવાથી ટન, અને કયુબિક ઇંચમાંથી બાકી વધ્યાને ૧૨એ ગુણી ૧૭૨૮ ભાગવાથી ઇંચ† થાય છે‡ પણ ટન વગેરે કરવાને સેહેલી રીત એ છે કે કયુબિક ઇંચની રકમને વહાણનું પ્ર-

---

† ફુટના ૧૨ ઇંચ પ્રમાણેના.

‡ તેમાંથી વધયા શેષની કસર રકમના હિસાબમાં ગણવામાં લેતા નથી.

* જો નોલનો ભાવ રૂપીઆથી હોવતો હિસાબ રૂપીઆ આના પઇથી કરવો.

માણુ હોય તો ૮૬૪૦એ અને સ્ટીમર-પ્રમાણુ હોય તો ૬૫૧૨૦એ ભાગી ટન, બાકી વધ્યાને ૧૭૨૮એ ભાગી ક્યુબિક ફીટ અને તેની બાકી વધ્યાને ૧૪૪એ ભાગી ઇંચ કરવા. એ રીતે દાગીનાના ટન વગેરે કરી ભાવથી ફાલવણી કરીને કીંમત કરવી.

દાખલો—

પેટી	લાંબી		પહોળી		ઉંચી	
	ફીટ	ઇંચ	ફીટ	ઇંચ	ફીટ	ઇંચ
૮	૩	૫	૨	૨	૨	૩॥

તેના સ્ટીમર પ્રમાણુના દર ટન ૧નો નોલ શીલીંગ ૧૬ા લેખે શી કીંમત થશે ?

ટન કરવાને—

	લંબાઇ	પહોળાઇ	ઉંચાઇ
	૩—૫	૨—૨	૨—૩॥ તેના—
ઇંચ	૪૧	૨૬	૨૭॥

```
ઇંચ   ૪૧
×     ૨૬
    ------
    ૧૦૬૬
×     ૨૭॥
    ------
    ૨૯૩૧૫
× પેટી    ૮
    ------
૬૫૧૨૦) ૨૩૪૫૨૦ (૩ ટન
       ૧૯૫૩૬૦
       ------
૧૭૨૮)   ૯૮૮૦ (૫॥ ક્યુ૦ ફીટ
        ૯૫૦૪
        ----
૧૪૪)     ૩૭૬ (૨॥ ક્યુ૦ ઇંચ
         ૩૬૦
         ---
          ૧૬ શેષ વધ્યા
           *
```

ટન—ક્યુ૦ફીટ—ક્યુ૦ઇંચ
૩ ૫॥ ૨॥ થયા

*એવી કસર મુકી દેવામાં અથવા ભાગાકારમાં ૦ ઇંચ વધારી દેવામાં આવે છે

તેના તોલની કીંમત કરવાને—

ટન કં૦ફીટ કં૦ઈંચ
૩ ૫ ૨

× ભાવ શી૦ ૧૬ા એ હિસાબ—

	પૌંડ	શી૦	પેન્સ	ટન	કં૦ફીટ	કં૦ઈંચ
૩ × ૧૬ા	૨	૮	૫	૩ —	૦ —	૦ ના
૧૬ા નો ૦। ભાગ	૦	૪	૦॥	૦। —	૦ —	૦ ના
૦।નો ૦ા ભાગ	૦	૨	૦।=	૦ —	૫ —	૦ ના
ફીટ ૫નો ૧૦મો ભાગ	૦	૦	૨।	૦ —	૦ા —	૦ ના
¶ પ્રમાણે	૦	૦	૧)૦।	૦ —	૦ —	૨ા ના
જવાબ—પૌંડ	૨	૧૫	૧ા—।	૩	૫	૨ા ના

ભાગ ૬ ઠો

મુસારો એટલે પગારના હિસાબની રીત*

જેટલા રૂપીઆનો મહિને પગાર હોય તે વડે જેટલા દિવસનુ કરવું હોય તેને ગુણીને તે ગુણાકાર ઉપર એક શુન્ય ચઢાવીને તેને ત્રણે ભાગવા; ભાગાકાર આવશે તેટલા દોકડા જવાબ.

દાખલો—રૂ૧૨નો મહિનો તો ૭ દિવસનું શું ?

```
                      દિવસ
                        ૭
× મહિને પગાર રૂ        ૧૨
                      ----
                        ૮૪
+ તે પર                  ૦
                      ----
                  ૩) ૮૪૦(૨૮૦ દોકડા
                      ૮૪૦
                      ----
                      ૦૦૦
```

જવાબ—દોકડા ૨૮૦ના—રૂ૨ાાપ દોકડા

* ૦। ૦ા કે ૦ાા મહિનાથી વધારેનું કરવું હોય તો ૦। ૦ા કે ૦ાા મહિનાનું ૦। ૦ા કે ૦ાા પ્રમાણે ગણીને ઉપરના દિવસનું એ રીત પ્રમાણે ગણીને તેમાં ઉમેરી લેવું. મહિનામાં થોડા દિવસ બાકી હોય તો તેટલા દિવસનું કરીને મહિનાના પગારમાંથી કસર કાપવાની રીતે બાદ કરવાથી સેહેલું પડશે.

મુસારો ગણવાનો કોઠો.

રૂ ૧ થી રૂ ૧૦૦૦૦ ને હીસાબે દરરોજનો પગાર.

રૂ ૧ થી ૧૦૦૦૦ સુધી.	૨૮ દહાડા પ્રમાણે.			૨૯ દહાડા પ્રમાણે.			૩૦ દહાડા પ્રમાણે.			૩૧ દહાડા પ્રમાણે.		
રૂપયા	રૂ.	આ.	પ	રૂ.	આ.	પ.	રૂ.	આ.	પ.	રૂ.	આ.	પ.
૧	૦	૦	૭	૦	૦	૭	૦	૦	૬	૦	૦	૬
૨	૦	૧	૨	૦	૧	૧	૦	૧	૧	૦	૧	૦
૩	૦	૧	૯	૦	૧	૮	૦	૧	૭	૦	૧	૭
૪	૦	૨	૩	૦	૨	૨	૦	૨	૨	૦	૨	૧
૫	૦	૨	૧૦	૦	૨	૯	૦	૨	૮	૦	૨	૭
૬	૦	૩	૫	૦	૩	૪	૦	૩	૨	૦	૩	૧
૭	૦	૪	૦	૦	૩	૧૦	૦	૩	૯	૦	૩	૭
૮	૦	[illegible]	૭	૦	૪	૫	૦	૪	૩	૦	૪	૨
૯	૦	૫	૨	૦	૫	૦	૦	૪	૧૦	૦	૪	૮
૧૦	૦	૫	૯	૦	૫	૬	૦	૫	૪	૦	૫	૨
૧૧	૦	૬	૩	૦	૬	૧	૦	૫	૧૦	૦	૫	૮
૧૨	૦	૬	૧૦	૦	૬	૭	૦	૬	૫	૦	૬	૨
૧૩	૦	૭	૫	૦	૭	૨	૦	૬	૧૧	૦	૬	૯
૧૪	૦	૮	૦	૦	૭	૯	૦	૭	૬	૦	૭	૩
૧૫	૦	૮	૭	૦	૮	૩	૦	૮	૦	૦	૭	૯
૧૬	૦	૯	૨	૦	૮	૧૦	૦	૮	૬	૦	૮	૩
૧૭	૦	૯	૯	૦	૯	૪	૦	૯	૧	૦	૮	૯
૧૮	૦	૧૦	૩	૦	૯	૧૧	૦	૯	૭	૦	૯	૩
૧૯	૦	૧૦	૧૦	૦	૧૦	૬	૦	૧૦	૨	૦	૯	૧૦
૨૦	૦	૧૧	૫	૦	૧૧	૦	૦	૧૦	૮	૦	૧૦	૪
૨૫	૦	૧૪	૩	૦	૧૩	૧૦	૦	૧૩	૪	૦	૧૨	૧૧
૩૦	૧	૧	૨	૧	૦	૭	૧	૦	૦	૦	૧૫	૬
૩૫	૧	૪	૦	૧	૩	૪	૧	૨	૮	૧	૨	૧
૪૦	૧	૬	૧૦	૧	૬	૧	૧	૫	૪	૧	૪	૭
૪૫	૧	૯	૯	૧	૮	૧૦	૧	૮	૦	૧	૭	૮
૫૦	૧	૧૨	૭	૧	૧૧	૭	૧	૧૦	૮	૧	૯	૧૦
૧૦૦	૩	૯	૨	૩	૭	૨	૩	૫	૪	૩	૩	૭
૨૦૦	૭	૨	૩	૬	૧૪	૪	૬	૧૦	૮	૬	૭	૩
૫૦૦	૧૭	૧૩	૮	૧૭	૩	૧૦	૧૬	૧૦	૮	૧૬	૩	૦
૧૦૦૦	૩૫	૧૧	૫	૩૪	૭	૮	૩૩	૫	૪	૩૨	૪	૧
૨૦૦૦	૭૧	૬	૧૦	૬૮	૧૫	૫	૬૬	૧૦	૮	૬૪	૮	૩
૩૦૦૦	૧૦૭	૨	૩	૧૦૩	૭	૨	૧૦૦	૦	૦	૯૬	૧૨	૪
૫૦૦૦	૧૭૮	૯	૧	૧૭૨	૬	૭	૧૬૬	૧૦	૮	૧૬૧	૪	૭
૧૦૦૦૦	૩૫૭	૨	૩	૩૪૪	૧૩	૩	૩૩૩	૫	૪	૩૨૨	૯	૩

હુંડી.

બીજા કોઇ ગામમાં અમુક રકમ મેળવવાને ગામમાં નાણા ભરી કાગળ લખાવી લઇએ તેને હુંડી લીધી અને ગામમાંથી નાણું મેળવી તેને બદલે બીજા કોઇ ગામમાં અમુક રકમ ભરવાનો કાગળ લખી આપીએ તેને હુંડી વેચી કહે છે. હુંડીનો ભાવ વિકારી--વખત વખતે નાણાનો ખપ અને છતના પ્રમાણમાં ચઢ ઉતર થાય છે.

દેશાવરી હુંડીના હિસાબની રીત.

અમુક રકમની હુંડીની, કીમત ગણવી હોય તો—તેને હુંડીના ભાવથી ગુણીને ૧૦૦એ ભાગવાથી હુંડીની કીમત, અને અમુક કીમતની હુંડીની રકમ ગણવી હોય તો—તેને ૧૦૦એ ગુણીને હુંડીના ભાવે ભાગવાથી હુંડીની રકમ થાય છે.

દાખલો—અમુક રકમની હુંડીની, કીમત ગણવાનો—

ભાવ રૂ ૯૮ાાા≡ લેખે રૂ ૩૨૫૦ની હુંડીની, કીમત કેટલા રૂપીઆ થશે?

હુંડીની રકમ રૂપીઆ

૩૨૫૦

× ભાવ રૂ૦ ૯૮ાાા≡ એ હિસાબ—

૩૨૫૦ × ૯૮	૩૧૮૫૦૦	૯૮ લેખે
૩૨૫૦ નો ાા ભાગ	૧૬૨૫	ાા લેખે
ાા નો ાા ભાગ	૮૧૨ાા	ા લેખે
ા નો ાાા ભાગ	૬૦૯ા=	ા)≡લેખે

૧૦૦) ૩૨૧૫૪૬ાાા=(૩૨૧૫ રૂપીઆ

૩૨૧૫૦૦

૪૬ાાા= તે દોકડા, તેના રૂ ા≡ાા

જવાબ—કીમત રૂ ૩૨૧૫ા≡ાા

દાખલો—અમુક કીમતની, હુંડીની રકમ ગણવાનો

* ભાવ રૂ ૯૮ લેખે રૂ ૩૨૫૦ની, હુંડીની રકમ કેટલા રૂપીઆ થશે?

---

*ભાવમાં રૂ ાા ા કે આના હોયતો ભાવના અને કીમતની રકમના ાા ા કે આના કરવા એ રીતે બેઉ સરખે ધોરણે કીધા પછી હિસાબ કરવો.

કીમત રૂપીઆ

```
          ૩૨૫૦
×          ૧૦૦
        ------
 ૯૮)૩૨૫૦૦૦(૩૩૧૬ રૂપીઆ
    ૩૨૪૯૬૮
    ------
        ૩૨
× દોકડા કરવાને  ૧૦૦
        ------
  ૯૮) ૨૦૦(૩૨।। દોકડાના ૨૦।ન
      ૩૧૮૫
      ------
        ૧૫
      ------
         ૦
```

જવાબ—હુંડીની રકમ ૨૩૩૧૬ાન

ચીન અને જેપાનની હુંડીના હિસાબની રીત.

હાંગકાંગ શેંગાઇ અને જેપાનની હુંડીના હિસાબની રીત દેશાવરી હુંડીના હિસાબની રીતને મળતી છે. ડાલર કે ટેલના રૂપીઆ કરવા હોય તો—તેને હુંડીના ભાવે ગુણવાથી (રૂપીઆના) દોકડા* અને રૂપીઆના ડાલર કે ટેલ કરવા હોય તો—તેને ૧૦૦એ ગુણીને હુંડીના ભાવે ભાગવાથી ડાલર કે ટેલ થાય છે.

દાખલો—ડાલરના રૂપીઆ કરવાનો—

ભાવ રૂ ૧૪૫ાા લેખે ડાલર ૨૩૨૫૦ના કેટલા રૂપીઆ થશે ?

```
            × ભાવ        ૧૪૫ાા
૩૨૫૦ × ૧૪૫          | ૪૭૧૨૫૦ |  ૧૪૫ લેખેના
૩૨૫૦ નો ાા ભાગ      |   ૧૬૨૫ |  ાા લેખેના
```

દોકડા ૪૭૨૮૭૫ થયા. એમાં જમણી બાજુના છેલ્લા બે આંકડા ૭૫ છે તે દોકડા અને બાકી ૪૭૨૮ રહેછે તે રૂપીઆ એટલે

જવાબ—રૂ ૪૭૨૮ાાા

*દોકડા ૧૦૦ નો રૂપીઓ ૧ માટે દોકડાની રકમમાં જમણી બાજૂના છેલ્લા બે આંકડા તે દોકડા અને ડાબી બાજુ જે રકમ રહે તે રૂપીઆ.

દાખલો–રૂપીઆના ડાલર કરવાનો—

*ભાવ રૂ ૧૪૫ાા લેખે રૂપીઆ ૪૭૨૮ાાાના કેટલા ડાલર થશે ?

અડધા કરવાને × ૨ ૧૦૦ એ ગુણવા

૨૯૧ ૪૭૨૮૭૫

× ૨ અડધા કરવાને

૨૯૧) ૯૪૫૭૫૦(૩૨૫૦ ડાલર

૯૪૫૭૫૦

૦

જવાબ–ડાલર ૩૨૫૦

વિલાયતની હુંડીના હિસાબની રીત.

રૂપીઆની રકમને હુંડીના ભાવે ગુણવાથી પૌંડ, અને પૌંડની રકમને હુંડીના ભાવે ભાગવાથી રૂપીઆ થાય છે

રૂપીઆના પૌંડ કરવા હોય તો—હુંડીના ભાવમાં શીલીંગ અને પેન્સ ઉપર આની કે અડધી આની, તેમજ રૂપીઆ સાથે આના કે પઈ હોવાથી ગુણાકાર અને ભાગાકારથી હિસાબ કરતાં ઘણી લંબાણ થાય છે માટે સઉથી સહેલી રીત એ છે કે રૂપીઆની રકમને હુંડીના ભાવે ફાલવણીથી ગુણાકાર કરીને પૌંડ શીલીંગ વગેરે કરી લેવી.

†**દાખલો**—ભાવ શી ૧ પેન્સ ૪ાાા લેખે રૂ૭૩૭૦–૭–૧ના કેટલા પૌંડ થશે?

રૂ૦ આ૦ પઈ

૭૩૭૦—૭—૧

× ભાવ ૧–૪ાાા એ ફાલવણી—

	પૌંડ	શી૦	પે૦	ફા૦	રૂ. આ. પ.
૭૩૭૦×૧ શીલીંગ	૩૬૮	૧૦	૦	૦	
શી ૧ ની કીમતનો ૦ા ભાગ	૯૨	૨	૬	૦	
પે૦ ૩ની કીમતનો ૩જો ભાગ	૩૦	૧૪	૨	૦	૭૩૭૦–૦–૦
પે૦ ૧ની કીમતનો ૦ા ભાગ	૭	૧૩	૫	૨	
પે૦ ૦ાની કીમતનો ૮મો ભાગ	૦	૧૯	૨	૧ા	
શી૦ ૧–૪ાાાનો ૦ા ભાગ	૦	૦	૪	૦ા૦ાા	૦–૪–૦
રૂ૦ાની કીમતનો ૦ાા ભાગ	૦	૦	૩	૦)≡ાા	૦–૩–૦
¶ પ્રમાણે	૦	૦	૦	૦ા	૦–૦–૧
જવાબ–પૌંડ	૫૦૦	૦	૦	૦	રૂ૭૩૭૦–૭–૧

*ભાવમાં ૦ાા ૦ા કે આના હોય તો ભાવના અને રૂપીઆની રકમના ૦ાા ૦ા કે આના કરવા એ રીતે બેઉ સરખે ધોરણે કીધા પછી હિસાબ કરવો

†એ દાખલામાં રૂપીઆની સાથે આના પઈ તેમજ હુંડીના ભાવમાં અડધી આની સુધાં છે તેથી ફાલવણીમાં ઘણા વિભાગ આવ્યા છે, પણ સાદી રકમોના હિસાબ એ રીતે ઘણી ઝડપથી અને સહેલાઈથી થઈ શકશે.

પૌંડના રૂપીઆ કરવા હોય તો—હુંડીના ભાવમાં શીલીંગ અને પેન્સ ઉપર આની કે અડધી આની હોય તે પ્રમાણે તે રકમની તેમજ પૌંડની રકમની આની કે અડધી કરવી. એ રીતે બેઉ રકમ સરખે ધોરણે કીધા પછી ભાવની રકમથી હુંડીની રકમને ભાગતાં રૂપીઆ, બાકી વધ્યાને ૧૬એ ગુણીને ભાગતાં આના, અને તેની બાકી વધ્યાને ૧૨એ ગુણીને ભાગતાં પઇ થાય છે,

દાખલો—ભાવ શી ૧ પેન્સ ૪ા૦॥ લેખે પૌંડ ૫૦૦ના કેટલા રૂપીઆ થશે?

× પેની કરવાને	૧૨	×	૨૦	શીલીંગ કરવાને
	૧૨		૧૦૦૦૦	
+ ઉપરની	૪ા૦॥	×	૧૨	પેની કરવાને
પેની થઇ	૧૬ા૦॥		૧૨૦૦૦૦	
× આની કરવાને	૧૬	×	૧૬	આની કરવાને
આની થઇ	૨૬૦॥		૧૯૨૦૦૦૦	
×	૨	×	૨	
અડધી આની	૫૨૧		૩૮૪૦૦૦૦	અડધી આની

```
૫૨૧)૩૮૪૦૦૦૦(૭૩૭૦ રૂપીઆ
    ૩૮૩૯૭૭૦
    -------
        ૨૩૦
         ૧૬
૫૨૧) ૩૬૮૦(૭ આના
     ૩૬૪૭
     ----
       ૩૩
       ૧૨
૫૨૧) ૩૯૬(૦॥ પઇ
     ૩૯૦॥
     ----
       ૫ા
       ૦
```

૩૦ આ૦ પઇ

જવાબ—૭૩૭૦—૭—૦॥

એ રીતે હિસાબ કરવાને ભાવની તેમજ પૌંડની રકમની પેની આની કે અડધી આની ૧૦ કરીને પછી ભાગાકાર કરવા પડે છે પણ નીચે આપેલા કોઠાપરથી ૧ પૌંડની કીમતને પૌંડની રકમે ગુણવાથી હિસાબ કરવો ઘણું સહેલ પડશે. જેમકે ભાવ શી ૧ પેન્સ ૪ા૦ાા લેખે ૧ પૌંડના નીચેના કોઠા પ્રમાણે— રૂ આ પૈ

૧૪ ૧૧ ૧૦ા*ને પૌંડ ૫૦૦ના રૂ. કરવાને

× ૫૦૦ એ—

	રૂપીઆ	આના	પઇ	રૂ આના પ
૧૪×૫૦૦	૭૦૦૦	૦	૦	૧૪—૦—૦ના
૫૦૦નો અડધો ભાગ	૨૫૦	૦	૦	૦—૮—૦ના
રૂ૦ાાની કીમતનો ૦ા ભાગ	૬૨	૮	૦	૦—૨—૦ના
રૂ૦)=ની કીમતનો ૦ાા ભાગ	૩૧	૪	૦	૦—૧—૦ના
રૂ૦)⌐ની કીમતનો ૦ાાા ભાગ	૨૭	૭	૦	૦—૦—૯ના
પૈની ૧૧×૫૦૦	૩	૪	૧	૦—૦—૧૧

જવાબ—રૂ ૭૩૭૦—૭—૧ દર ૧૪ ૧૧ ૧૦ા

*કોઠામાં પઈ ૧૦ પર દેટ ૨૫૦ છે તેની પઈ ૦ા થઇ. પણ દેટની રકમ એવી હોય કે પઇનું કોઈ વિભાગ થઇ શકતું ન હોય તો દેટ માંડી હિસાબ કરવો

જુદા જુદા ભાવથી પોંડના રૂપીઆનો કોઠો.

ભાવ		પોંડ ૧ ના				ભાવ		પોંડ ૧ ના			
શી.	પે૦	રૂ૦	આ૦	પૈ	દે*	શી.	પે૦	રૂ૦	આ૦	પૈ.	દે*
૧	૨)૦।	૧૭	૧	૧૧	૭૫૯	૧	૨॥૦।	૧૬	૮	૬	૫૧૦
૧	૨)૦॥	૧૭	૧	૮	૦૯૮	૧	૨॥૦॥	૧૬	૮	૩	૦૯૭
૧	૨)૦॥।	૧૭	૧	૪	૪૪૫	૧	૨॥૦॥।	૧૬	૭	૧૧	૬૯૧
૧	૨)–	૧૭	૧	૦	૮૦૦	૧	૨॥–	૧૬	૭	૮	૨૯૨
૧	૨)–।	૧૭	૦	૯	૧૬૩	૧	૨॥–।	૧૬	૭	૪	૯૦૦
૧	૨)–॥	૧૭	૦	૫	૫૩૪	૧	૨॥–॥	૧૬	૭	૧	૫૧૬
૧	૨)–॥।	૧૭	૦	૧	૯૧૪	૧	૨॥–॥।	૧૬	૬	૧૦	૧૩૯
૧	૨)=	૧૬	૧૫	૧૦	૩૦૧	૧	૨॥=	૧૬	૬	૬	૭૬૯
૧	૨)=।	૧૬	૧૫	૬	૬૯૬	૧	૨॥=।	૧૬	૬	૩	૪૦૭
૧	૨)=॥	૧૬	૧૫	૩	૦૯૯	૧	૨॥=॥	૧૬	૬	૦	૦૫૧
૧	૨)=॥।	૧૬	૧૪	૧૧	૫૧૦	૧	૨॥=॥।	૧૬	૫	૮	૭૦૩
૧	૨)≡	૧૬	૧૪	૭	૯૩૦	૧	૨॥≡	૧૬	૫	૫	૩૬૨
૧	૨)≡।	૧૬	૧૪	૪	૩૫૬	૧	૨॥≡।	૧૬	૫	૨	૦૨૮
૧	૨)≡॥	૧૬	૧૪	૦	૭૯૧	૧	૨॥≡॥	૧૬	૪	૧૦	૭૦૧
૧	૨)≡॥।	૧૬	૧૩	૯	૨૩૪	૧	૨॥≡॥।	૧૬	૪	૭	૩૮૧
૧	૨।	૧૬	૧૩	૫	૬૮૪	૧	૨॥।	૧૬	૪	૪	૦૬૮
૧	૨।૦।	૧૬	૧૩	૨	૧૪૨	૧	૨॥।૦।	૧૬	૪	૦	૭૬૨
૧	૨।૦॥	૧૬	૧૨	૧૦	૬૦૮	૧	૨॥।૦॥	૧૬	૩	૯	૪૬૩
૧	૨।૦॥।	૧૬	૧૨	૭	૦૮૨	૧	૨॥।૦॥।	૧૬	૩	૬	૧૭૧
૧	૨।–	૧૬	૧૨	૩	૫૬૩	૧	૨॥।–	૧૬	૩	૨	૮૮૬
૧	૨।–।	૧૬	૧૨	૦	૦૫૨	૧	૨॥।–।	૧૬	૨	૧૧	૬૦૮
૧	૨।–॥	૧૬	૧૧	૮	૫૪૯	૧	૨॥।–॥	૧૬	૨	૮	૩૩૭
૧	૨।–॥।	૧૬	૧૧	૫	૦૫૩	૧	૨॥।–॥।	૧૬	૨	૫	૦૭૩
૧	૨।=	૧૬	૧૧	૧	૫૬૫	૧	૨॥।=	૧૬	૨	૧	૮૧૫
૧	૨।=।	૧૬	૧૦	૧૦	૦૮૫	૧	૨॥।=।	૧૬	૧	૧૦	૫૬૫
૧	૨।=॥	૧૬	૧૦	૬	૬૧૨	૧	૨॥।=॥	૧૬	૧	૭	૩૨૧
૧	૨।=॥।	૧૬	૧૦	૩	૧૪૬	૧	૨॥।=॥।	૧૬	૧	૪	૦૮૪
૧	૨।≡	૧૬	૯	૧૧	૬૮૮	૧	૨॥।≡	૧૬	૧	૦	૮૫૪
૧	૨।≡।	૧૬	૯	૮	૨૩૮	૧	૨॥।≡।	૧૬	૦	૯	૬૩૦
૧	૨।≡॥	૧૬	૯	૪	૭૯૫	૧	૨॥।≡॥	૧૬	૦	૬	૪૧૩
૧	૨।≡॥।	૧૬	૯	૧	૩૫૯	૧	૨॥।≡॥।	૧૬	૦	૩	૨૦૩
૧	૨॥	૧૬	૮	૯	૯૩૧	૧	૩	૧૬	૦	૦	૦

*દેઢ ૧૦૦૦ ની ૧ પઇ થાય છે.

ભાવ		પૌંડ ૧ ના				ભાવ		પૌંડ ૧ ના			
શી.	પે૦	રૂ૦	આ૦	પૈ	દે	શી.	પે૦	રૂ૦	આ૦	પૈ	દે
૧	૩)૦।	૧૫	૧૫	૮	૮૦૩	૧	૩।।૦।	૧૫	૭	૫	૯૦૯
૧	૩)૦।।	૧૫	૧૫	૫	૬૧૩	૧	૩।।૦।।	૧૫	૭	૨	૯૨૨
૧	૩)૦।।।	૧૫	૧૫	૨	૪૩૦	૧	૩।।૦।।।	૧૫	૬	૧૧	૯૪૦
૧	૩)-	૧૫	૧૪	૧૧	૨૫૩	૧	૩।।-	૧૫	૬	૮	૯૬૪
૧	૩)-।	૧૫	૧૪	૮	૦૮૩	૧	૩।।-।	૧૫	૬	૫	૯૯૪
૧	૩)-।।	૧૫	૧૪	૪	૯૧૯	૧	૩।।-।।	૧૫	૬	૩	૦૩૦
૧	૩)-।।।	૧૫	૧૪	૧	૭૬૨	૧	૩।।-।।।	૧૫	૬	૦	૦૭૨
૧	૩)=	૧૫	૧૩	૧૦	૬૧૨	૧	૩।।=	૧૫	૫	૯	૧૨૦
૧	૩)=।	૧૫	૧૩	૭	૪૬૭	૧	૩।।=।	૧૫	૫	૬	૧૭૪
૧	૩)=।।	૧૫	૧૩	૪	૩૩૦	૧	૩।।=।।	૧૫	૫	૩	૨૩૪
૧	૩)=।।।	૧૫	૧૩	૧	૧૯૯	૧	૩।।=।।।	૧૫	૫	૦	૨૯૯
૧	૩)≡	૧૫	૧૨	૧૦	૦૭૪	૧	૩।।≡	૧૫	૪	૯	૩૭૧
૧	૩)≡।	૧૫	૧૨	૬	૯૫૬	૧	૩।।≡।	૧૫	૪	૬	૪૪૮
૧	૩)≡।।	૧૫	૧૨	૩	૮૪૪	૧	૩।।≡।।	૧૫	૪	૩	૫૩૧
૧	૩)≡।।।	૧૫	૧૨	૦	૭૩૮	૧	૩।।≡।।।	૧૫	૪	૦	૬૨૦
૧	૩।	૧૫	૧૧	૯	૬૩૯	૧	૩।।।	૧૫	૩	૯	૭૧૪
૧	૩।૦।	૧૫	૧૧	૬	૫૪૭	૧	૩।।।૦।	૧૫	૩	૬	૮૧૫
૧	૩।૦।।	૧૫	૧૧	૩	૪૬૦	૧	૩।।।૦।।	૧૫	૩	૩	૯૨૧
૧	૩।૦।।।	૧૫	૧૧	૦	૩૮૦	૧	૩।।।૦।।।	૧૫	૩	૧	૦૩૩
૧	૩।-	૧૫	૧૦	૯	૩૦૬	૧	૩।।।-	૧૫	૨	૧૦	૧૫૦
૧	૩।-।	૧૫	૧૦	૬	૨૩૯	૧	૩।।।-।	૧૫	૨	૭	૨૭૩
૧	૩।-।।	૧૫	૧૦	૩	૧૭૭	૧	૩।।।-।।	૧૫	૨	૪	૪૦૨
૧	૩।-।।।	૧૫	૧૦	૦	૧૨૨	૧	૩।।।-।।।	૧૫	૨	૧	૫૩૭
૧	૩।=	૧૫	૯	૯	૦૭૩	૧	૩।।।=	૧૫	૧	૧૦	૬૭૭
૧	૩।=।	૧૫	૯	૬	૦૩૦	૧	૩।।।=।	૧૫	૧	૭	૮૨૩
૧	૩।=।।	૧૫	૯	૨	૯૯૪	૧	૩।।।=।।	૧૫	૧	૪	૯૭૪
૧	૩।=।।।	૧૫	૮	૧૧	૯૬૪	૧	૩।।।=।।।	૧૫	૧	૨	૧૩૨
૧	૩।≡	૧૫	૮	૮	૯૩૯	૧	૩।।।≡	૧૫	૦	૧૧	૨૯૪
૧	૩।≡।	૧૫	૮	૫	૯૨૧	૧	૩।।।≡।	૧૫	૦	૮	૪૬૨
૧	૩।≡।।	૧૫	૮	૨	૯૦૯	૧	૩।।।≡।।	૧૫	૦	૫	૬૩૬
૧	૩।≡।।।	૧૫	૭	૧૧	૯૦૩	૧	૩।।।≡।।।	૧૫	૦	૨	૮૧૫
૧	૩।।	૧૫	૭	૮	૯૦૩	૧	૪)	૧૫	૦	૦	૦